האוצר

פנינים יקרים
מפרד"ס התורה
על סדר פרשיות השבוע

וישלח

מאוצר שיחותיו ומאמריו
של הרה"ג מו"ר המקובל
רבי **בניהו יששכר שמואלי** שליט"א

התשפ"ז

כל הזכויות שמורות
למכון "**בני יששכר**"
שע"י ישיבת המקובלים "**נהר שלום**" תכב"ץ

ניתן להשיג את הספר בישיבתנו הקדושה
רחוב **שילה 6 י-ם**
02-6249000
או בחנויות הספרים,
הפצה ראשית
"**סגולה**"
02-6443300

ניתן לשלוח הארות והערות
למכון "**בני יששכר**"
באמייל: m6222560@gmail.com

אוד זרוע לצדיק
ולישרי לב שמחה

לעילוי נשמת מו"א עטרת ראשנו
ראש ישיבתנו הקדושה "נחר שלום" תכב"י
האי חסידא קדישא ופרישא
עמוד התפילה ענוותן כהלל
שיף עייל שיף נפיק
ולא מחזיק טיבותא לנפשיה
כמוהר"ר **שלום אהרן שמואלי** זצוק"ל
ב"ר **שמואל ורחל** ז"ל
נלב"ע ביום שב"ק כ"ג סיון התשפ"ד

ילעילוי נשמת
אמנו היקרה הצנועה והחשובה
שוכתה לזכות את הרבים
ולהעמיד דירות ישרים מבורכים
מסרה עצמה למען התורה הקדושה
הרבנית הצדקנית
מרת **שולמית רחל שמואלי** ז"ל
בת **נחמיה ומזל** ז"ל
נלב"ע ביום השישי ז"ך אלול התשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה

לזכר עולם יהיה צדיק

לעילוי נשמת

מורנו ורבנו

שר התורה ועמוד ההוראה

גאון ישראל ותפארתו

הרועה הנאמן פיסק הדור

ראש מחשלת התורה

מרן הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א

נפטר ג' בחשון התשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

בס"ד

סיום הזוהר העולמי

מעמד סיומי הזוהר הקדוש

הגדול בעולם

בראשות מרן שר בית הזוהר ראש הישיבה המקובל

רבנו בניהו יששכר שמואלי שליט"א

לימוד וסיום **52 ספרי הזוהר** תור שעתיים

תוכנית ילדים מיוחדת

מוצאי שבת כ"ה כסלו תשפ"ז

א' דחנוכה (ליל נר שני)

בנייני האומה

19:30
פתיחת שערים

20:00
תחילת האירוע

'מקהלת נשמה'
ניהול מוזיקלי
איציק אייזנשטט

הזמר
בנצי שטיין

פרס ראשון 18,000 ₪

מאות פרסים יקרי ערך בשווי אלפי שקלים שי לכל משתתף!

הפקת ענק לכבודה של תורה

במעמד אלפי ישראל
רבנים, דיינים,
ראשי קהילות,
מקובלים

לראשונה: ערב מרתק ומלא תוכן

מיוחד לילדים

בהנחיית משפיע השמחה ר' אהרלה ויגטרוב

במעמד:
- קריאת זוהר הקדוש בהתלהבות
- קבלת עול מלכות שמים ודברי ברכה וחיזוק
- **מופע ענק מביה 'בשיר וחול'**
עם הצייר והאמן ר' אהרן זאב ברנשטיין
- קומזיץ מרגש עם מקהלת נשמה והקלידן אהרלה גולדמן

לרישום וקבלת כרטיס

בעמדות 'נדרים פלוס' • חיפוש: סיום הזוהר

כניסה מבוגרים וההשתתפות בהגרלה מגיל בר מצוה ומותנת בהגעה למקום וגירסת הזוהר • כניסה אולם ילדים (נפרד) מגיל 6 •
כל ילד מקבל מתנה ללא הגרלה • מספר מקומות מוגבל • סגירת דלתות בשעה 20:30 • הכניסה בהרשמה בלבד!

בס"ד

52 סיומי הזוהר
לזכותכם!

הקדשה מיוחדת לזכותכם וזכות יקירכם
במעמד סיומי הזוהר הגדול בעולם

המחולק ללימוד וסיום 52 סיומי זוהר
תוך שעתיים ע"י אלפי המשתתפים

המעמד יתקיים בחג החנוכה מוצאי שבת כ"ה כסלו תשפ"ז
בבנייני האומה בירושלים

זכות חוברת זוהר	זכות עשר חוברות זוהר	זכות ספר בזוהר (בראשית, שמות, ויקרא במדבר, דברים)	זכות זוהר השלם
$ 52	$ 520	$ 620	$ 2600

להשתתפות והקדשה
חייגו כעת
02-624-9000

ספרי חנוכה עכשיו על המדף

ימי
חנוכה

כוונות
החנוכה

הפצה ראשית

סגולה - החנות של ספרי הישיבה

תשמישי קדושה • ספרי קבלה • סגולות • קמיעות ועוד

רחוב שילה 4 י-ם **02-644-33-00**

הלכות חנוכה

הלכות חנוכה

א. בבית שני גזרו מלכי יון גזרות על ישראל, ובטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות, וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם אלקי אבותינו והצילם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו את ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יותר ממאתים שנה עד חרבן בית שני.

וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, היה זה ביום כ"ה בכסלו ג' אלפים תרכ"ב. ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור להדליק המנורה שבבית המקדש אלא פך אחד של שמן, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, ונעשה נס והדליקו ממנו נרות המערכה במשך שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונה ימים אלו מיום כ"ה בכסלו, ימי שמחה והלל, ומדליקים בהם נרות על פתחי הבתים, בכל לילה ולילה משמונה הלילות, לפרסם הנס ולגלותו. וימים אלו נקראים "חנוכה" ואסורים בהספד[א] ובתענית כימי הפורים[ב], והדלקת הנרות בהם היא מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה[ג].

ב. ימי חנוכה הם ימי שמחה והלל, ואין להיות עצוב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלקינו בימים האלה[ד].

עיונים והארות

א. ומהאי טעמא אין עולים האבלים במלאת השבעה לבית הקברות מפני שמתעוררים שם לבכי ולמספד. ולפי"ד המקובלים יש לימנע גם מהקמת מצבה בימים אלו. ובקברות צדיקים שאין מתעוררים שם לבכי מותר, וכן משמע בבא"ח (ש"א פר' וישב אות כב), ועי' חזו"ע (עמוד יא). וסעודת הבראה יעשו בקפה ולא בביצים ובעדשים. (חזו"ע שם).

ב. ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רעג) כתב שכיון שאסור להתענות בשמונה ימי החנוכה לכן מי שרואה שיתאחר מארוחת הבוקר עד חצות חייב לטעום משהוא לפני חצות כדי שלא יחשב תענית. וגם שתיה מועילה לענין זה.

ג. הרמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה הלכה א-ג). ועיין עוד בב"י (סי' תרע) שהביא הטעם שהוצרכו להדליק שמונה ימים מאותו פך, מפני שכל ישראל היו בחזקת טמאי מתים, ואי אפשר לתקן שמן טהור עד שיעברו שבעה ימים מיום טומאתם, ועוד יום נוסף לכתישת הזיתים ותיקונם להוציא מהם שמן טהור, הרי שמונה.

והר"ן כתב שהיה להם שמן טהור ברחוק ארבעה ימים, והוצרכו לשמונה ימים להליכה ולחזרה. אמנם יש לשאול: מדוע קבעו שמונה ימים, הרי כיון שהשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחד, נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבע לילות בלבד? ותירץ הב"י: א' - שחילקו את השמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה הנס. ב' - שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר הפך מלא כבתחילה, וניכר הנס אף בלילה הראשון. ג' - שבלילה הראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה, ובבקר מצאו הנרות מלאים שמן, וכן בכל לילה ולילה.

ובשאילתות גרס "ולא היה להם שמן אפי' לילה אחד" ולפי"ז שפיר הוי שמונה ימים, וקושיא מעיקרא ליתא.

בחידושי רמב"ן (פרשת בהעלותך) כתב בשם המדרש, אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו... והנה הדבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטילין מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו.

ד. כתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ג), מפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל.

וכ"כ בסדר היום (סדר חנוכה), ימי חנוכה אין להתעצב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל טוב שעשה עמנו אלהינו בימים האלו.

ג. ימי חנוכה הם הכנה לאורו של משיח, כמו שכתוב "ערכתי 'נר' למשיחי", ובימים אלה מזריח לנו הקב"ה אורו של משיח צדקינו שיתגלה במהרה בימינו אמן[ה].

ד. ימים אלה קדושים מאד כיון שבהם נמסרו סודות התורה למשה רבינו[ו] **ובפרט שאורות התשובה מאירין עד ימי החנוכה**[ז] **ויורד אור גדול מהבינה העליונה אל הנפשות הפחותים ביותר ולכן ישתדל לעבוד את השי"ת בהתלהבות גדולה**[ח].

ערב חנוכה

א. ערב חנוכה מותר בתענית[ט]**, ויש אומרים שאין להתענות בו, וכן עיקר**[י].

ב. בתפלת מנחה של ערב חנוכה אין אומרים תחנון, וכן כשחל ערב חנוכה בשבת, אין אומרים "צדקתך" במנחה[יא].

ג. יש נוהגים לקרות בכ"ד כסלו בספר חגי פרק ב' עד סוף הספר[יב]**. והמדקדקים נוהגים לטבול בערב חנוכה וכן בכל לילה קודם ההדלקה**[יג].

עיונים והארות

ה. בני יששכר (כסלו-טבת, מאמר ב, אות טז), עוד אמר הרב הקדוש מהר"פ [מקאריץ] זצוק"ל שבכל חנוכה בשעת הדלקת הנרות נתגלה האור הגנוז והיא אורו של משיח. וכן דרשו משי"ח ר"ת **מ**דליקין **ש**מונה ימי **ח**נוכה.

וכ"כ מאור עינים (מקץ, ד"ה זמן), ערכתי נר למשיחי (תהלים קלב), מן נר חנוכה הוא הערכה שיבא משיח צדקינו.

ו. חת"ס (מנהגים פט א).

ז. בני יששכר. ספר בת עין (וישב, חנוכה). ספר דבר המוצנע (פר' וישלח עה"פ ויקחם).

ח. וכתב הגאון חיד"א (במורה באצבע סימן ט אות שג) וז"ל: אם לא חשכו הרואות לא יוציא הימים האלה המקודשים בשחוק וקלות ראש כי בימי נסים שחייבים להודות לשמו יתברך במקום הודאה איך יחטא ואשם ולמי שיש לו לב יספיק זה.

ובספר שארית ישראל (שער ב לחנוכה): נ"ח הוא ר"ת **נ**ר **ח**נוכה וגם ר"ת **ח**טאת **נ**עורים, שבחנוכה יש תיקון לכל הנשמות אפילו אותם שפגמו מאוד, שאפילו פתילות ושמנים שאין מדליקין בהם בשבת, מפני שהאור מסכסכת בהם, פי' אפילו אותם הנשמות שפגמו מאד, שהאור מסכסכת בהם, היינו שלא יוכל להתאחז בהם ח"ו הניצוץ אלקות, מדליקין בהם בחנוכה, יש להם תיקון בחנוכה, וזהו פי' כבתה אין זקוק לה, פירוש אפילו ח"ו נכבה נקודה יהודית מחמת גודל הפגמים, אז 'אין' הוא אור אין סוף בעצמו כביכול, זקוק לה אומר למעני למעני וכו'.

ט. שו"ע (סי' תרפו, סעי' א), בחנוכה ופורים מותר להתענות לפניהם ולאחריהם.

י. כן דעת הרי"ף והרז"ה (פ"ק דמגילה). והר"ן בתענית (ו: מדפי הרי"ף ד"ה ולענין) וכן דעת המאירי (שם יח:). וכ"כ המג"א (שם ס"ק א) וז"ל: וב"ח כתב דבחנוכה אסור להתענות לפניו, ובאמת יש נוהגים להתענות לפני חנוכה תמורת ערב ראש חודש, ואין לשנות מנהגם, אבל לכתחלה לא ינהוג כן. (הביאו משנ"ב שם ס"ק א). וכתב בשעה"צ (ס"ק ב) דמ"מ בהספד שרי לכו"ע. ויש מקדימין להתענות בכ"ג כסלו (מועד לכל חי סי' ז"ך אות ב')

יא. רמ"א (סי' תרפג סעי' א), כל שמונת ימי חנוכה אין אומרים תחנון וצדקתך... גם בערב חנוכה במנחה.

וכתב הכה"ח (שם ס"ק ו) נראה דסבירא ליה דבערב חנוכה אומרים תחנונים בשחרית, ועיין בספר מעין גנים שכתב שיש מקומות שנוהגין שאף בשחרית אין אומרים תחנונים והביא ראיה למנהג זה, ואין ראייתו מכרעת כמו שנראה למעיין שם דף כ"ג ע"א יעו"ש. יד אהרן בהגהות בית יוסף, רוח חיים אות ב':

יב. בא"ח (ש"א פר' וישב אות כג). כה"ח (סי' תרע ס"ק כו). ודבר בעתו מה טוב. וכדאיתא בגמ' סנהדרין (קא.) כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר ודבר בעתו מה טוב. וכן במס' סופרים (פי"ח ה' א) כל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בונה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן.

יג. מבואר במדרש מעשה חנוכה שהיוונים גזרו שלא יטבלו במקוה ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה לכל אחד ואחד. (בעש"ט פרשת תולדות כו, כב)

וכ"כ בספר נר ציון (פ"ג ענייני חודש כסלו הערה 9) ע"פ דברי רבינו האריז"ל (שעה"כ דף קח ע"ד) שגם חנוכה נקרא מכלל המועדים, ויש בו תוספת קדושה יותר ממי החול. ונראה שמקור דברי רבינו האריז"ל מתיקוני זוהר חדש (ח"ב דף נח.) דאיתא שם: משכן עילאה בגיניה איתמר מי ברא אלה. מאי 'אלה' אלין אלה מועדי ה', ומאן אינון מועדי ה' אלין אינון: חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות, הרי תלת. תלת אוחרנין: ראש השנה חנוכה פורים. תלתא מנהון איקרון מועדי ה' ואינון מקראי קדש, תלתא אחרנין איקרון אלה הם מועדי, ולקבליהון איתמר (איוב לג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. ע"כ. ועי' חמ"י (פ"ג מפורים), והובא במל"ח (פרק לא אות יח) שכתב לענין פורים: וקבלתי ממורי ז"ל שמהרח"ו ז"ל היה נהוג לטבול גם כן מבעוד יום, כמו ברגל, להכין עצמו לקבל וכו'. וכ"ה בפלא יועץ (ערך טהרה) שנכון לטבול בהגיע ימים שיש בהם תוספת קדושה. ע"כ. ועפ"ז נראה שכיון שגם בימי חנוכה יש תוספת קדושה, ראוי שיטבול לקבל קדושת הימים הללו.

דיני הדלקת נר חנוכה

א. מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך האדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל. ויזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה[א], דאמרו בגמ', "הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים". ובודאי שגם המדליק בעצמו בכלל הברכה ויזכה לאור התורה[ב]. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או

עיונים והארות

א. שו"ע (סי' תרעא סעי' ב), ומקורו מגמ' שבת (כג:), דאיתא בגמרא הרגיל בנר הויין לו בנים ת"ח שנא' "כי נר מצוה ותורה אור". ופירש"י נר מצוה דשבת וחנוכה. ומספרת הגמ' (שם) רב הונא היה רגיל לעבור ליד ביתו של רבי אבין הנגר, וראה שמדליקים הרבה נרות לכבוד השבת, אמר: שני אנשים גדולים עתידים לצאת מהבית הזה. ויצאו שני גדולים רב אידי ורב חייא. רב חסדא היה רגיל לעבור ליד בית אביו של רב שיזבי, ויש אומרים בית חמיו של רב שיזבי, ראה שמרבה בנרות שבת, אמר: אדם גדול עתיד לצאת מהבית הזה, ויצא רב שיזבי.

והנה בטור (שם) כתב: והזהיר בהן יהיו לו בנים ת"ח. וכתב עליו בב"י, בפרק במה מדליקין (דף כג:), הרגיל בנר חנוכה ובנר שבת יהיו לו בנים ת"ח. משמע שמרן גורס בגמרא הרגיל בנר חנוכה ובנר שבת זוכה לבנים ת"ח, והיא גירסת הרי"ף. אמנם הגירסא בגמרא דידן היא הרגיל בנר הויין ליה בנים ת"ח, ולא פירט חנוכה ושבת. וגירסת הרא"ש, הרגיל בנר חנוכה, וכן גירסת רבינו חננאל, והלכות גדולות, וספר העתים. ועיין בראבי"ה הלכות חנוכה (סי' תתמג) שכתב, הרגיל בנר פי' בין בנר חנוכה ובין בנר שבת, וכן בנר של מצוה שמדליקין לכבוד המילה או בנרות לביהכנ"ס ולבית המדרש. ולכן כדאי להזהר בכל הנרות הנ"ל כדי שנזכה לבנים ת"ח.

והזהירות בנר פירושה: א. שידליק בשמן זית. ב. כלי נאה-חנוכיה מהודרת מזהב או מכסף, כי נר בלשון חז"ל קאי על הכלי ששמים בו השמן. ג. שיעשה המצוה בשמחה גדולה. ועיין בספר "פלא יועץ" ערך "נר" שכתב כי הזהירות בנר חנוכה היינו שיהיה הכלי שמדליקים בו נאה ונקי וכן שידליק בשמן זית זך, ובשבת ירבה בנרות, ולזה הבטיחו חז"ל שיזכה לבנים ת"ח. וזה עתה נתגלה לאחרונה כתי"ק מרבי יצחק בן הראב"ד שקיבל מאליהו זל"ט, שהקשה שם על מאמר חז"ל הזהיר בנ"ח הויין ליה בנים ת"ח, והרי כ"ע מדליקין נ"ח ורובם אין זוכים לזה, ותירץ לפי שרוב האנשים שמדליקים אינם מדליקים לפי פרטי המצוה ודקדוקיה אלא רק באופן שיוצאים ידי חובה, וחז"ל הבטחתם היתה לאותם שמדליקים לפי כל פרטי המצוה ודקדוקיה.

ומכאן שיש להזהיר לגבאי ביהכנ"ס ג"כ שיזהרו מאוד בחשמל של ביהכנ"ס שלא יחסכו בו כלל ועיקר אלא יגבירו האור ויתנו יד חופשית להדליק כשרוצים הת"ח ואיך שרוצים, כי זה מכבוד ביהכנ"ס ובית המדרש, וזוכים עי"ז לבנים ת"ח, ומי לא רוצה בכך? ויתרימו על החשמל מאנשים שרוצים בנים ת"ח ויזכו אותם בזה זכות גדולה מאוד, ובפרט ע"פ מה שכתוב במדרש ויקרא, שהמדליק נר בביהכנ"ס מזלו עולה ומתגבר. והביא ראיה מאביו של שאול המלך, שבזכות שהיה מדקדק להדליק נר במבואות האפלים, זכה ויצא ממנו שאול המלך. וכן מפורש בתנד"א גבי דבורה אשת לפידות. וכן כתב הגאון ר' חיים פלאג'י ז"ל בספר "נפש חיים" (מערכת נ אות ט"ל).

ודע אחי חביבי כי כאשר האדם עושה מצוה בחשק גדול והתלהבות ושמחה, ממשיך אור מקיף סביבו, כי ע"י המצוה עצמה ממשיכים אור פנימי, ועל ידי הידור המצוה ובפרט הידור של שמחה והתלהבות, ממשיכים אור מקיף. ועי"ז אין לחיצונים והס"א יכולת להדבק באדם, והאדם מתדבק יותר ויותר בבורא יתברך, ועולה למעלות נשגבות. וע"י השמחה זוכה עוד להמשיך אור היחידה. כי ע"י המעשה והדיבור והכוונה והמחשבה של המצוה נמשך נרנ"ח שהם נפש רוח ונשמה וחיה, וע"י השמחה נמשך היחידה של המצוה, כמבואר ברבינו האריז"ל ומוהרש"ש זיע"א. והנה לפי הסוד, הזהיר בנר חנוכה, פי' ביחוד העולה גימ' נ"ר שהוא יחוד הוי"ה אהי"ה, הוי"ה אלהים, הוי"ה אדנות, שעי"ז גורם יחוד גבוה מאוד ועושה שמחה בעליונים, ואז זוכה להמשיך נשמה קדושה לבניו. ועוד אפשר לומר "הזהיר" מלשון זוהר ואור, שע"י האור הגדול של יחוד נ"ר מאירה ומזהירה נשמתו ובזה זוכה לסלק הס"א מסביבו וממשיך נשמות קדושות. ולכן זוכה לבנים ת"ח וצדיקים.

ועיין בספר בית אלוקים למבי"ט (שער היסודות פרק כז) שכתב וז"ל: נראה דבר מפורש ג"כ בלי ספק כי הזהיר במצות נמשך לו טובה ידועה, וכו' וגם כי אין דבר זה נראה מפורסם בכל הדורות אינו מן התימה, כי לא נאמר כל זה אלא במי שהוא זהיר ורגיל במצוה מיוחדת כי אפי' בזמן שהיה יכול לפטור עצמו ממנה הוא זהיר לעשותה ואז השי"ת מראה לעולם כי יש לו שכר הרבה בעוה"ב ומקצת הפרי נותן לו בעוה"ז כעין המצוה שהיה זהיר בה, שהרי אמרו הזהיר במצוה פלוני ולא אמרו העושה מצוה פלונית, להורות הזריזות אפילו בזמן שהיה יכול לפטור עצמו, כאמו של רבי זכאי שלא היתה חייבת למכור כיפה שבראשה לקנות יין לקידוש היום, וכן אותם שיצא מהם ת"ח נאמר עליהם דהוו זהירין בשרגי טובא, ר"ל אפילו שלא היה להם במה לקנות היו מחפשים ומתחזקים לעשותם והיתה עולה בידו ואז יהיה נראה השגחת השי"ת עליהם לפרוע להם בעוה"ז שכר הזהירות לא שכר המצוה עצמה. עכ"ל.

וראה כמה חביבה מצות "נר חנוכה" שיש בו ענין של המהדרין מן המהדרין מה שלא מצינו בשום מצוה ובספרים הקדושים האריכו בזה כי זוכה לבנים ת"ח וזה העיקר.

ב. כן ראיתי שכתב בספר מבואו ועד צאתו ודבר נכון הוא שהביאו בחידושי הרי"ם (עה"ת, עניני חנוכה) ומה שלמדו בגמרא שבת (כג:) מפסוק זה של נר מצוה ותורה אור דהרגיל בנר הוויין ליה בנים תלמידי חכמים, אין הכוונה רק על הבנים, אלא אף על הבנים, אך גם על המדליק עצמו פועל נר חנוכה שיזכה לתורה.

מוכר כסותו, או משכיר עצמו לפועל, כדי שיוכל ליקח שמן להדלקה. ומכל מקום מצווים גבאי צדקה להשגיח על העניים ולתת להם שמן להדלקת נרות חנוכה לפחות נר אחד לכל לילה.

ב. מצות נר חנוכה "נר איש וביתו" דהיינו שעיקר ההדלקה היא להדליק נר אחד בכל בית. והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין מדליקין בלילה הראשון נר אחד לכל בני הבית, מכאן ואילך מוסיף והולך נר אחד בכל לילה, עד שבלילה האחרון יהיו שמונה נרות, ואפילו אם בני הבית מרובים לא ידליקו יותר, דכל בני הבית נגררים אחר בעל הבית[ג].

עיונים והארות

ובן אומרים בנוסח ה'לשם יחוד' שקודם ההדלקה (שבסידור היעב"ץ): "ובכח סגולת נר חנוכה תחכמנו באור תורתך, 'אנו' וזרענו וזרע זרענו".

ג. גמ' בשבת (כא:) תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל - כנגד ימים היוצאין. וחד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקדש ואין מורידין. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שני זקנים היו בצידן, אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו - כנגד פרי החג, וזה נותן טעם לדבריו - דמעלין בקדש ואין מורידין.

ונחלקו הרמב"ם והתוס' מה הם המהדרין מן המהדרין - דעת הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה ה"ב) שמדליק לכל אחד מבני הבית נר, כגון אם היו בני הבית עשרה ביום הראשון ידליק עשרה ביום השני עשרים. וז"ל הרמב"ם: וכמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה בכל בית ובית נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שלא היה בו אלא אדם אחד. והמהדר את המצוה, מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד, כיצד, הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות, ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים, עד שבליל שמיני מדליק שמנים נרות. והמנהג הפשוט בכל ערינו בספרד שבלילה הראשון מדליקים נר אחד, ומוסיפים והולכים נר בכל לילה עד שנמצא שבליל שמיני מדליק שמנה נרות בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהיה אדם אחד בלבד. עכ"ל.

דעת התוס' (שם ד"ה והמהדרין) שמדליק נר אחד לכל בני הבית ביום ראשון אחד ביום השני שנים וכו' דאי כהרמב"ם אין היכרא שמוסיף והולך מחמת הנס שיאמרו כך וכך הם בני הבית. וז"ל התוס': נראה לר"י דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים, אבל אם עושה נר לכל אחד אפי' יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא שיסברו שכך יש בני אדם בבית. עכ"ל.

ובביאור המחלוקת - לדעת הרמב"ם מדינא מדליקים נר אחד לכל אחד מבני הבית בכל הימים, ולמהדרין מן המהדרין מוסיפים עוד לפי מספר הימים (גם לפי הנפשות וגם לפי הימים). ולדעת התוס' מדינא נר אחד, למהדרין נר אחד לכל אחד מבני הבית, ולמהדרין מן המהדרין, רק לפי מספר הימים ולא לפי בני הבית (המהדרין מן המהדרין זה לא הוספה על המהדרין אלא זה הידור שונה לגמרי).

ובאור לציון (פמ"ב במקורות לתשובה א) כתב לבאר שמחלוקת הרמב"ם והתוס' תלויה בגדר פרסומי ניסא שיש למהדרין, שלתוס' עיקרו לבני רשות הרבים, כדי שידעו שנתגדל הנס בכל יום, ולכן אם רוצים לעשות את ההידור של מספר הימים, אי אפשר לעשות ההידור כמספר אנשי הבית, שאז לא יהיה ניכר הידור זה, שיאמרו כך יש בני אדם בבית, אבל לדעת הרמב"ם, אף שבעיקר המצוה יש תקנה להודיע ולפרסם את הנס, ועל כן תיקנו להניח בפתחי הבתים, מ"מ התוספת שמוסיפים המהדרין אינה להראות לבני רה"ר את הנס של אותו יום וכמה ימים עברו, אלא להרבות שמחה והודיה לקב"ה על הניסים שעשה, והיא לו ולבני ביתו והרי הוא שמח ומודה לקב"ה, שאלמלא היה עושה נס והיו האויבים גוברים ח"ו לא היו אותם אותן נפשות בעולם, ועל כן מדליק כמספר הנפשות והמהדרין מן המהדרין מוסיפים על זה היכר לבני הבית שבכל יום גדל הנס, ולכן מוסיפים והולכים במספר הנרות, ועל כן אף שאין לבני רה"ר היכר במספר הימים אין בכך כלום.

וכתב הב"י שהעולם נוהגים כתוס' ובד"מ כתב דהמנהג כהרמב"ם. והביא בשם מהר"א מפראג דכיום שמדליקים בפנים ויודעים כמה הם בני הבית איכא היכרא לימי הנס ואף התוס' יודו לרמב"ם. ועוד דכל אחד ידליק בפנים במקום מיוחד כדי שיהיה ניכר מספר הנרות שמדליק כל אחד.

להלכה, השו"ע (סי' תרעא סעי' ב) פסק כתוס' וז"ל: כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר.

והרמ"א פסק כהרמב"ם וז"ל: וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט, ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (מהר"א מפראג).

וכתב הט"ז (ס"ק א') שזה חידוש שהספרדים נוהגים כהתוספות והאשכנזים כהרמב"ם, וזה לא מצינו בשאר המקומות.

וכתב מו"ר מופת הדור (מצות הדלקת נרות חנוכה במקורות להלכה א) וז"ל: ומ"ש הט"ז כאן, שזהו חידוש, שהספרדים נהגו בזה כד' התוספות, והאשכנזים נהגו כהמהדרין, שעושים נר לכל אחד ואחד, כבר העיר עליו החמד משה, שמנהג הספרדים קדום הוא, ונזכר להדיא בדברי הרמב"ם. וכ"כ הגאון ר' שלמה הכהן מוילנא, הובא בשדי חמד (חנוכה, אות ט סק"ד). וע"ע בשו"ת כנסת יחזקאל (סי' יז), ובשו"ת גליא מסכת (דף פ ע"ד).

ג. נשים חייבות בהדלקת נר חנוכה כמו אנשים[ד], הגם שפטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, אפילו הכי חייבות בזה, מפני שאף הן היו באותו הנס, שגזרו היוונים גזירות קשות על בנות ישראל, וגם הישועה היתה על ידי אשה, שיהודית בתו של יוחנן כהן גדול חתכה ראשו של אליפורני[ה].
אמנם המנהג הוא שהנשים אינן מדליקות בעצמן אפילו לפי מנהג המהדרין, רק יוצאות ידי חובתן בהדלקת נר חנוכה של בעליהן, דאשתו כגופו[ו]. וגם כיון שעיקר התקנה היה להדליק על פתח הבית מבחוץ, ואשה אין דרכה לצאת דכל כבודה בת מלך פנימה[ז].

ד. כשהבעל נאלץ להעדר מביתו, תדליק אשתו ותוציא את כל בני ביתה. וכן אם הבעל מתעכב עד לשעות המאוחרות בלילה, נכון שימנה את אשתו שתדליק נרות חנוכה עם צאת הכוכבים, ובזה גם הוא יוצא ידי חובה[ח].

ה. מצוה להניח נרות החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, כדי שתהיה מזוזה מימין ונרות חנוכה משמאל, והאדם שהוא נכנס ויוצא, לובש ציצית שהוא טלית קטן שעליו ונמצא שהוא מוקף במצוות[ט].

ו. החנוכיה מניחה למעלה משלשה טפחים (היינו 24 סנטימטר) **מקרקע הדירה, ומצוה להניחה למטה מעשרה טפחים, ובדיעבד אם הניחה למעלה מעשרה טפחים יצא, ועל פי הסוד טוב להניחה מעט למעלה משבעה**

עיונים והארות

ד. גמ' בשבת (כג.) אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. וברש"י שם שאף הם היו באותו הנס שגזרו יוונים על כל הבתולות הנשואות להבעל לטפסר תחילה וע"י אשה היה הנס. אור זרוע (שכ"ד ס"ק ב). וכן פסק הרמב"ם (פ"ה מהלכות חנוכה ה"ט), שו"ע (סי' תרעה סעי' ג).

ה. ט"ז (שם ס"ק ד). מ"ב (שם ס"ק י).

ו. כתב המשנ"ב (סי' תרע"א ס"ק ט) שגם לשיטת הרמ"א שכל אחד מבני הבית מדליק נר חנוכה, האשה לא צריכה להדליק, דאשתו כגופו. ובסי' תרע"ה כתב המשנ"ב (סק"ט) בשם עולת שמואל שהנשים אינם מדליקות כי הם טפילות לאנשים, ולפי"ז גם הבנות שאינן נשואות אינן מדליקות, וכן המנהג שרק האב ובניו מגיל חינוך והלאה מדליקים נרות חנוכה. והנשים והבנות שחייבות במצוות נר חנוכה יוצאות י"ח בהדלקת האב.

ז. כ"כ בחתם סופר (חידושים. שבת, כא ב, בד"ה והמהדרין), בתחילה כשתקנו להדליק על פתח הבית מבחוץ, לא היה מן החסידות שתהדר האשה לצאת בחוץ ברשות הרבים לעתותי ערב ולהדליק בין האנשים... והשתא שכולם מדליקים בפנים, מנהג הראשון לא זז ממקומו.

ח. כ"כ כתב הב"ח (סי' תרעה) אשה מדלקת אף להוציא את האיש וכ"כ סמ"ג בהלכות מגילה. ואע"ג שבקריאת מגילה אינה מוציאה את האיש משום שמקרא מגילה בקריאת התורה, מה שאין כן נר חנוכה שאף מוציאות את האנשים ידי חובתם. וכן כתב המג"א (שם ס"ק ד) אשה מדלקת בעד כל בני הבית. וכן כתב בשו"ת שער אפרים (סי' מג), ומרן החיד"א מחזיק ברכה (ס"ק ד). ומו"ר מופת הדור ביחוה דעת (ח"ג סי' נא) כתב הואיל וזמן הדלקת נר חנוכה לכתחילה הוא בצאת הכוכבים עד שתכלה רגל מן השוק, ודעת כמה ראשונים ואחרונים אם עבר זמן זה שוב אינו מדליק, אלא שלהלכה קיימא לן שבדיעבד מדליק אף לאחר הזמן, עכ"פ כשמאחר לביתו עדיף טפי שימנה את אשתו שתדליק במקומו בזמן ההדלקה דלכתחילה דהיינו בצאת הכוכבים, כדי שיצא ידי חובת כל הדעות. ואף אל פי שאמרו מצוה בו יותר מבשלוחו זה דוקא כשהמצוה נעשית בשוה בו ובשלוחו, משא"כ בנידון דידן שהמצוה נעשית ע"י שליח בזמן בצאת הכוכבים דהוא לכתחילה, ואילו הוא עצמו אינו יכול לעשות המצוה אלא רק אח"כ בדיעבד, עדיף לקיים המצוה ע"י שלוחו עי"ש וירווח לך. ועיין עוד בתורת המועדים (סי' ב דף מא). וגם לפי סודן של דברים שיש ענין גדול שהאיש ידליק ולא האשה, היות ותמיד השפע נמשך מהזכר ליתן הארה למלכות שהיא רמוזה במנורה, אמנם העיקר הוא להדליק בזמן שאז נמשך השפע והאור ואם לא כן, אין נ"מ. ולכן יותר טוב שהאשה תדליק בזמן מאשר שהאיש ידליק מאוחר.

ט. עיין שו"ע (שם סעי' ז), בא"ח (ש"א פ' וישב אות ד), ואם אין מזוזה בפתח, מניחה בימין. והטעם משום דכל מידי דמצוה ימין עדיף. וכן אם רוצה להניחה בדלת עצמה, יניחנה מחציה של כניסה מצד שמאל כשיש מזוזה בפתח, באופן שכשינעל הדלת יהיה הנר בצד שמאל של הכניסה, וכתב הרב חסד לאברהם ע"פ הזוה"ק פ' אחרי (דף עח ע"א) וז"ל: ודא הוא רזא דמלה מולדת בית מסטרא דאבא או מולדת חוץ מסטרא דאמא עי"ש. וזה פי' מניחה על פתח ביתו היינו לעשות פתח לחכמה שנקראת בית כי בחכמה יבנה בית, והפתח לחכמה זוכה אדם מבחוץ היינו ע"י הבינה שהוא עולם התשובה. והנה לפי הסוד שורש הענין שצריך להניח החנוכיה בטפח הסמוך לפתח משמאל, הוא ע"פ מה שכתב הרב הרש"ש זיע"א בנהר שלום (דף מ ע"ב ומקורו מפע"ח דרושי חנוכה) כי אלו הימים ימי החנוכה בהם מתקנים ספירת ההוד, וספירת ההוד היא בשמאל שהיא בבג"ה, ולכן מניחים החנוכה בשמאל. וכן לתקן מה שנגע בכף ירך יעקב שהוא היה בהוד בשמאל בסוד "והודי נהפן עלי למשחית". וכן ספירת ההוד היא הספירה השמינית, ובעבור זה יש שמונה ימי חנוכה, והיא צורת פתח ח. וצריך להיות סמוך לפתח טפח, כי טפח הוא בסוד ספירה אחת הנקרא טפח, והוא לרמוז על מידת הצדיק שהיא היסוד שהוא קרוב לה אצל הפתח שלה שהוא היסוד דידה סוד הפתח וזה בשמאל בסוד "שמאלו תחת לראשי". וטפח עולה צ"ז גי' שם "אל - אדני" שעולה ע"ה צ"ז. ולכן צריך שיהיה סמוך לפתח "טפח".

טפחים (דהיינו 56 סנטימטר). **ואם הניחה למעלה מעשרים אמה לא יצא ידי חובה אף בדיעבד**[י].

ולחומרא לא ישים למעלה מ-9.60 מטר ואם עשה כך צריך לכבות את החנוכיה ולהניחה במקום הכשר אך לא יברך שוב[יא].

ז. הגר בבית שיש (שם) **בו כמה קומות, מצוה שיניח החנוכיה בחלון, או במרפסת הפונה לרשות הרבים כדי לקיים מצות פרסומי ניסא. אמנם אם הוא גר בקומה שהחלון גבוה מרשות הרבים עשרים אמה** (9.60 מטר), **יניח החנוכיה בפתח הדירה מבפנים, היות ואין בזה כל כך היכר לרשות הרבים**[יב], **אלא א"כ יש בנינים גבוהים כנגד החלונות של ביתו שעל ידם יכול להיות פרסום הנס**[יג], **ובשום אופן לא ישים את החנוכיה על צד המרפסת מבחוץ, כי אם יש מהקרקע 9.60 מטר עד המרפסת לא יצא ידי חובתו אף בדיעבד.**

עיונים והארות

י. כתב מרן בשו"ע (שם סעי' ו), מניחה למעלה מג' טפחים, ומקורו במהר"ם מרוטנבורג שהיה מדקדק להניחה למעלה משלשה טפחים. ודעת הפרי חדש והפרי מגדים שאם הניחה למטה משלשה טפחים כשרה, וכן פסק המשנה ברורה, והביאם החזון עובדיה (מצות הדלקת נרות חנוכה הערה יב), עי"ש וירוח לך.

וכתב רבינו האר"י ז"ל בפרי עץ חיים (שער החנוכה פ"ד): והנה בחנוכה זו כוונת ההדלקה, כי המלכות היא כנגד הנה"י דז"א למעלה מג' טפחים שאינה עולה עד הראש ואנחנו ממשיכים לה אור מן הראש, כלומר מן חב"ד דכתר דבינה דז"א. לכן אם הניח אותה בתוך עשרה יצא, כי כל זה נקרא מקומה כיון שהיא נוטלת אור מכל העשר, אבל למעלה מעשרה אין להניח. ועיין בכף החיים (סי' תרעא ס"ק מו) שכתב דמשמע מדברי האר"י להניחה דוקא למעלה מג' טפחים אלא שאפשר להניחה למטה מעשרה, אבל העיקר מעט למעלה מג' טפחים, ולא כמו שכתב הבא"ח ע"כ. ועי' בבא"ח פ' וישב שנה ראשונה, שלא כתב מעט למעלה מג' טפחים אלא מעט למעלה משבעה טפחים. ותמיד התקשנו בדברי הבא"ח, למה לא כתב כדעת האר"י ז"ל למעלה מג' טפחים. אמנם אפשר, ע"פ הידוע, כי מקום הכתר דנוק' הוא בת"ת דז"א, כלומר בחג"ת וא"כ תמיד מקומה במקום הז"ת דז"א דהיינו ז' טפחים, והיום בחנוכה שקונה המלכות איזו עליה שהיא, אמר הרב למעלה מז' טפחים. ועוד אפשר ע"פ דרוש הדעת, דהנה"י הם ז"ת, וא"כ הבא"ח לא פליג על מורנו האר"י. ותאנא דמסייע ליה להבא"ח הוא המקובל ר' חיים הכהן זצ"ל תלמיד מהרח"ו בספר "טור ברקת" (סי' תרעא ס"ק ו), והביא סימוכין מן הזוה"ק פ' תרומה וז"ל: מאי נר אלא כד מקבלא מבין תרין דרועין רמ"ח שייפין עילאין ואיהו פתחא לגבייהו תרין דרועין דילה, כדין אתכלילו אלין תרין דרועין בהו ואקרי נ"ר ע"כ, ובין תרין דרועין שם מקום הנוק' שהיא המלכות וא"כ היא בחג"ת ולכן הם ז' ספירות וכו'. וכן הסכים ג"כ הרב שומר אמונים הקדמון שהעושה כדברי הרב טור ברקת שפיר עביד ויש לו מקור בדברי רבינו האר"י. ולכן כדאי לעשותה בגובה ז' טפחים כדי שהפתילות יאירו למעלה משבעה טפחים ויש בזה הידור גדול של מצוה, וכן הוא מנהגינו.

ודע, דיש לדעת שהעיקר בנרות היא השלהבת של המנורה והיא צריכה להיות למעלה מג"ט ובפחות מכ' אמה ואף אם החנוכיה והנרות עומדים בפחות מג"ט העיקר שהשלהבת תהיה יותר. (חזו"ע עמוד לא)

יא. כ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הערה יג) וטעמו דמשום דדעת הראבי"ה שאף המדליק למעלה מכ' אמה כל שהדפנות מגיעות לחלון מקרי העין שולטת ויצא יד"ח ואף שאין הלכה כמותו מ"מ איכא סב"ל ולכן לא יחזור ויברך.

יב. בגמרא בשבת (כא:) ת"ר נר חנוכה מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה ה"ז) והטור והשו"ע (סי' תרע"א סעי' ה) וא"כ בודאי צריך לכתחילה להדליק הנרות על פתח ביתו מבחוץ כדי לפרסם הנס. אמנם כל זה למי שגר בקומה א', ומזדמן לו ענין זה בנחת, שאז ג"כ יוצא לפי מה שהכריח האר"י הח"י שצריך להניח החנוכה סמוך לפתח טפח, ולמטה מעשרה טפחים, שיש בזה כוונות גדולות ונוראות, ויוצא ידי חובת כל הדעות. אמנם מי שגר בקומה גבוהה, שאין לו פרסומי ניסא בטפח הסמוך לפתח אלא אם כן יניח החנוכה בחלון ביתו מבפנים, צ"ע מה עדיף, לפרסם הנס או להניח החנוכיה בתוך ביתו מבפנים סמוך לפתח ולמטה מעשרה טפחים ויהיה פרסומי ניסא לאנשי הבית בלבד. וראיתי בכף החיים סופר (סי' תרעא ס"ק ט"ל) שסיכם שכדאי יותר להניח החנוכיה על חלון ביתו, כי שם יש היכר לבני רשות הרבים ויש פרסום הנס גדול. וכן פסק מו"ר הגאון האדיר ר' בן ציון אבא שאול זצוק"ל. והנה הרב כף החיים שכל דבריו מיוסדים כדברי רבינו האר"י ז"ל, כתב שיותר טוב להניח החנוכיה בחלון אפי' יותר גבוה מעשרה טפחים כדי שיהיה פרסומי ניסא, מאשר להניחה בטפח הסמוך לפתח מבפנים, ומכיון שגם מו"ר רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל שהיה מקובל גדול ובא בסוד ה' פסק להניח בחלון לעשות פרסומי ניסא, ובפרט שכן ראיתי למו"ר ועט"ר המקובל האלקי כמוהר"ר רבינו מרדכי שרעבי זיע"א שהיה מניח החנוכיה בחלון ביתו כדי שיהיו העוברים ושבים בחצר רואים החנוכיה ולא היה מדקדק להניח על פתח הבית דוקא. לכן אפשר שעדיף טפי להניח החנוכיה בחלון.

יג. דעת הגרישא (נר איש וביתו פרק ה הערה יא) שלא תקנו חז"ל פירסומא ניסא אלא לעוברים ושבים ברחובות דוקא ולא לבתים ממול, ולכן ידליק בפתח ביתו שיש עוברים ושבים בחדר מדריגות. מאידך כתב בשו"ת אור לציון (ח"ד פמ"ב תשובה ז) מי שחלון ביתו גבוה למעלה מעשרים אמה האם יכול להדליק בחלונו, אם יש ממול בתים שלא גבוהים מחלונו עשרים אמה חשיב פרסומי ניסא לבתים ממול. וכ"פ מו"ר מופת הדור (שם הלכה ח) שכל שיש בנינים סמוכים יניח בחלון. ואם אין יניח בפתח הדירה מפנים.

ח. מדליקין נרות חנוכה בבית הכנסת ומברכים עליהם משום פרסומי ניסא[יד]**. ומניחה בכותל דרום, זכר למנורה שהיתה בדרום**[טו]**. ונהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בין תפילת מנחה לתפילת ערבית**[טז]**.**

ט. נהגו שבכל יום מדליקין נרות חנוכה בבית הכנסת גם בשחרית (בלי ברכה)**, ובפרט כאשר מתפללים בהשכמה**[יז]**.**

י. הנוהגים להדליק נרות חנוכה במסיבות הנערכות בלילי חנוכה ומשמיעים בהם דברי תורה, וחפצים להדליק נרות חנוכה אלו בברכותיהן, יש להם על מה שיסמוכו[יח]**.**

יא. אין אדם יוצא ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת[יט]**, ואף המדליק בברכות בבית הכנסת, חוזר ומדליק בביתו ומברך גם כן שהחיינו ושעשה נסים מכיון שהוא מוציא בברכתו את אנשי ביתו, אבל אם הוא רווק שאין איש אתו בבית, י"א שיברך רק ב' ברכות-ברכת להדליק נר חנוכה וברכת שעשה נסים. וי"א שיברך רק ברכת להדליק נר חנוכה, וספק ברכות להקל**[כ]**.**

עיונים והארות

יד. כן פסק השו"ע (סימן תרעא סעי' ז). ובב"י כתב בשם הריב"ש שמנהג ותיקין הוא. ומברכין על זה כמו שמברכין על הלל דראש חודש אע"פ שאינו אלא מנהג. ולכאורה תמוה מה שהסתמך השו"ע על דברי הריב"ש לפסוק שיברכו, שהרי ראיית הריב"ש מהלל דראש חודש ושם הרי ס"ל להשו"ע להלכה שאין מברכים, ועי' בספר חזון עובדיה (עמוד מא) שתי' בזה א. כיון שבבית הכנסת מתקיים עיקר פרסום הנס ששם מדליקים בפני רבים משא"כ בבית שאנו מדליקים רק בפני בני הבית. ב. הואיל ויש לנר חנוכה עיקר שכל אחד ואחד חייב לברך בביתו לכן מברכים גם על התוספת משא"כ בהלל בר"ח שאין בו עיקר חיוב כלל אלא רק מנהג. ג. נר חנוכה הוא מנהג שהנהיגו חכמים ומצוה עלינו לשמוע עליהם ולכן אנו מברכים אבל הלל של ר"ח אינו מצות חכמים שהנהיגו כך, אלא שנהגו העם בכך בעצמם ובמנהג כזה אין מברכים.

ועי' עוד שם אם יש חיוב לתת שמן בחנוכיה שבבית הכנסת כשיעור הדלקת חצי שעה, מכיון שכל טעם ההדלקה הוא פרסומי ניסא, לכן אם נשארים שם ללמוד וכו' אז צריך שיהיו דולקים חצי שעה. וכמ"ש המשנה ברורה (סי' תרעג ס"ק יג). אמנם אם הולכים מיד לאחר תפילת ערבית יכולים להשים שמן פחות מחצי שעה, או שלאחר שיצאו הקהל יכבו החנוכה ויחזרו להדליקה בבוקר עי"ש.

וטעם הדבר להדלקת הנרות בבית הכנסת: א. כדי להוציא מי שאינו בקי ואינו יודע להדליק ומי שאין לו מקום ללון. ב. זכר לנס המנורה שאירע בבהמ"ק וביהכנ"ס הוי מקדש מעט.

טו. מרן שו"ע (שם). וכתב מור"ם שמסדרם בין מזרח למערב, ופניו לדרום ואחוריו לצפון. ועיין שם בכף החיים (ס"ק סט). ויש מקומות שמסדרים אותה בין צפון לדרום, והא מילתא תליא בפלוגתא דתנאי במסכת מנחות (דף צח:) דרבי סובר מנורה עומדת בין מזרח למערב, וכן הוא דעת רש"י. ור' אלעזר בר"ש סובר בין צפון לדרום, וכן הוא דעת הרמב"ם והסמ"ג דסבירא להו בין צפון לדרום היתה מונחת המנורה. וצריכים אנחנו לסדר הנרות כמו שהיו מסודרים במנורה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ומנהגנו כמ"ש הב"י לקובעם בכותל דרום ונמצאו מסודרים בין מזרח למערב.

טז. ונהגו להדליק הנרות בין מנחה לערבית, ואפי' אם מתפללים כסברת רבי יהודא בפלג המנחה. והטעם כי אחרי ההדלקה נשארים בביהכנ"ס לתפילת ערבית ובזה יהיה פרסומי ניסא. ובחנוכיה של ביהכ"נ אין צורך להקפיד שלא תהא מעל י' טפחים אלא מניחה בגובה, כדי שתראה היטב לכל הקהל, כ"כ הפרמ"ג באש"ל אברהם (סי' תרעה ס"ק ה), ועי' במור וקציעה (שם).

יז. עיין בשו"ת בנין שלמה שכתב כי מה שנוהגים בכמה בתי כנסיות ובתי מדרשות להדליק נרות חנוכה גם בבוקר בעת תפילת שחרית, הוא כדי לצאת ידי דעת הרמב"ם בפ"ג מהלכות תמידין ומוספים שכתב שם דבהטבת הנרות דשחרית אם מצא שכבו הנרות היה מדליקה, שדי חמד (אות סד מערכת חנוכה ס"ק כד). וכן כתב בספר "נהר מצרים" כי מנהג ירושלים ומצרים להדליק נ"ח בבהכ"נ גם ביום בלא ברכה, ומנהג יפה ואף נעים כי יותר מתפרסם הנס בהיות מדליק הנרות ביום שאין להם צורך רק להודיע הנס. וכן הביא בספר "נתיבי עם" כי בירושלים מדליקין הנרות גם בבוקר, וזמנו כאשר מגיע הש"ץ למזמור ארוממך ה' כי דליתני, קודם ה' מלך.

יח. עי' חזון עובדיה (שם הלכה יב) שהאריך בזה וסיכם שיותר טוב שיתפללו שם ערבית.

יט. שו"ת הריב"ש (סי' קיא), והטעם דמצות חנוכה נר איש וביתו. ועיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קצ) שאין לברך על הראיה בנרות ביהכנ"ס שאין זו הדלקה של מצוה אלא מנהג. ומו"ר מופת הדור כתב כי בביהכנ"ס שיש שם מנין אחר מנין (הנקרא שטיבלאך) כביהכנ"ס מוסיוף, השמש מברך ומדליק בין מנחה לערבית, בכל מנין ומנין, ואפי' באותו חדר מכיון שהם ציבור אחר לגמרי ופנים חדשות באו לכאן.

כ. עי' בבא"ח (פ' וישב אות יא), ובמשנ"ב (ס"ק מה), שבחור רווק שהדליק הנרות ביום הראשון בביהכ"נ ובירך כבר השלוש ברכות, לא יחזור לברך "שהחיינו" בביתו מכיון שהוא שם לבדו והוא כבר יצא י"ח ברכה זו. וכן פסק בשו"ת "זרע אמת" (חלק או"ח סי' צא) ועוד. ומו"ר הראשל"צ ר' עובדיה יוסף זצ"ל כתב בשו"ת "יחוה דעת" (ח"ב סי' עז) שלא יברך ג"כ ברכת שעשה נסים אלא רק להדליק נר חנוכה מכיון שי"א שברכת שעשה נסים נתקנה על עיצומו של יום, והביא שם דברי המאירי על שבת כ"ג והאריך שם, וכמו שאין אנחנו מברכים שהחיינו, גם ברכת על הנסים לא יברך משום סב"ל. וכ"ז בבחור רווק, אבל בעל משפחה חוזר ומברך כל השלוש ברכות, וכמובן שיהיו לפחות שנים מבני הבית נעורים.

יב. אם חל ליל ראשון של חנוכה בליל שבת וכבר הדליקו הקהל וברכו שהחיינו בביתם, לא יברך החזן שהחיינו בהדלקת נרות שבבית הכנסת, היות שהוא וכל הקהל כבר ברכו שהחיינו בביתם. וי"א שגם ברכת שעשה נסים אין לברך, וכן עיקר דספק ברכות להקל[כא].

יג. אין מברכים בבית הכנסת על הדלקת נרות חנוכה אלא בעשרה, שאז הוא פרסום הנס[כב]. **וי"א שאף נשים וקטנים מצטרפים למנין עשרה להדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת, והוא כשיש בבית הכנסת רוב של ששה גברים**[כג].

יד. אם הוא סמוך לחשיכה בערב שבת וטרם שיבואו מנין מתפללים לביהכנ"ס יתקדש היום, ידליק הנרות בלא ברכה. ואע"פ שיש אומרים שיברך, קימא לן ספק ברכות להקל[כד].

טו. אבל על אביו ועל אמו תוך י"ב חודש, ובשאר קרובים תוך שלשים יום, לא ידליק בלילה הראשון נרות חנוכה שבבית הכנסת, משום דמעורר שמחה בברכת שהחיינו בצבור, אבל בביתו ודאי מברך שהחיינו אפילו תוך שבעה[כה].

טז. הנשים צריכות להזהר שלא לעשות מלאכה מעת הדלקת הנרות עד חצי שעה מהדלקתם, ואין להקל בזה, כי כן קבלו עליהם מזמן קדמון[כו]. **ויש אומרים שראוי שתזהרנה הנשים מכבוס ותפירה ושאר מלאכות בכל היום הראשון והיום האחרון של חנוכה**[כז], **ורק נשים שפרנסתן על ידי מלאכה אין להן להחמיר בזה**[כח]. **ויש שיש להם קבלה, שאם אשה בסכנה, תדור נדר שלא לעשות מלאכה בחנוכה ותנצל. ויש נודרים יום אחד ויש שני ימים כפי מה שירצו. וכל זה דוקא לנשים, אבל לאנשים אין שייכות למנהג זה ואינם נמנעים משום מלאכה**[כט].

יז. רבוי הסעודות בימי חנוכה, אינן אלא סעודות הרשות, שהרי לא קבעום חכמים למשתה ושמחה. ויש אומרים שיש קצת מצוה בזה, משום שבאותם הימים היתה חנוכת המזבח, ונוהגים לומר זמירות

עיונים והארות

כא. בא"ח (שם), כף החיים (שם ס"ק עה), ודלא כהציץ אליעזר (חי"ג סי' מט) שהעלה בתשובה שיברך. ומו"ר בחזון עובדיה כתב (שם הלכה יז) שגם לא יברכו ברכת "שעשה נסים".

כב. מכיון שעיקר התקנה להדליק בביהכנ"ס הוא מטעם פרסומי ניסא דרבים, לכן אין להדליק בביהכנ"ס אלא בעשרה, מגן אברהם (סי' תרעא ס"ק י), שו"ת בית דוד (סי' תעד), החיד"א מחזיק ברכה (ס"ק ז), הרב פלאג'י במועד לכל חי (סי' כז אות לג). ועי' חזון עובדיה (שם הלכה טו).

כג. עיין ע"ז בילקוט יוסף להגאון ר' יצחק יוסף שליט"א (עמוד כג). והביא שם לעיין ב"רב פעלים" (ח"ב או"ח סי' סב). ועי' יבי"א (ח"י דף קמו ס"ק לז) שהביא עוד פוסקים דס"ל הכי.

כד. כן הוא בכף החיים סופר (סי' תרעא ס"ק עח), ובסופו סיכם שספק ברכות להקל ולא יברך, ודלא כהמשנה ברורה שפסק כהמג"א שיברך וידליק כיון שיבואו אח"כ אנשים ויהיה פרסומי ניסא, שכבר דחה הגאון יעב"ץ דברי המ"א. ומו"ר מופת הדור בחזון עובדיה (עמוד נב) כתב שאם אין עשרה ויודע שאח"כ יבואו עשרה הרוצה לברך רשאי הש"ץ להדליק בברכה, וכמו שפסק המשנה ברורה, והביא לזה סימוכין עיי"ש וירווח לך.

כה. כף החיים (שם ס"ק עג), רב פעלים (ח"ד סי' לב). אמנם בביתו ודאי שיכול לברך אפי' בתוך שבעת ימי אבלות, ובשאר הימים יכול האבל לברך על הנרות בביהכנ"ס כיון שלא מברך שהחיינו. ומו"ר מופת הדור (שם הלכה ח) כתב שאם אין מי שיברך בביהכנ"ס יכול האבל בתוך שבעה לברך שהחיינו, עי"ש באורך. ועוד כתב שם שאונן בלילה הראשון של חנוכה ימנה את אשתו או אדם אחר להדליק, ויכנס לחדר אחר ולא ישמע הברכות, ובלילה השני כיון שאינו אונן יברך שהחיינו.

כו. טור (סי' תרע) נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות ואין להקל להם כדי שלא יבואו להשתמש לאור נרות של חנוכה. שו"ע (שם סעיף א), וכן הוא בבא"ח (פרשת וישב אות כז). ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' תלו) כתב שמנהג ירושלים לאסור כל מלאכה ואפילו בישול בזמן שהנרות דולקים. והטעם ע"פ הסוד הוא, שבחנוכה יש תוספת קדושה אל המלכות העליונה. ומאחר והנשים שרשן במלכות, ע"כ עשו תוספת לעצמן להתקדש בכך בשעת ההדלקה. ובפרט שבימים אלו אינה טפלה אליו ואינה מקבלת הארתה על ידו אלא מקבלת ע"י עצמה מאימא, ומכיון שיש לה תוספת קדושה ומקבלת ע"י עצמה, לכן עשו לה תוספת ע"י איסור עשיית מלאכה. ושיעור איסור עשיית המלאכה כתב בספר חסידים שהוא חצי שעה לאחר הדלקת הנרות. וכן כתב הגר"א בשם השלטי גבורים. א"ר (אות יב). משנ"ב (ס"ק ד).

כז. בא"ח (שם). וכן מוכח מספר חסידים (סי' קכא). אמנם הרב חזו"ע (הלכות חנוכה הלכה ב) כתב על הנוהגות כל החנוכה לא לעשות מלאכה שיש למחות בידן כי בטלה מביאה לידי שעמום. אבל גבי הנוהגות לא לעשות מלאכה ביום א' וביום ח' מסכים לדעת הבא"ח.

כח. בא"ח שם, ואיסור מלאכה היינו כביסה, אריגה, תפירה וגיהוץ. אבל בודאי מבשלות ואופות וכו', כמו שביארנו. ובחזו"ע (שם) השיג על דבריו שבודאי בישול ואפיה ומלאכות המותרות בחוה"מ אין לאסור ורק תפירה וכדומה אסור.

כט. בא"ח (שם), וכן הוא בכף החיים (שם ס"ק י).

ותשבחות בסעודות הללו, וע"י זה נחשבות לסעודות מצוה[ל]**. ומכל מקום מצוה להרבות בסעודת שבת של חנוכה יותר משאר שבתות, וכל שכן אם חל בו ראש חודש. וכן ירבה בסעודה של ראש חדש טבת שהוא בתוך ימי חנוכה בשביל פרסום הנס**[לא]**.**

יח. נהגו לאכול מאכלי חלב בחנוכה, לפי שהנס נעשה ע"י חלב שהאכילה יהודית את האויב[לב]**. וכיום נהגו לאכול סופגניות מטוגנות בשמן וטעמם כצפיחית בדבש, והעיקר שכל מעשיך יהיו לשם שמים**[לג]**.**

יט. בחנוכה אין הולכים לבית הקברות אפילו ביום היארצייט, ומי שיש לו יארצייט בתוך ימי החנוכה ילך קודם החנוכה. ומותר להשתטח על קברי הצדיקים[לד]**.**

זמן הדלקת נר חנוכה

א. זמן הדלקת הנרות הוא בצאת הכוכבים, כעשרים דקות לאחר שקיעת החמה[לה]**. ונוהגים העולם להתפלל**

עיונים והארות

ל. בשו"ע (סי' תרע סעי' ב). כתב שאין מצוה בסעודות אלו, והלבוש כתב הטעם שאין מצוה בסעודות חנוכה לפי שלא רצה האויב להשמיד גופנית את עם ישראל כפי שרצה המן הרשע לעשות, אלא רצו להעביר אותם על דתם ודעת קונם, לכן אנחנו מודים לה' בדרך שבח והלל, משא"כ בפורים שההצלה היתה הצלת הגוף, לכן אנחנו מודים לה' בדרך של הנאת הגוף. ועיין בכף החיים (שם ס"ק עא) שכתב עוד טעם כי בחנוכה היה נס ע"י מלחמה שהיהודים נלחמו באויביהם ונצחום, משא"כ בפורים שהנס נעשה מאליו בלא מלחמה, ולא עוד אלא שהמלך היה גוי ונתן רשות להרוג עכו"ם כמותו והוא פלא פלאות, ונמצא שבפורים השמחה כפולה, ולכן בחנוכה לא קבעום למשתה ושמחה, משא"כ בפורים שכן קבעום עכ"ל. ומרן החיד"א במחזיק ברכה (ס"ק ד) כתב הטעם שבפורים קבעום למשתה ושמחה, כיון שמתוך המשתה שעשתה אסתר, נעשה הנס ונתלה המן ועלה מרדכי לגדולה. משא"כ בחנוכה, הנס היה ע"י הנרות ע"ש. והוסיף טעם נוסף שבפורים קבלנו את התורה וכתיב לכו לחמו בלחמי.

ובדרכי משה כתב וכן איתא במדרש "תנחומא" בפרשת פקודי דמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו אלא שהמתין בהקמתו עד ניסן שבו נולד יצחק, ואמר הקב"ה עלי לשלם לו לכסלו ושילם לו ע"י חנוכת בית חשמונאי. וכן הוא בביאור הגר"א. וכתב שם הא"ר וזה לשונו "אם כן דין ימים אלו כאילו היה חנוכת המזבח שבמדבר" עכ"ל. ור"ל שלכך נקראים ימים אלו חנוכת המזבח ולכן יש מצוה ברבוי הסעודות. וכתב הב"ח בשם כמה פוסקים שכן מוכח מדברי הרמב"ם דהוו סעודת מצוה, ושכן עיקר. ופסק הרמ"א בהג"ה וז"ל: וי"א שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות משום דבאותם הימים היה חנוכת המזבח, ונוהגים לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם ואז הוי סעודת מצוה עכ"ל. וכתב מהרש"ל שכל שעושה כדי ליתן שבח למקום או לפרסם הנס או המצוה, הכל סעודת מצוה. ועיין בהגהות מרדכי שכתב קבלתי סימן בפרשת מקץ "וטבוח טבח והכן" הח' מתיבת טב"ח, והתיבה "והכן" הם אותיות "חנוכה", וסמך לסעודות שעושים בחנוכה, ואותיות טבו"ח טב"ח גי' מ"ד כמס' מ"ד נרות שמדליקים בחנוכה.

לא. בא"ח (שם אות כח), כף החיים (שם אות יג).

לב. כתב הר"ן שבת (כא:): ע"י אשה נעשה הנס, דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם וע"ז נהגו לאכול גבינה בחנוכה. והביאו הב"י (סי' תרעה), והרמ"א (סי' תרעא סעי' ב). וכתב ה"כל בו" (הלכות חנוכה סי' מד שי"א) שעל ידי אשה אירע להם הנס הגדול הזה ושמה יהודית כמ"ש באגדה, בת היתה ליוחנן כה"ג והיתה יפת תואר ויפת מראה עד למאוד, ורצה אותה מלך יון והאכילתו גבינה כדי שיצמא וישתכר ואז לקחה חרבו וחתכה ראשו והביאתו לירושלים. והובא גם כן בבא"ח (שם אות כד), ושם הביא, כי חלב רומז לשלש מצוות שגזרו לבטל, שהן חודש שבת מילה, ומסרו ישראל עצמם עליהם. אות ח' דחלב היא אות ראשונה של חדש, ב' דחלב היא אות שניה דשבת, ואות ל' דחלב היא אות שלישית של מילה, עי"ש. וי"א שנס זה נעשה קודם הנס העיקרי של חנוכה בכמה שנים, וכיון שאותו אויב היה ג"כ מיון לכך עושים לנס זה ג"כ זכר בחנוכה, בא"ח (שם). ובספר צמח דוד כתב י"א שמעשה זה היה בימי חשמונאי, וי"א שהיה עוד בימי נבוכדנצר, וי"א שהיה בימי קמפיטא בן כורש מלך פרס.

לג. מו"ר מופת הדור (הלכות חנוכה הלכה ד) בשם רבינו מימון אביו של הרמב"ם. וכתב שם בביאורים שאין לברך עליהם באמצע הסעודה, וכן כתב שם שמותר ליתן אותם בשבת על הפלאטה אע"פ שיש בהם ריבה כי נחשב כחלק היבש שבסופגניה (אמנם כיום שבמאפיות רבות מוסיפין מים לא מבושלים לריבה יש בזה איסור בישול מהתורה).

לד. כן כתב מוהר"ח פלאג'י בספר מועד לכל חי, כף החיים סופר (סי' תרעא ס"ק כג), וכן כתב מו"ר ר' עובדיה יוסף זצ"ל בקול סיני שנכון שלא ללכת לבית הקברות בחנוכה. וכתב הבא"ח (שם אות כב) "אבל הולכים להשתטח על קברות הצדיקים זיע"א". מיהו נראה לענ"ד, שלא יעשו יחודים ע"ק הצדיקים בחנוכה כי כתב רבינו האריז"ל בשערה"ק שאין לעשות יחודים בשבת ויו"ט ור"ח ואפילו בחוה"מ אין לעשות רק להתפלל על קברם, ולענ"ד חנוכה ופורים דינם כר"ח, והיע"א.

לה. הגמרא במסכת שבת (דף כא:) מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, וידועה המחלוקת מה פירוש "משתשקע החמה", שהטור (סי' תרעב) כתב מצוותה "מסוף" שקיעת החמה עד חצי שעה מהלילה, וכן דעת התרומת הדשן בשם המרדכי דהיינו בסוף השקיעה. וכן דעת הרא"ש במסכת שבת (פ"ב סי' ג) שכתב להדליק מתחילת הלילה עי"ש. ודעת הרשב"א נראה שמדליקין מתחילת בין השמשות, וכן המאירי והר"ן והרמ"א ב"דרכי משה" והגר"א ועוד. ועיין ברמב"ם (פ"ד הלכה ה) וז"ל: אין מדליקים נרות חנוכה קודם שתשקע החמה

תפילת ערבית ואחר כך להדליק נרות חנוכה. ומי שלא התפלל קודם, יכול להדליק ואח"כ להתפלל ערבית[לו]. ונמשך זמנה עד שתכלה רגל מן השוק, דהיינו כחצי שעה[לז] אחר צאת הכוכבים. ומ"מ אם לא הדליק בתחילת הלילה, הולך ומדליק כל הלילה כל עוד בני הבית נעורים, ומספיק בשנים שיהיו

עיונים והארות

אלא עם שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים ע"כ. ומרן השו"ע בסי' תער"ב העתיק לשון הרמב"ם והוסיף עם "סוף" שקיעתה, ומוכח דס"ל שמדליקים בצאת הכוכבים. וכן הביא בב"י וז"ל ונראה שדקדק רבינו הטור לכתוב בסוף שקיעת החמה משום דתחילת שקיעת החמה עדיין היום גדול. ולמסקנא רוב האחרונים סוברים כמו שכתב בשו"ע דהיינו בסוף השקיעה שהוא צאת הכוכבים, כן הוא במגן אברהם (ס"ק א) בא"ח (שם אות ז), כף החיים (ס"ק ב). וכן פסק מו"ר הגאון הראשל"צ הגר"ע יוסף זצ"ל, וכן פסק מו"ר הגאון הגרב"ץ שאול זצ"ל. אמנם הרב האר"י ז"ל בספר פע"ח (דף קט) כתב וז"ל: ודע כי אנחנו מדליקין אותה עם שקיעת החמה, כי אז היא מידת לילה והיא יורדת למטה אל הבריאה ואל היצירה ואל העשיה, לתת טרף לביתה וחק לנערותיה, ואז אנחנו ממשיכים לה אותן האורות שהיו לה למעלה. ולפי שעיקר ההמשכה הוא מאותו האור הנמשך אליה מן הראש, שהוא הוי"ה אהי"ה כשהם מלאים ביודי"ן הם גי' רג"ל, ואין האור הזה יכול להמשך אלא זמן מועט, לכן גם מצות ההדלקה אינה אלא זמן מועט וזהו עד שתכלה רגל מן השוק, כי השוק הוא עולמות התחתונים, עד שתכלה אותו רשימו מן האור הנמשך אליה למטה עד מקומה וכו' ע"כ. ומשמע מכאן שדעתו היא להדליק בשקיעת החמה ולא בצאת הכוכבים. שהרי כתב "עם שקיעתה", ופירוש "עם" היינו סמוך, כמ"ש לגבי "ק"ש עם הנץ החמה" וכמ"ש הרש"ש ומהרח"ו לקבל שבת עם שקיעת החמה פי' ממש בשקיעה (דקה אחת קודם), א"כ ה"ה כאן, דעם שקיעת החמה היינו ממש בתחילת שקיעתה. וכן היה מנהג ק"ק חסידים בית-אל להדליק הנרות בשקיעת החמה כמו שהעיד מו"ר ר' מסעוד הכהן אלחדד זצ"ל בעל "שמחת כהן" (דף צב ע"ד סי' קיג) בסופו וז"ל ידע לב חכם כי מעת אשר נכנסתי להיכל סַפֵּי קודש בית מקדשנו תכב"ץ עד היום הזה, נהגו כי אחר סיום תפלת מנחה ע"פ הכוונה יהיה קרוב לעת וזמן השקיעה, ואז הולכים כל היחידים ה' עליהם יחיו לבית ומדליקים ע"פ סדר הכוונה שסידר מוהרש"ש זיע"א, ואח"כ חוזרים ומתפללים ערבית לאחר צאת הכוכבים כן מנהגנו עד עתה ע"כ. ועיין עוד ב"שלום וצדק" (דף לב ע"ג) שמנהג חסידים בית-אל להדליק עם שקיעת החמה. אמנם עיין להרב "טור ברקת" תלמידו של מהרח"ו (סי' תרעב ה' א') שכתב וז"ל: נר חנוכה אין מדליקין אותה אלא עם סוף שקיעתה - לא מאחרים, כדי להאיר לה תכף מלמעלה שיהיה נר העליון מאיר בה. ולא מקדימים - דלא מבעיא, כי אינו מועיל להמשך בה אור העליון, לפי כי אין הזמן מכוון לכך עכ"ל. א"כ גם לפי המקובלים יש מי שאומר שמדליקין בסוף שקיעתה, ומ"מ מנהג בית אל היה להדליק בשקיעת החמה ויש למנהג זה מקור בדברי רבינו האריז"ל, וכן בדברי הראשונים הרמב"ם והר"ן והרשב"א והמאירי ז"ל שכתבו להדליק בשקיעת החמה, וכן דעת הגר"א ז"ל, וכן מנהג ירושלים שהרבה מדליקים בשקיעת החמה כהגר"א ז"ל. וכתב המשנ"ב (ס"ק א) שהנוהג להתפלל ערבית בזמנה בצאה"כ ראוי לו להדליק קודם בשקיעת החמה. ומיהו יזהרו להניח שמן כשיעור שידלק חצי שעה אחר צאה"כ כדי לצאת י"ח לכו"ע. וראינו למו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל שהיה יורד לאחר תפילת מנחה לביתו ומברך ומדליק החנוכה בשקיעה פחות או יותר, ואח"כ עולה ומתפללים כל הקהל ערבית ולא היה מחכה וממתין עד צאת הכוכבים.

אמנם כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות, מנהגינו בק"ק חסידים "נהר שלום" תכב"ץ לסדר בעצמנו החנוכה במקומה, ולשים השמן והפתילות, כי היות ויש בזה כוונות גדולות וחשובות לא מניחים לאשה לסדר אותם. [ומ"מ מי שלא עושה כוונות בודאי יכול ליתן לאשתו שתכין החנוכיה וכמ"ש במועד לכל חי פלאג'י (סי' ז"ך אות כ"ה) שהאשה תהיה זריזה לתקן הפתילות והשמן ותועיל לבניה שיהיו ת"ח] ויאמר נוסח לשם יחוד וכל כוונות ההכנה. ובדיוק בצאת הכוכבים מדליקים החנוכה כמו שקיבלנו מפי רבותינו מרן השו"ע והאחרונים, ומו"ר מופת הדור זצוק"ל ומו"ר הגרב"ץ אבא שאול זצוק"ל. וצריך לדייק בזמן, כדי שיהיה תוך חצי שעה משקיעת החמה כדי שנצא ידי חובה גם ע"פ הפע"ח ומנהגי בית אל.

לו. בשבנה"ג (סי' תרעב ס"ק א) מביא שם דעות הפוסקים בענין הדלקת נרות חנוכה וכתב, בימי בחרותי הייתי נוהג להדליק הנרות אחר תפילת ערבית ואח"כ נהגתי להדליק קודם תפילת ערבית וכשראיתי רוב דברי הפוסקים שזכרתי, חזרתי למנהגי להדליק אחר תפילת ערבית. ובשבות יעקב (ח"ב סי' מ) מביאו וכתב שכן נראה עיקר דתדיר ואינו תדיר תדיר קודם. אמנם עיין במ"א (סי' תרעב ס"ק ה) שכתב ונ"ל דמי שלא התפלל מעריב מדליק קודם [תפילת ערבית], דא"צ זמן כל כך וליכא למיחש שמא ישכח מעריב, וכן כתב בכנסת הגדולה שהוא נוהג כן. והמחב"ר (אות ג) כתב דהמדליק קודם שיתפלל ערבית לא הפסיד דיש לחוש שעד שיתפלל ערבית יעבור זמן ההדלקה שהוא חצי שעה מדינא עי"ש. וכן מנהג ק"ק בית-אל המקובלים שמדליקים בין מנחה לתפילת ערבית ואין בזה שום חשש, וא"כ גם ע"פ הסוד יכול להדליק הנרות קודם ערבית.

לז. בגמרא שבת (כא:): עד שתכלה רגל מן השוק מאי לאו דכבתא הדר מדליק לה, לא, דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורה. ופי' רש"י שם: שיהא בה שמן כשיעור הזה. ובשו"ע (סי' תרעב סעי' א) כתב והוא זמן של חצי שעה מן הלילה, וכן כתבו טור, לבוש, ועוד. ומה גם שלפי סודן של דברים יש סוד בדבר להדליק הנרות מיד, עד זמן של כחצי שעה. והוא כי ידוע שסוד ההדלקה הוא, להאיר אור גדול מהחב"ד שהוא סוד יחוד ע"ב קס"א שעולה גי' רג"ל, לשכינה הקדושה היורדת עתה בתחילת הלילה לעולמות בי"ע ליתן טרף לביתה וחק לנערותיה. ואין האור הזה יכול להמשיך אליה אלא זמן מועט, וזהו עד שתכלה רגל מן השוק, דהיינו עד שתכלה הזמן של המשכת האור דחב"ד שהוא סוד רג"ל כדלעיל, הנמשך אליה למטה "לשוק" דהיינו בי"ע. והזמן הוא רק תוך חצי שעה ולכן צריך להתאמץ להדליק החנוכה בזמן ולא להתאחר.

נעורים. אבל אם בני הבית ישנים, ידליק בלא ברכה[לח].

ב. כשהגיע זמן ההדלקה לא יאכל ולא ילמד עד שידליק נרות חנוכה, ואפילו התחיל לאכול או ללמוד מפסיק ומדליק. ודוקא סעודת קבע שהיא פת כשיעור ברכת המזון, אבל פחות מכן, וכן אכילת פירות וכדומה, מותר[לט].

ג. בתי כנסת שמתקיימים בהם שיעורי תורה בכל יום בין תפלת מנחה לערבית, או לאחר ערבית, אם יכולים הקהל ללכת לביתם ולהדליק נרות חנוכה ולחזור לשיעור, ודאי שזו הדרך הטובה ביותר. אמנם אם קיים חשש שאם ילכו לביתם ימנעו מלחזור לשיעור, יש לקיים השיעור כמו בכל יום, ולאחר השיעור ילכו להדליק נר חנוכה[מ].

ד. בערב שבת צריכין להזהר, להתפלל מנחה קודם ורק אח"כ להדליק נרות חנוכה. ולא יעשו כמנהג בורים שמדליקין נרות חנוכה קודם ואח"כ מתפללים מנחה[מא]**. ומיהו אין להתפלל בביתו ביחיד ולבטל תפילה בציבור בשביל זה, אלא אם לא אפשר, ידליק קודם מנחה ויתפלל אח"כ בציבור**[מב].

עיונים והארות

לח. כתב הטור (סי' תערב) וז"ל: ומ"מ עדיין זמנה כל הלילה ודלא כהרמב"ם ז"ל שכתב שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק עד שתכלה רגל מן השוק, ואם עבר זה הזמן אינו מדליק ע"כ. וכן הוא בב"י שם ובב"ח שם וזה דעת רוב הפוסקים שיכול להדליק כל הלילה וכמ"ש רבינו הטור והכי נהוג. וכתב מרן בשו"ע (שם סעי' ב) שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו חצי שעה שאז איכא עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא וכו'. ומיהו הני מילי לכתחילה, אבל אם עבר הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה. ואם עבר כל הלילה ולא הדליק אין לו תשלומין, ע"כ. והמגן אברהם שם ס"ק ו' סיכם את דבריו שאם בני הבית ישנים אין לברך, אבל אם ערים יכול לברך. וכתב הבא"ח (פר' וישב אות ז) "דדי בשנים נעורים". ויש לפרש דבריו שדי שיהיה המדליק ער ועוד אחד מבני הבית באופן שיהיה פרסומי ניסא לרבים ומיעוט רבים שנים. וכ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (זמן הדלקת נרות הלכה א הערה ב) שיכול לברך גם אם אין בני הבית נעורים דאטו אם אדם נמצא בביתו לבדו והוא גר בכפר נידח במקום גויים ואין איש מאנשי הבית והוא מדליק בצאת הכוכבים האם ידליק בלא ברכה בודאי שיברך וכו' עיי"ש שהאריך בזה ויערב לך. ואף שלדעת הרמב"ם אם לא הדליק עד שתכלה רגל וכו' אינו מדליק אחר זמן זה, וכ"כ הרב המגיד שם, וכ"כ המשחא דרבותא (ח"א סימן תרעב) שמספק לא יברך, ועי' בשו"ת ברכת יוסף ידיד ח"ג דסב"ל, ועי' ביחו"ד (ח"ג סוף סי' נא) שכתב שפשט המנהג לברך גם לאחר שיעור זה ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל ומ"מ מידי מחלוקת לא יצאנו לפיכך אם רואה בעה"ב שלא יוכל להדליק בזמן, נכון שימנה את אשתו שתהיה שלוחו להדליק בזמן, ועדיף טפי מאשר שהוא ידליק, מאחר ואין אומרים בכה"ג מצוה בו יותר מבשלוחו עיי"ש. ועי"ע בהלכ"ע (דף סב). ויש להוסיף שיש הסוברים דכיום שיעור הזמן עד שתכלה רגל מהשוק הוא עד כשעה שמונה בערב, יעויין תשובות והנהגות (ח"א סימן שצ), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' עט) כתב אף עד חצות ואכמ"ל.

לט. תשובת מהרש"ל (סי' פה): ומיד כשהתחיל זמנה אין לו לא לאכול ולא ללמוד עד שידליק ואם התחיל פוסק. וכן כתב בספר יוסף אומץ (ס"ק תתרסו) דאין לאכול קודם ההדלקה. ונראה שדוקא סעודת קבע אבל טעימה בעלמא או אפי' מעט פת דרך עראי מותר. והבא"ח (פ' וישב אות ז), ובספר דרך החיים (ס"ק א) כתבו, דכבר מחצי שעה קודם זמן ההדלקה אסור לאכול יותר מכביצה פת או לשתות משקה המשכר. וכן אפי' ללמוד אסור משיגיע זמנה ואם התחיל פוסק, וכ"כ המ"ב (שם ס"ק י). ועיין בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א) שכתב וטוב להחמיר ממדת חסידות שלא לטעום כלל קודם הדלקת הנרות. ובענין עשיית מלאכה אסור להתחיל חצי שעה קודם זמן ההדלקה אבל האיש אחר שהדליק הנרות מותר בעשיית מלאכה. ובלימוד תורה אין להחמיר חצי שעה קודם משום ביטול תורה, וכמו שכתבו האחרונים.

מ. כן פסק מו"ר מופת הדור בחזו"ע (זמן הדלקת נרות חנוכה הלכה ה). ואף על פי שפסק מרן בשו"ע שאם הדליק נרות חנוכה לאחר שכלתה רגל מן השוק הוי בדיעבד. אמנם מכיון שהיום מדליקים בתוך הבית, וכן מפני ביטול תורה של רבים אולי יקרא "לכתחילה", תורת המועדים (עמוד ריא). וכן נהגו כאן בישיבת "נהר שלום" תכב"ץ שרק מו"ר כמוהר"ר שרעבי זצוק"ל היה מדליק בשקיעה ועולה להתפלל ערבית, וכל הקהל היו נשארים בבית הכנסת ומדליקין בביהכ"נ, ואח"כ מתפללים ערבית, ואח"כ היה שיעור בהלכה בספה"ק בן איש חי, ורק אח"כ היו הולכים לביתם להדליק.

מא. כן כתב הרמ"א בדרכי משה (סי' תרעא ס"ק ג), וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תרעט ס"ק ב) והסביר מפני שתפילת מנחה היא כנגד קרבן התמיד של בין הערבים, והדלקת הנרות היא זכר לנס שנעשה במנורת ביהמ"ק, ובבית המקדש הקדימו תמיד של בין הערבים להדלקת הנרות. וכן כתב הגאון ר' חיים פלאג'י בשו"ת לב חיים (חלק ב סי' מט). וכן כתב הגאון הרי"ח טוב בן איש חי (פ' וישב). ומו"ר מופת הדור בשו"ת יביע אומר (חלק ה' חאו"ח סי' מד) הסביר, מפני דהוי תרתי דסתרי שמכיון שמדליק בעוד היום גדול על כרחך סומך על הקולא דמפלג המנחה משוים אותו כלילה. וא"כ איך יתפלל אח"כ מנחה.

מב. מרן הראשל"צ הגר"ע יוסף זצוק"ל בשו"ת "יחוה דעת" (חלק א סי' עד) ובשו"ת יביע אומר (שם) שאם מוצא בנקל מנין מתפללים מנחה בעוד היום גדול, יתפלל מנחה ואח"כ ילך להדליק החנוכה בביתו, ואם לא מוצא מנין, אל יתפלל מנחה ביחידות כדי להקדימה להדלקת נרות חנוכה, אלא ידליק נרות חנוכה תחילה ואח"כ ילך להתפלל מנחה בציבור. וכמו שפסק האליה רבה (סי' תרעט ס"ק א).

ה. עוד צריכים להזהר בערב שבת, להוסיף שמן בנרות חנוכה יותר מכל יום, שיעור שידלקו עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, ואם לא, יש אומרים שלא יצא ידי חובה ויש בזה חשש ברכה לבטלה[מג].

ו. כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, ומצוה מן המובחר בשמן זית היות ונמשך יפה אחר הפתילה, ועוד שבו נעשה הנס ובו היו מדליקין המנורה. וכן מצוה מן המובחר לעשות הפתילה מצמר גפן או חוטי פשתן[מד].

ז. אם הניח השמן תחת המטה, לא ידליקו בו נר חנוכה ולא נר שבת, משום דכל דבר של אכילה שורה עליו רוח רעה תחת המטה, וכיון דנמאס לאכילה נמאס למצוה משום הקריבהו נא לפחתיך, אמנם אם השמן הוא מר שאינו בר אכילה, אין שורה עליו רוח רעה ומותר[מה].

עיונים והארות

מג. פסק מרן בשו"ע (סי' תרעב סעיף א) דמהני להדליק מפלג המנחה ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק. וכל זה ביום רגיל. אמנם בערב שבת אפשר שמכיון שזמנה הוא מפלג המנחה ומעלה יצא ידי חובה אפי' שנתן בה שמן בצימצום. אמנם עיין בפרי מגדים (א"א סי' תרעט ס"ק ב) שמדברי המגן אברהם מוכח שצריך ליתן שמן בנר שיעור שידלק אחר צאת הכוכבים חצי שעה. וכן כתב הלבוש שצריך להזהר שיתן שמן או נר גדול שידלק חצי שעה מצאת הכוכבים. וכן כתב המחצית השקל (שם אות ב), משנה ברורה (שם ס"ק ט), ולכן צריך להחמיר וליתן בערב שבת שמן כדי שידלק חצי שעה אחר צאת הכוכבים.

מד. גמ' שבת (דף כג) אמר ר' יהושע בן לוי כל השמנים כולם יפים לנר ושמן זית מן המובחר, וכן הוא בשו"ע (סי' תרעג סי' א) כל השמנים כשרים לחנוכה ואע"פ שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות. הג"ה מיהו שמן זית מצוה מן המובחר. וכ"כ הלבוש והפר"ח (סי' תרעג) וכתב הטעם כי בו נעשה הנס, ועוד שבו היו מדליקין את המנורה. ובספר בני יששכר כתב משום שהיוונים רצו לבטל חכמת התורה ולהגביר החכמה החיצונית, ושמן זית מרמז לחכמה, ובכל מקום ששמן זית מצוי חכמה מצויה, ונעשה הנס בשמן לסמל ולרמז שחכמת הקדושה התגברה על חכמת היוונים. וכתב בכף החיים (שם), ובמקום ששמן זית ביוקר ושאר השמנים בזול ידליק בליל א' בשמן זית ובשאר הלילות הנר העיקרי בשמן זית ושאר הנרות הנוספים בשאר שמנים. ונראה שעל פי הסוד טוב להדליק בשמן ולא בנרות כי שמן בא"ת ב"ש שם קדוש בי"ט היוצא מפסוק "ב'זרעו י'קבץ ט'לאים" ויש בזה כוונות גדולות וכידוע שבשם קדוש זה ניצל דוד המלך מגלית. ועדיף בשמן זית שהרי חנוכה גימ' ט"פ, והוא משם טפטפי"ה. ותכוין כי שמן גימ' ש"ץ, ומספר קטן עולה י"ב, הרי ב"ת, ועם י"ה של שם הנז' עולה זי"ת הרי שמן זית. וכתב הר"מ פאפירש בספרו אור צדיקים (סי' לח), שנהגו המקובלים לשער בכלי אחד מספר ארבעים וארבע דרה"ם שמן זית וליתן בחנוכה ממנו בכל יום כמות שידלוק חצי שעה וסגולתו להנצל מהריגת דם וכו'. אמנם מו"ר הרש"ש זיע"א כתב שמשקל השמן צריך להיות י"א ביצים משקלו (והא כ-600 מ"ל), שהוד זה היה שקוע בתוך הקליפה שמספרם י"א וכו'. ופירוש הדברים שכמו שהפתילה שקועה תוך השמן, כך ספירת ההוד שבה תיקון חנוכה, היתה שקועה תוך הקליפה שמספרה י"א כנודע. ופשוט א"כ, דצריך להדר להדליק בשמן זית. אמנם זכורני כאשר היינו לומדים אצל כבוד מו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל היה אומר לנו כי הטוב ביותר להדליק בנרות שעוה של ימינו כי הם דולקים יפה מאוד והעיקר הגדול הוא האור הנראה לעין. וכן היו נוהגים להדליק בביתו של מו"ר אבי שליט"א. אבל מכיון שהיום ב"ה השמן טוב מאוד ומזוכך וכן הפתילות מושכות השמן היטב והנרות דולקות יפה, ובפרט שלפי רבינו האר"י ז"ל יש בזה ענין, לכן אנחנו מדליקים בשמן זית.

ובספר בני יששכר (כסלו טבת, מאמר ב, אות ב) כתב: "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, וסמיך ליה ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור, רמז לחנוכה שמן זית מצוה מן המובחר.

מה. כך כתב הבן איש חי (שם אות יב) והובא להלכה בכף החיים. איתא בפסחים (דף קיב.) אוכלים ומשקים תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהם. ופירש הר"ן מפני שרוח רעה שורה על האוכלין שתחת המטה. ובירושלמי תרומות (פ"ח ה"ג) [מובא בר"ף וברא"ש ובב"י יו"ד (סי' קטז)] איתא אסור ליתן תבשילא תותי ערסא. ומדברי הירושלמי משמע דרק בתבשיל אסור ולא במאכל חי, ומדברי הבבלי משמע דדין זה שייך בכל אוכלים ומשקים, וכן משמע שאסור אפי' בדיעבד, דהרי אמרו שרוח רעה שורה עליהן. והגר"א חשש לבבלי וצוה בצנון שהניחו תחת המטה לחתוך חתיכות קטנות ולזורקה כדי שלא ימצאנה אדם ויאכלנה, ובפתחי תשובה (סי' קטז ס"ק ה) הסכים לדבריו. וכן הוא בשו"ע הרב, הלכות שמירת הגוף והנפש (סעיף ז), ובשדי חמד (מערכת הלמד כלל קמא) דייק ממעשה הנ"ל דלולא דסבירא ליה להגר"א דכן שורת הדין, לא היה מורה לאחרים לעשות כן, אלא ודאי שכן הוא הדין לדעתו, ע"כ. אולם בדרכי תשובה (סי' קטז ס"ק לה) מביא מספר שערי רחמים (אות קנו הגה ב) שמצא בשם הגר"ח מוולאז'ין שהגר"א החמיר רק לעצמו אבל לאחרים היקל, וצוה להשקותם. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מבריסק (ח"א סי' י). ומו"ר מופת הדור העלה בשו"ת יביע אומר שבזמנינו יש להקל בדיעבד אפי' בהפסד מועט. וברב פעלים בסוד ישרים (ח"ד סי' ה) כתב ז"ל: מה שאמרו חז"ל המניח אוכל תחת המיטה ששורה עליו רוח רעה, אם הניח אדם אוכל של חבירו תחת המטה שלא בידיעתו וזה המניח איש זר ולא קרוב כדי שנאמר ידו כידו, אין שורה עליו רוח רעה האמורה על אוכל המונח תחת המטה עכ"ל, והוא פלא. אמנם בספר תורת המועדים (סי' ה ס"ק יד) כתב בשם ספר שו"ת מרחש"ת (ח"א סי' ב) להוכיח, כי דבר הנאסר לאכילה מחמת סכנה לא חשיב מאוס, ומותר למצוה עיין שם. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' ט י) שרבו המתירים אף באכילה במקום של הפסד מרובה. ובהלכ"ע כתב להתיר משום שהקרקע שלנו מרוצפת באבנים ועיי"ש. ועי' בחזון עובדיה שג"כ האריך בזה בשם הרב דוד פרדו בספרו מזמור לאסף. וכ"כ הרב יפה ללב

ח. אין להדליק חלק מהנרות בשמן וחלק מהנרות בשעוה, מכיון שאין בזה הידור מצוה, וטוב שגם גוף הנרות יהיו שוין בגודלן ומראיהם ומינם משום הידור מצוה[מו]**. וטוב שהנר הנוסף הנקרא שמש, ישנה אותו משאר נרות חנוכה, דהיינו שיהיה גבוה יותר או נמוך משאר הנרות, כדי שיהא ניכר שאינו בכלל נרות חנוכה**[מז]**. והרמז לזה: שרפים עומדים ממעל "לו" מספר שלשים ושתה נרות חנוכה.**

ט. נרות חנוכה הדולקים ע"י חשמל לא יברך עליהם, ואפילו אין לו שמן או שעוה לנרות חנוכה[מח]**. ואם אחר כך נזדמן לו נר חנוכה הכשר להדלקה, ידליקנו בברכה.**

י. חמשה עשר מיני כלים ראויים לנרות חנוכה לצורך הדלקה וכל הקודם משובח. א'. כלי זהב. ב'. כלי כסף. ג'. נחושת קלל הדומה לזהב. ד'. נחושת אדום. ה'. ברזל. ו'. בדיל. ז. עופרת. ח. כלי זכוכית. ט. כלי עץ. י. כלי עצם. יא. כלי חרס מצופה אבר. יב. כלי חרס לא מצופה אך צריך שיהיה חדש. יג. קליפות רימון. יד. קליפות אגוז הנדי. טו. קליפות האלון. אמנם אין להדליק נרות חנוכה בכלי חרס הנשבר, או בקליפה של לימון, או של בצלים, דהוי ביזוי מצוה, וכן אין להדליק בקליפי בצים וכו'[מט]**.**

סדר הברכות וההדלקה

א. בלילה הראשון של חנוכה מברך שלש ברכות: אשר קדשנו במצותיו וציונו ל'הדליק נ'ר ח'נוכה (ויכוין ר"ת נח"ל והוא שם קדוש)**, שעשה נסים לאבותינו, ושהחיינו. ובשאר הלילות שתי הברכות הראשונות בלבד**[א]**.**

עיונים והארות

(ח"ג) דהיינו דוקא אם הונח על אדמת עפר אבל קרקע מרוצפת או קרקע של עץ אין רוח רעה שורה.

מו. כתב הגאון ר' חיים פלאג'י בספר מועד לכל חי (סימן כז אות נה) שאם אין ידו משגת לקנות שמן זית לנרות ההידור, ידליק הנר הראשון שהוא עיקר המצוה בשמן זית והשאר בשאר שמנים ע"כ. אמנם בודאי לא ידליק הנר העיקרי משמן זית והשאר משעוה כי אין זה הידור מצוה, כי יאמרו ששני אנשים הדליקו זה משעוה וזה משמן, בן איש חי (שם אות יג). וכן כתב השער אפרים (סי' טל), ומרן החיד"א בברכי יוסף (ס"ק ב) כתב לפקפק בדברי השער אפרים וכתב שיש להקל בזה יעו"ש. ועי' בכף החיים סופר (סי' תרעג ס"ק כא) שכתב שאם אפשר יש להזהר משום נוי מצוה.

מז. בן איש חי (שם), ויש מניחים אותו למעלה משאר הנרות או מן הצד ורחוק קצת ואפי' אם אינו שונה משאר הנרות זה גופא ההיכר שלו, כף החיים (שם ס"ק כג).

מח. כף החיים (שם ס"ק יט). נראה דיש לאסור משום דלא הוי זכר לנס, דהנס היה ע"י הדלקת שמן ופתילה ובזה אין כי אם אור בלא תפיסת ממשות. ועוד שהמנורה היתה נדלקת בפתילה ע"י אדם וזו ע"י מכונה. ועוד כיון דהעששית שיש בה כח האור (חשמל) היא מלאה אור, הוי כמדורה, שאין עולה אפי' לנר אחד. וכן פסק מרן הראשל"צ בשו"ת "יביע אומר" (חלק ג אורח חיים סי' לה) ובשו"ת יחוה דעת (ח"ד סי' לח) שאין יוצאים ידי חובה בנרות חשמל כלל. והוא הדין שאין יוצאין ידי חובה בנרות גז, ואם אין לו אלא מנורת חשמל בלבד ידליקנה בלא ברכה. והוא הדין לנרות ביהכנ"ס דלא מהני נרות חשמל או גז. וכמו שפסקו בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ב חאו"ח סי' ט אות ח), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק א סי' כ סוף פרק יב).

מט. כף החיים (שם ס"ק ס) משם ספר "חסד לאברהם" מהר"א אזולאי (מעיין ב נהר נח דף כה ע"ב), וכן הובא בשו"ת שדה הארץ (או"ח סי' מא), וכן כתב הגאון ר' אליהו הכהן מאיזמיר בספר מדרש תלפיות (מערכת ח ענף חנוכה). וכתב בספר סדר היום "ובענין הנרות שידליקו בהם, כל אחד יעשה כפי כחו וכל המהדר הרי זה משובח ביותר. ומי שידו משגת לעשות אותם מכסף יעשה אותם. וה' יודע כמה דאגתי על ענין זה ולא עלה בידי לקוצר ההשגה, אבל בטחתי בחסד אלקים שיגמור בידי לעשות כוונתי" ע"כ. ובספר מטה משה (סי' תתקפט) מביא מרבו המהרש"ל, שקנה לו שרגות קטנות של כסף, ובליל שני התחיל להדליק בהם וברך להדליק ושעשה נסים ושהחיינו וע"ש בטעם שבירך שהחיינו. והיום, ב"ה יש שפע בעולם, ואם מעט ישתדל יכול להשיג חנוכה יפה מכסף, ולא יקנה קטנה, אלא גדולה יפה וטובה, ויזכה בזה לבנים צדיקים וחתנים ת"ח, והכל יכוין לש"ש. וכתב הרב חיים פלאג'י אשרי מי שזכה לעשות נרות חנוכה מכסף ע"כ. ושמעתי שיש היום חסידים שעושים החנוכה מזהב טהור אשריהם ואשרי הזוכה. ועי' בחזון עובדיה (מצות הדלקת נר חנוכה הערה יב ד"ה ולכאורה) שכתב ולכאורה נראה שלכתחילה צריך ג"כ להדליק נרות חנוכה בכלי, ולא כאלו שמדביקים נר שעוה על חתיכת רצפה, שאין זה כלי. והאריך שם וכו'. ומסיק שהמדליק נר חנוכה בנר שעוה אין צריך כלי וכן עיקר, ועי"ש.

א. קודם שיברך הברכות יסדר הוא בכבודו ובעצמו את עניני החנוכה כי יש בהם סודות גדולים כמו שנסדר לקמן בעי"ת, והוא כי בתחילה יכוין "מקום הנחתה" שיניח החנוכה סמוך לפתח טפח, ויכוין כי צורת הפתח הוא אות ח, והוא סוד שמונת ימי חנוכה, לתקן ההוד שהיא ספירה שמינית וכו', ואח"כ יצוק את השמן לחנוכה ויכוין כוונות "יציקת השמן" כי שמ"ן בא"ת ב"ש הוא שם קדוש בי"ט וכו', ואח"כ ישים הפתילה, ויכוין כי פתילה היא סוד טיפת חמשה חסדים וכו', ואז יכין את עצמו לברכות.

ומקור סדר הברכות הוא בגמ' שבת (דף כג.), א"ר חייא בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך. ור' ירמי' אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך, אמר רב יהודה יום

ואחר שהדליק נר ראשון יאמר: "הנרות הללו אנחנו מדליקין" וכו', בנוסח המתוקן יפה שיש בו ל"ו תיבות כמנין הנרות של כל שמונת הימים[ב].

ב. יברך הברכות בהתעוררות הלב ובהתלהבות גדולה, ויכוין היטב בברכת הדלקת הנרות, ויברך מתוך שמחה של מצוה, כי חביבה מצוה בשעתה, וגם לכבוד המלאכים הקדושים הבאים עתה לכבוד הדלקת הנרות, ועונים אמן על ברכתו. וידליק הנרות בבגד עליון כמו שהולך לבהכנ"ס[ג].

ג. ידליק נרות חנוכה אחר שיסיים לברך את כל שלש הברכות וכמו שאמרו חז"ל: כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן. אמנם מנהג חסידי ק"ק בית אל להדליק הנרות לאחר הברכה הראשונה - להדליק נר

עיונים והארות

ראשון הרואה מברך ב', והמדליק ג', מכאן ואילך מדליק מברך שתים והרואה מברך אחת וכו'. מאי מברך, מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר חנוכה, והיכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמי' אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. וכן הוא ברי"ף, וברמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ד), טור (סי' תרעו). ובשו"ע (סי' תרעו סעיף א) כתב הנוסח "להדליק נר חנוכה". וכן הוא נוסח רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף קח ע"ד), אבל בליל שב"ק נוסח הברכה להדליק נר של שבת, והטעם כי נר חנוכה אסור להשתמש לאורה ולזה אומר נר חנוכה להורות כי הנר אינו אלא למצות חנוכה, משא"כ בנר שבת שהכוונה לנר שאנו משתמשים בו ונרו יועיל לתועלתנו, וזה הנר המאיר הוא של שב"ק. כן הוא בב"י (סי' תרעו ס"ק א), וכן הוא ברוקח, סידור יעב"ץ, שדי חמד (אס"ד חנוכה ס"ק כ). וכן כתב הבא"ח (פרשת וישב אות ב), אע"ג שבנרות שבת נוסח הברכה להדליק נר של שבת, בנרות של חנוכה מברכים להדליק נר חנוכה, ואין אומרים נר של כדי שיכוין המברך לשם קדוש ר"ת נח"ל הרמוז בר"ת "נפשנו חכתה לה'", ובר"ת "נוצר חסד לאלפים". שגם הם נצלו בשביל שבטחו בה' וצפו לישועתו. וכתב הרש"ש זיע"א בפירושו לשעה"כ, שהשם נח"ל הוא שם קדוש וסגולתו להנצל מאויבים ולעבור הנחל כמ"ש הרמ"ז ז"ל בשורשי השמות כ"י. גם הברכות "שעשה נסים" ושהחיינו שם בגמ' שבת, וכן בטושו"ע שם. ובתשובת מהרש"ל (סי' סד), כתב בשם אביו החסיד מוהר"ר יצחק ז"ל, בברכת שעשה נסים, זכורני שאמר שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. וכך פירושו עשה נסים בימים שעברו, ממש בזמן הזה. ולא כי"א בימים ההם ובזמן הזה.

ולמודעי אני צריך כי אנו מברכים להדליק נר חנוכה ואין לשנות. כי מלבד הפוסקים הפשטנים שכתבו להדליק נר חנוכה עוד יש בזה סוד גדול, וכמו שכתב רב האר"י בפרי עץ חיים שבברכה זו יש י"ג תיבות כנגד י"ג מכילן דרחמי שהאמא העליונה מקשטת בזה את בתה, ומתקנת בחי' הוד דידה. ובספר כף החיים סופר הביא שגם הברכה השניה שעשה נסים יש בה י"ג תיבות וצריך לכוין בה כנ"ל. ועוד כי המעיין בשעכ"ו שם יראה שבכל תיבה ותיבה יש כוונה מיוחדת, להדליק יכוין כך, נר תכוין וכו', ובמלת חנוכה תכוין וכו', ולכן אין לומר של. ויש בזה עוד סודות וה' יאיר עינינו אמן.

ב. רש"ל בתשובה (סי' פה), ויברך כל הברכות עובר לעשייתן, ומיד אחר גמר הדלקת הנר הראשון שהוא עיקר יאמר הנרות הללו, ויגמור ההדלקה בעוד שאומר הנרות הללו. ומ"מ מי שאומר הנרות הללו לאחר שהדליק הכל שפיר דמי, מ"ב (ס"ק ח). והנוסח המתוקן הוא של ל"ו תיבות- חוץ מ"הנרות הללו", ולא תוסיף ולא תגרע, והטעם מפורש וכו', רש"ל (שם) וכן הוא בטור, והם כנגד ל"ו נרות שמדליקין בכל שמונת ימי חנוכה. וכתב שם המ"א ובהני תיבות "הנרות הללו" יש ח' אותיות רמז לח' ימי חנוכה, ועיין כל זה כף החיים סופר (סי' תרע"ו ס"ק כח וכט). וכתב הרוקח הקדוש תקנו ל"ו נרות כנגד האור הראשון ששימש לאדם הראשון ל"ו שעות ראשונות ע"כ, וכידוע שדרך הנרות של חנוכה מקבלים מאותו אור הגנוז שגנז השי"ת לצדיקים לעתיד לבוא, ובאור הזה היו מביטים בו מסוף העולם עד סופו כמו שאמרו רז"ל: "וגנזו לצדיקים", והיכן גנזו, בתורה, ולכן התורה נקראת אור. וכידוע של"ו שעות אלו ול"ו נרות הם כנגד ל"ו מסכתות של הש"ס, שדרכם מאיר אור הגנוז. ולכן יעמוד ע"י הנרות ויתפלל שיזכה לתורה שיש בה ל"ו מסכתות, ויאירו לו אלו האורות אור גדול להבין ולהשכיל בתורה.

ג. כף החיים (שם ס"ק ח), וצריך התעוררות גדולה ושמחה גדולה שזכנו ה' יתברך להדליק הנרות. וע"י שאנו מדליקים האורות למטה נדלקים האורות למעלה, ואורם הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל האורות והניסים והנפלאות שנתגלו באותם הימים, מתגלים בכל שנה ושנה בעת הזאת, וזו היתה כוונת אנשי כנסת הגדולה בנוסח הברכה "בימים ההם בזמן הזה" כלומר שאלו החסדים והניסים והאורות שהיו אז בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול מתגלים גם בעת הזאת, וזהו שכתוב, לשנה אחרת עשאום ימים טובים וקבעום להלל והודאה, פי' שקבעו שאלו האורות והניסים והחסדים יהיו תמיד בכל שנה ושנה, ובפרט שכתב רבינו האר"י שבכל לילה מתגלים י"ג מכילן דרחמי מא"א עד המלכות, לקשט אותה באלו האורות. והוא כנגד מה שעשו מלכות הרשעה שפרצו י"ג פרצות בחומת העזרה, ובזה טמאו השמנים כולם וההשפעות הקדושות, וכשראה מתתיהו הכהן, תיקן ההוד בלבוש מלכות בהורדת השפע בי"ג מכילן דרחמי. ולכן עתה בזמן הקדוש הזה יתעורר התעוררות גדולה ויעשה תשובה, ויכין עצמו בתפילה ובתחנונים בעדו ובעד בניו, ויאמר לשם יחוד המתוקן של הרי"ח טוב וכן של בעל "בני יששכר", ויברך בכוונה ובשמחה גדולה ויעורר בני ביתו בהתעוררות של מצוה ותפילה ויזכה בזה ובבא. ונודע כי רעותא דליבא שיש לאדם במצוה הוא התיקון הגדול ביותר שיש בקיום המצוה שהוא מתקן בכתק ובקוצו של יו"ד.

ובספר קדושת לוי (חנוכה, קדושת חמישית) כתב, יתלהב כשמדליק נר חנוכה, שהוא הממשיך אלהות על כל העולמות, ואלהי אלהים שמח בו ועושה נחת רוח ליוצרו, ומביא שפע לכל ההיכלות והעולמות, ואומרין 'אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו', וכל העולמות מכריזין 'זכאה פלניא דעבד רעותא דמאריה'.

חנוכה, ורק אחר כך לברך שאר הברכות וכן מנהגנו[ד]. ומנהג טוב לומר אחר הדלקת נרות חנוכה "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" וכן "למנצח בנגינות מזמור שיר" וכו' בצורת המנורה, ויאמר פסוק "ויהי נועם" ומזמור "יושב בסתר" שבע פעמים[ה].

ד. אדם שהדליק נרות חנוכה ושכח ולא בירך, אם עדיין לא גמר להדליק כל הנרות יברך וידליק השאר, ואם השלים כבר הדלקת כל הנרות אפילו עדיין לא הדליק את הנר הנקרא "שמש", לא יברך עוד ברכה ראשונה להדליק נר חנוכה, אבל ברכת על הנסים וברכת שהחיינו יברך[ו].

ה. מי ששכח ולא בירך שהחיינו בלילה הראשון יברך בלילה השני. ואם שכח גם בשני יש לו תשלומין כל שמונת ימי חנוכה[ז].

עיונים והארות

ד. כתב בספר מהרי"ל (הלכות חנוכה), ולא יתחיל בהדלקה עד שיסיים כל הברכות. וכן כתב ר' דוד אבודרהם בשם הראב"ד, והרמ"א בהג"ה (סי' תרעו סעי' ב) ג"כ כתב כדברי המהרי"ל. וכן פסק הבא"ח (שם הלכה ב), והמשנה ברורה (ס"ק ד). ורבינו ירוחם (נתיב ט חלק א) כתב בשם רבינו יונה שבליל ראשון מברך שלשתן קודם ההדלקה, דכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, ובליל שני מברך קודם ההדלקה "להדליק", ואחר הדלקת נר ראשון, מברך "שעשה נסים" קודם שידליק נר שני, שהוא נס דאותו היום. וכן בליל שלישי וכו', ע"כ, ולא ראיתי שנוהגין כן, ע"כ לשון רבינו ירוחם. אמנם מנהג ק"ק בית-אל תכב"ץ להדליק אחר ברכה ראשונה כבר מהלילה הראשון, וכן כתב הרב מסעוד הכהן אלחדד בשו"ת שמחת כהן (סי' קיג), וכן כתב הרב דברי שלום (דף ק), וכן הרב "שמח נפש" גגין (דף ל סוף ע"ג). וכן פסק הרב המקובל ר' עובדיה הדאיה בשו"ת "דעה והשכל" (ח"ז סי' יז) וכתב שמשמע מדברי מרן שתיכף לאחר ברכה ראשונה חלה עליו מצוות הדלקה ואין להפסיק בברכה אחרת שאינה תלויה בהדלקה, וכן כתב בספר "כתר שם טוב" דמנהג ארץ ישראל סוריא תימן ומצרים לברך להדליק ותכף עובר לעשייתן. וכן נראה מסידורי הרש"ש זיע"א הנמצאים בידינו שמדליקים לאחר ברכה ראשונה, ומלתא דמסתברא היא שהרי כוונות ההדלקה הן המשך הכוונות של ברכת להדליק. והוא להמשיך הצ' דצל"ם במעשה, אחר שהמשכנו הל"מ דצל"ם בברכה. ועי"ע במה שכתב הרה"ג המקובל ר' יעקב משה הלל נר"ו בשו"ת וישב הים. אמנם נראה כי דעת השד"ה זלה"ה המובא בסידור אור הלבנה, להדליק אחר שלוש ברכות ולא אחר ברכה ראשונה. וכן פסק הבא"ח שהיה מקובל גדול והבוחר יבחר. ומ"מ מנהגנו כמנהג ק"ק חסידים בית-אל להדליק אחר ברכה ראשונה, כי כן ראינו בעינינו את מו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל, וכן הורה לנו הלכה למעשה.

ה. עיין בספר "יסוד ושורש העבודה" שאחרי אמירת "הנרות הללו" יאמר תכף מזמור ל' בתהלים "מזמור שיר חנוכת הבית" במתון גדול, ויכוין בהודאה של מזמור זה על התשועה שעשה עמנו השי"ת בימים אלו. גם יאמר מזמור "למנצח בנגינות". וראוי להאריך בשירים ופיוטים עד חצי שעה, ואחר כן ראוי לספר לבניו ולב"ב הנסים והנפלאות שעשה לנו, מפי ספרים וסופרים, כדי שיתנו שבח והודאה להשי"ת, ע"כ. וכתב בא"ח (פרשת וישב אות כג), ויש סגולה לשמירה לומר כל לילה לאחר הדלקת הנרות שבע פעמים ויהי נועם וכו' ומזמור יושב בסתר עליון, וכנז' בספר מועד לכל חי עי"ש. וכתב סידור מהור"ש סגולה מהרמב"ן לומר אחר הנרות הללו ויהי נועם כו' כל תיבה ז' פעמים וטוב מאוד. ובשם הריב"ש כתבו לומר ז"פ ויהי נועם יושב בסתר כפשוטו וכן אנחנו נוהגים. וכתב בתשב"ץ (סי' רנח) מובא במג"א (סי' רצה) וז"ל: מוהר"ם ז"ל כשהוא מתפלל "ויהי נועם" אומר לעולם "אורך ימים אשביעהו" וכו' ב' פעמים כמו במוצ"ש ואז יש בו כמנין "כהנים" בגי' לפי שכהני חשמונאי ובניו שהיו הולכים למלחמה, אמרו ז"פ ויהי נועם וב"פ "אורך ימים אשביעהו" ונצחו עכ"ל. עי' כה"ח (סי' רצה ס"ק א) שנוהגים לומר מזמור זה, ומתחילים ויהי נועם לפי שהוא מזמור של ברכה שבו בירך משה לישראל בשעה שסיימו מלאכת המשכן, וכידוע שסיימו את מלאכת המשכן בכ"ה בכסלו וחנוכת המשכן היה בא' ניסן, והי"ת הבטיח לאהרן שיום זה יפרע לו, וזו חנוכת בית חשמונאי. ובתשב"ץ כתב שיש בו ק"ל תיבות כמנין "הכהנים" שכהני חשמונאי אומרים אותו ז' פעמים במלחמה ונוצחים, ולכך נעלם אות ז' בויהי נועם שכל האומרו ז' פעמים ניצול מכלי זין. ושם בסימן תע"ר (ס"ק כו): ויש סגולה לשמירה שכל לילה אחר הדלקת נר חנוכה לומר ז"פ ויהי נועם ומזמור יושב בסתר וכנז' בספר מל"ח (סי' כז אות יג) בשם ספר הזכירה (דף סט סע"א). לזה אנחנו נוהגין לומר לאחר הדלקת הנרות ז"פ ויהי נועם. ועיין רוקח הלכות חנוכה (סי' רכה) שאומרים "ויהי נועם" וכופלים פסוק "אורך ימים אשביעהו" וכו' לומר כשם שהיתה הברכה בחינוכו כך בחנוכת בית חשמונאי.

ו. תשובת רע"א מה"ת (סי' יג), אם הדליק נר חנוכה ושכח לברך על הדלקתה, אם קודם שהדליק כולם נזכר שעדיין לא בירך יש לו לברך כל הברכות וכו'. ובהמשך כתב שאם נזכר לאחר שהדליק כולם אין לו לברך ברכת "להדליק" רק ברכת "שעשה נסים" וברכת שהחיינו. וכן כתב בבן איש חי (פר' וישב אות י) יברך ברכת "להדליק" וידליק הנשארים, אע"פ דאלו הנשארים מן ההידור וכו', ואם הדליק כל הנרות ואח"כ נזכר, אפי' שנזכר תוך כדי דיבור לא יברך ברכת להדליק, משום דאיכא פלוגתא בזה וסב"ל, אבל ברכת "שעשה נסים" וכן ברכת שהחיינו יברך אותם אפי' שלא נזכר אלא עד שגמר ההדלקה. וכן כתב בתשובה ברב פעלים עי"ש. ובספר "תורת המועדים" העלה שכל מה שאמרנו אם נזכר מברך שעשה נסים וכו' דהוא דוקא בתוך חצי שעה לאחר הדלקתם, אבל אם נזכר לאחר חצי שעה מזמן שהדליק אינו מברך כלל באותו לילה. וכן אם הדליק נר אחד וקודם שהדליק השאר נשפכו או אם טעו ולא הזמינו נרות הצריכים לאותה הלילה ושכחו מהם נר אחד ולא הרגישו בזה אלא עד שבירך, לא יסיח דעתו אלא ימתין עד שיביאו לו וידליקנו ואם שח לא יברך, בא"ח (שם). וכן הוא במג"א (סי' תרעו).

ז. כתב טור שם בשם אביו הרא"ש. ונפסק בשו"ע (סי' תרעו סעי' א) וכתב שם הכף החיים (ס"ק יד) בשם הבא"ח וז"ל:

ו. אונן, ידליק נרות חנוכה בלי ברכה, ועדיף ששליח יברך ויפטור אותו, וטוב יותר שלא ישמע הברכות ואחר שיקבר מתו ביום השני כשיבא להדליק יכול לברך שהחיינו[ח].

ז. כשיניח החנוכיה על מזוזת הפתח בשמאל, יניח בלילה הראשון את הנר בקצה השני של החנוכיה, הרחוק ביותר מן הפתח, ובלילה השני יניח הנר השני בצידו שיהיה קרוב לפתח, ובו יתחיל להדליק, וסדר ההדלקה משמאל לימין, עד שנמצא שבליל השמיני יהיה הנר הנוסף השמיני סמוך לפתח ממש ובו יתחיל להדליק[ט].

ח. בחורי ישיבה הלנים בפנימית הישיבה, וכן רווקים הסמוכים על שולחן הוריהם בביתם, אינם צריכים להדליק נר חנוכה בפני עצמם, ויוצאים ידי חובה בהדלקת הנרות שמדליקים עליהם הוריהם[י].

ט. אדם שאשתו מדלקת עבורו בבית, אפילו שאינו נוכח בשעת הברכות יוצא ידי חובתו. אמנם טוב שישתדל לברך על הנרות שמדליקים בבית הכנסת כשאפשר לו להדליקם[יא].

י. בן נשוי או חתן הסמוכים תדיר על שולחן האב או החם, מדליקין בחדרים המיוחדים להם לשינה אך לא יברכו כלל, אלא יעמדו אצל האב כשהוא מברך ויכוונו לברכות ואחר כך ילכו וידליקו בחדרם. והוא הדין למי שמתארח אצל חברו בימי החנוכה ולן בביתו לילה אחד או יותר ואוכל ושותה משולחנו של בעל הבית, מעיקר הדין יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של בעל הבית. ועדיף טפי שיעמוד בברכות אצל בעה"ב כשהוא מברך ויכוין לצאת ידי חובה וילך וידליק בחדרו[יב].

עיונים והארות

הך שהחיינו לא נתקן אלא על ההדלקה או על הראיה הא לאו הכי לא יברך. והא דאמרינן בבכל מערבין, זמן אומרו אפי' בשוק, ההוא בזמן דרג"ל, ע"כ. ונראה דכ"ש דמברך בו בלילה שנזכר אם נזכר כל זמן שהנרות דולקים שלא גרע מהרואה אותן שמברך בלילה הראשונה שתים, ע"כ. וכתב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (עמוד ס) ונראה שטוב הדבר שהוא יכנס לחדר אחר שלא ישמע הברכות ואחר שיקבר מתו בלילה השני כשיבא להדליק יכול לברך גם שהחיינו.

ח. בן איש חי (שם), וז"ל אם לא ברך שהחיינו בליל ראשון יברך בליל שני וגם האבל יברך "שהחיינו" אבל אונן ידליק בלא ברכה ואם אפשר בשליח עדיף טפי ע"כ. ומ"ש שליח, היינו אחד מבני ביתו, אך לא שימנה ממש שליח, דשלוחו של אדם כמותו וכיון שהוא אינו יכול לברך, גם השליח אינו יכול. ועי' בדרך החיים. אמנם לא יענה אמן אחר ברכת האחר מרן יו"ד (סי' שמא סעי' א).

ט. עיין מרדכי שבת (פ"ב ס"ק רסח): וכשהיה מדליק הנרות היה מתחיל לצד שמאל ופונה לצד ימין דאמרינן כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין. ובתשובת מהר"י קולון (שורש קפג י), וכך מקובלני מאחר שכתב המרדכי בשם רבינו מאיר שיש להתחיל לצד שמאל כדי לפנות לימין משום כל פינות וכו'. וכן הוא במהרי"ל הלכות חנוכה שהתחיל בצד שמאל והיה פונה ומסיים לצד ימין לקיים כל פינות שאתה פונה וכו'. וכן כתב רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף קח ע"ג) דסדר הדלקת הנרות היה נוהג רבינו האר"י ז"ל כנוסח הכתוב בב"י ז"ל על הטורים וגם בספר שולחן ערוך והוא כי בלילה הראשון ידליק הנר שבצד ימינו שהוא היותר רחוק מן הפתח מכל שבעה נרות, ובליל שני ידליק נר השני לו שהוא יותר סמוך לפתח ואח"כ יפנה אל ימין וידליק הנר הראשון, וכעד"ז כל שאר הלילות עד שנמצא בלילה האחרונה מדליק הנר שבצד שמאלו שהוא הנר היותר קרוב וסמוך לפתח ומתחיל בו ונפנה לצד ימינו ונמצא כי הנר הראשון מכולם שהוא בצד ימין המדליק נדלק אחרון בלילה האחרונה ע"כ. וכן הוא בפע"ח (שער יט פ"ד) וכתב על זה מורינו המקובל חכם ששון בכר פרסיאדו זצוק"ל בספרו "שמן ששון" על שעהכ"ו שם נראה הטעם שמתחילים להדליק משמאל לימין כי חנוכה הוא "בהוד" ומתקנים בו א"ק ואבי"ע דהוד. וספירת הוד הוא בשמאל כנודע, ולכן מתחילים להדליק משמאל לימין היות והוא בהוד.

י. גמ' שבת (דף כג.) אמר ר' זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא, בתר דנסיבי איתתא, אמינא, השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדליקי עלי בגו ביתאי, ע"כ. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה הלכה יא). וכן פסקו הטור והשו"ע (סימן תרעז סעי' א). ומבואר מדבריהם שאף על פי שאינו נמצא בביתו ואינו שומע ורואה הדלקת הנרות יוצא ידי חובה במה שמדליקים עליו בתוך ביתו. וכן פסק מו"ר מופת הדור בשו"ת יחוה דעת (ח"ו סי' מג). וכן פסק מו"ר חכם בן ציון אבא שאול זצוק"ל. אמנם אחינו האשכנזים נהגו שאף בנים רווקים הסמוכים על שולחן אביהם מדליקים נרות חנוכה כל אחד בפני עצמו ואפי' כשהם אוכלים וישנים בבית הוריהם, וא"כ כ"ש כאשר נמצאים בישיבות ובפנימיה שכל אחד צריך להדליק נרות חנוכה בפני עצמו בישיבה.

יא. אפי' שמסקנת רוב האחרונים שהאשה יכולה להדליק ולברך ומוציאה את הבעל ידי חובה, מיהו יש אומרים דעל כל פנים חייב לראות את הנרות ולברך שעשה נסים ושהחיינו, או שישמע מאחר ויענה אמן. לכן לצאת ידי חובת כל הדיעות כדאי מאוד שישתדל לברך על הנרות שמדליקים בביהכנ"ס. ועיין ע"ז בכף החיים סופר (סי' תרעו ס"ק כה).

יב. עיין מרן השו"ע (סי' תרעז) שפסק כי אכסנאי צריך לתת פרוטה לבעה"ב להשתתף עמו בשמן של חנוכה. ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק אע"פ שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה והוא אוכל על שולחן הבעה"ב. והוסיף מרן השו"ע שם והוא הדין לבן האוכל אצל אביו. ופירשו האחרונים רוצה לומר דאם יש לו פתח לעצמו צריך להדליק בפתחו ואפילו אוכל אצל אביו בקביעות, כיון שהטעם משום חשד, צריך להדליק. ועיין בכף החיים (שם ס"ק טו) שאין לו לברך כיון שיש בזה פלוגתא אלא יעמוד אצל אביו בשעת הברכות

יא. המתאכסן במקום שמשלם בחשבון מדוקדק על כל מה שמקבל צריך ליתן פרוטה לבעל הבית כדי שיזכה לו חלק בנר חנוכה. או שבעל הבית יזכה לו במתנה חלק מן השמן[יג].

יב. ההולכים לבית ההורים לסעודת ליל שב"ק וחוזרים לישן בביתם לאחר הסעודה טוב שיצאו מן הבית רק לאחר פלג המנחה ואז ידליקו נרות חנוכה בביתם בברכה, רק יזהרו לשים שמן שיעור שיספיק לחצי שעה אחר צה"כ. ואם יצאו קודם פלג המנחה לא ידליקו בביתם אלא במקום שהולכים אליו[יד].

מאמרי הזוה"ק

עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי

וישלח יעקב מלאכים לפניו. צ"ל מה הטעם ששלח יעקב מלאכים ולא בני אדם, ויש לומר, כי יעקב בקש להפחיד את עשו ביתר שאת, כמו שאמרו חז"ל (מדרש תנחומא ג') **כי כששלח יעקב את המלאכים שהיו מתלווים עמו לארץ ישראל אל עשו, נראו כשני ראשי גייסות לפני עשו. פגעה בו כת ראשונה, נפלו עליו והכוהו. אמר להם: הניחוני שאני בן בנו של אברהם! הוסיפו להכותו. אמר להם: הניחוני שאני בנו של יצחק שנעקד על גבי המזבח! הוסיפו להכותו. אמר להם: הניחוני שאני אחיו של יעקב שבא מפדן ארם ואני הולך לקראתו! כיון שהזכיר להם יעקב הניחוהו. אמרו לו: אתה הוא אחיו של יעקב אהובנו!? הרי אנו מניחין אותך לכבודו ולאהבתו, ואמור לו ששאלנו בשלומו. כשפרשה ממנו כת ראשונה, פגעה בו כת שניה ועשו בו כמו**

עיונים והארות

ויכוין לצאת ידי חובה ואח"כ ילך וידליק בפתחו וגם אשתו תעמוד אצל אביו בשעת הברכה ותכוון לצאת ידי חובה יעו"ש. אמנם כל זה בזמנם שהיתה להם חצר גדולה ובה חדרים וכל אחד היה לו פתח בפני עצמו, אבל בימינו שגרים בבנין מגורים ומדליקים בתוך הבית ואין חשד, נראה שאינו צריך להדליק על פתח חדרו כלל ועיקר אלא יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של אביו בעה"ב. וכדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים כדאי שידליק בחדרו ויכוין לצאת בברכות של אביו. או שבעה"ב יקנה בפירוש לבנו וחתנו חלק בשמן ובפתילות. ועיין בשו"ת יחוה דעת (חלק ו סי' מג) שדן שם בדין בחורים הגרים בישיבות ונכנס לדין אכסנאי ומשמע משם שהבן או החתן שסמוכים על שולחן אביהם אין להם להדליק כלל ויוצאים ידי חובה ע"י האבא בהדלקה ובברכות. והביא דברי ה"גנת ורדים" ועוד דברי האחרונים שכתבו שאם סמוך לגמרי על שולחן בעה"ב ואינו עושה עמו חשבון על כל דבר ודבר אין צריך להשתתף עמו, שבודאי מזכה לו חלק בנרות. וסיכם את דבריו בספר "תורת המועדים" (סימן ב דף נו) שבן גדול אצל אביו וחתן אצל חמיו אין צריך להשתתף. ואיש זר שמתארח בבית חבירו וסמוך על שולחנו לגמרי, ואינו עושה עמו חשבון על הוצאותיו, ג"כ מעיקר הדין לא צריך להשתתף בפריטי. אמנם כדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים כדאי הדבר להחמיר ולהשתתף בפריטי, אף בסמוך על שולחנו, ובפרט לאיש זר שאינו בנו או חתנו.

אמנם כאשר למדנו אצל מו"ר חכם בן ציון אבא שאול זצוק"ל שמענו מפיו שההולכים לבקר אצל ההורים בחנוכה וישנים שם, אם יש להם חדר מיוחד שאין אחרים משתמשים בו כלל ואפילו לקחת חפצים מהארונות וכדומה, ידליקו בחדרם בברכה. ויותר טוב שישמעו הברכה מבעה"ב, וילכו וידליקו בחדרם. ואם אין להם חדר מיוחד אינם חייבים כלל בהדלקה ויוצאים ידי חובה בהדלקה של בעה"ב. וטוב שיאמרו לו שיזכה להם מעט מנר חנוכה ויכוון לפוטרם. וראיתי אח"כ בקובץ "זכרון יהודה", שהביא מהלכות אלו משם מו"ר. א"כ למסקנא הטוב ביותר לכל הפוסקים שהבן או החתן או המתארח בבית חברו וכל הוצאותיו על בעה"ב ידליק בחדרו בלא ברכה וישמע הברכה מבעה"ב ויכוין לצאת ידי חובה, או ישתתף בפרוטה.

יג. מרן שו"ע (סי' תרעז סעי' א) אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה. ועיין שם כף החיים (ס"ק ב) שצריך לומר בעת שנותן הפרוטה הריני נותן לך פרוטה זו כדי שתזכני להקצאת שמן ופתילות ונרות חנוכה שלך שתדליק בזה הלילה. או שיאמר, בכל מה שתדליק בח' לילות החנוכה, ובעה"ב אומר הריני מזכה לך קצת שמן בפרוטה זו בנרות חנוכה שלי שאני מדליק בכל לילות שמונת ימי החנוכה.

יד. שו"ת אור לציון (ח"ד פמ"ז תשובה ה).

שעשתה כת ראשונה, וכן השלישית וכן הרביעית ע"כ. ובכך התקיים ביעקב "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך וגו'".

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים [א], **אָמַר רִבִּי אַבָּא וְכִי אַמַּאי אִתְּעַר אִיהוּ לְגַבֵּיהּ דְּעֵשָׂו, וְטָב הָוָה לֵיהּ לְאִשְׁתּוֹקֵי מִנֵּיהּ** מדוע נתעורר יעקב לגבי עשו לשלוח לו מלאכים, והרי מוטב היה לו לשתוק ממנו, שהרי בזה הוא מעורר את כעסו ומזכיר לו מה שעשה לו, ועוד, שהיה לו לבטוח בקב"ה. **אֶלָּא אָמַר יַעֲקֹב, יָדַעְנָא דְּעֵשָׂו חָיִישׁ לֵיהּ לִיקָרָא דְּאַבָּא, וּלְעָלָם לָא אַרְגִּיז קַמֵּיהּ** ומפרש, אלא אמר יעקב אבינו, יודע אני בעשו שהוא חושש לכבודו של אבא, ולעולם לא הרגיז לפניו, כי עשו הוא כנגד הס"מ היונק מן הגבורה וחולק לו כבוד, ולכן מעולם לא הרגיז לפניו כי רק יפסיד מזה, **וְהָא יָדַעְנָא, הוֹאִיל וְאַבָּא קַיָּים לָא מִסְתָּפֵינָא מִנֵּיהּ** והרי אני יודע, כי הואיל ואבא חי וקיים אין לי מה לפחד ממנו (מעשו), כי הגבורה של יצחק שולטת ומכנעת אותו, **אֲבָל הַשְׁתָּא דְּאַבָּא קָאִים בָּעֵינָא לְאִתְפַּיְּסָא עִמֵּיהּ** אבל עתה שאבא עדיין חי וקיים, אני רוצה להתפייס עמו, כדי שגם לעתיד לאחר אריכות ימים של אבא לא יזיק אותי, **מִיָּד, וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו** כי אסור לסמוך על הנס.

רִבִּי שִׁמְעוֹן פָּתַח וְאָמַר, (משלי יב ט) **טוֹב נִקְלֶה וְעֶבֶד לוֹ מִמִּתְכַּבֵּד וַחֲסַר לָחֶם, וכו'. דָּבָר אַחֵר טוֹב נִקְלֶה** (וְעֶבֶד לוֹ), **דָּא יַעֲקֹב דְּמָאִיךְ רוּחֵיהּ לְגַבֵּיהּ דְּעֵשָׂו** פירוש אחר טוב נקלה ועבד לו, זה יעקב אבינו שהשפיל רוחו לפני עשו ועשה עצמו נקלה ועבד לפניו, ומדוע עשה כן, הרי אין דרך הצדיקים להשפיל עצמם לפני הרשעים, כדי שלא יינקו מן הקדושה, ומסביר. **בְּגִין דִּלְבָתַר לֶיהֱוֵי עֶבֶד לוֹ וְיִשְׁלוֹט עָלוֹי וְיִתְקַיְּים בֵּיהּ** כדי שאח"כ יהיה עשו עבד ליעקב וישלוט עליו, ויתקיימו ביעקב הברכות שברכו אביו (בראשית כז יט) **יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים וְגו'** שכל זה שמר יעקב לעתיד לאחרית הימים, **וַעֲדַיִן לָא הָוָה זְמַנֵּיהּ כְּלַל** ועתה עדיין כלל לא היה זמנו של יעקב אבינו לשלוט. **אֶלָּא בְּגִין דְּסָלִיק לֵיהּ יַעֲקֹב לְבָתַר יוֹמָיָא** אלא היות שהעלה ושמר יעקב אבינו את הברכות לאחרית הימים, **וְעַל דָּא הָוָה מִיָּד נִקְלֶה** ומטעם זה היה יעקב כעת נקלה וכפוף לפני עשו. **וּלְבָתַר הַהוּא דְּאִיהוּ מִתְכַּבֵּד, יְהֵא עֶבֶד לוֹ** ואח"כ עשו שהוא מחזיק עצמו מכובד ביותר יהיה עבד ליעקב,

עיונים והארות

א. וישלח יעקב מלאכים, פי' רש"י מלאכים ממש. ופי' רבנו שמשון מאוסטרופולי על פי מ"ש בזוה"ק מיכאל מלכיאל שנגדיא"ל, שלשה אלה עזרו ליעקב מצרת עשו, ומספר שמותם ג' "עזרת", וצריך לכוין באמרו עזרת אבותינו. וז"ש רש"י מלאכים ממ"ש ר"ת מיכאל מלכיאל שנגדיא"ל שלחמו לפניו לעזרו. ועוד איתא שם, ג' מלאכים הלכו עם יעקב לשכם, "שגביא"ל מטטרו"ן להיציא"ל", וזה רמז ויבא יעקב של"ם, ר"ת שלשה מלאכים אלו. ואמרו שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו, כי ג' של ג' מלאכים אלו תתל"ו ג' "גוף ממון תורה", בדיוק נפלא.

הַהוּא דְּאִיהוּ חֲסַר לֶחֶם, יְהֵא עַבְדָּא לְהַהוּא דְּיָהֲבוּ לֵיהּ רוֹב דָּגָן וְתִירוֹשׁ ואותו עשו שהוא חסר לחם בכל המובנים כי הרי לא נתברך בדגן ותירוש, יהיה עבד באחרית הימים לאותו יעקב שניתנו לו הברכות והתברך ברוב דגן ותירוש.

תָּא חֲזֵי בא וראה, **עַל דָּא בְּגִין דְּיָדַע יַעֲקֹב דְּאִצְטְרִיךְ לֵיהּ** לפי שידע יעקב שיצטרך לעשו עתה בגלות כיון שהוא לקח העוה"ז והשעה משחקת לו, **הַשְׁתָּא אִתְהַפַּךְ לֵיהּ נְקֵלָה** לכן עתה נתהפך לפניו לנקלה. **וְיוֹתֵר חָכְמָה וַעֲקִימוּ עָבַד בְּדָא, מִכָּל מַה דְּעָבַד לְגַבֵּי דְּעֵשָׂו** ויותר חכמה וערמה עשה בזה שיקח עשו עתה את השליטה בעוה"ז כח ברכות אביו, מכל מה שעשה עד עתה נגד עשו שלקח הבכורה ואת הברכות. **דְּאִילּוּ הָוָה יָדַע עֵשָׂו חָכְמָה דָּא, יַקְטִיל לֵיהּ לְגַרְמֵיהּ וְלָא יֵיתֵי לְדָא** כי אילו היה יודע עשו הרשע ומבין את החכמה הזאת שיעקב נתן לו את ממשלת העוה"ז ולקח לעצמו את ממשלת העוה"ב היה הורג את עצמו כדי שלא יבא לידי זה, כי עיקר החיים והממשלה הם חיי העוה"ב, **אֲבָל כֹּלָּא עָבַד בְּחָכְמָתָא, וַעֲלֵיהּ אָמְרָה חַנָּה** אבל יעקב הכל עשה בחכמה. ועל יעקב אמרה חנה (שמואל א ב י) **יְהוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָיו וגו' וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ וגו'** הקב"ה ישבור ויכניע את מריביו–שהוא עשו, ובאחרית הימים יתן עוז וכח למלך משיח צדקנו.

וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר, כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו, כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב, עִם לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד עָתָּה. מִיָּד פָּתַח יַעֲקֹב לְאִתְהַפְּכָא לֵיהּ לְעַבְדָּא [ב], מיד התחיל יעקב לבזות עצמו לפני עשו, ולהתהפך לו כאילו היה לו לעבד **בְּגִין דְּלָא יִסְתַּכַּל עֵשָׂו בְּאִנּוּן בִּרְכָאן דְּבָרְכֵיהּ אֲבוּי,** בשביל שלא יסתכל עשו באותן הברכות שברכו אביו, ויחשוב שלא יתקיימו כיון שרואה שיעקב מתנהג כמו עבד שלו **דְּהָא יַעֲקֹב סָלִיק לוֹן לְבָתַּר כִּדְקָאֲמָרָן** שהרי יעקב סילק והניח אותם לאחרית הימים כמו שאמרנו.

אָמַר רִבִּי יְהוּדָה, מַאי חָמָא יַעֲקֹב דְּשַׁדַּר לֵיהּ לְעֵשָׂו וְאָמַר עִם לָבָן גַּרְתִּי מה ראה יעקב ששלח לו לעשו ואמר לו עם לבן גרתי, **וְכִי מַה עָבִיד בִּשְׁלִיחוּתֵיהּ דְּעֵשָׂו מִלָּה דָּא. אֶלָּא, לָבָן הָאֲרַמִּי קָלֵיהּ אָזִיל בְּעָלְמָא, דְּלָא הָוָה בַּר נָשׁ דְּיִשְׁתֵּזִיב מִנֵּיהּ,** אלא לבן הארמי קולו ושמעו היה הולך בכל העולם, והיה מפורסם מאוד שלא היה בן אדם בכל העולם שיכול להנצל ממנו, מכיון **דְּהוּא**

עיונים והארות

ב. והכוונה, במה שהשפיל יעקב עצמו לפני עשו, כי בכח אותה הכנעה בירר יעקב הטוב שבעשו ולקחו לעצמו, וקצת רע שהיה ביעקב לקחו עשו לעצמו וזו החכמה שעשה יעקב לעשו בזה. ואילו ידע עשו זה המעשה שעשה לו נוח היה לו להרוג את עצמו. ובספר אור ישראל כתב סוד הענין, כי עשו הוא נחש דאית ליה ז' רישין, וע"י כל השתחויה של יעקב נפסק לו ראש אחד. ולכן השתחוה יעקב ז' פעמים. וזוהי החכמה שעשה יעקב לעשו שפסק את ראשו וחיותו.

הָוָה חָרֵשׁ בְּחָרְשִׁין וְרַב בְּקוֹסְמִין, שהוא היה המכשף הגדול ביותר שבמכשפים, וראש וגדול מאוד שבקוסמים **וַאֲבוֹי דְּבְעוֹר הָוָה, וּבְעוֹר אֲבוֹי דְּבִלְעָם,** ואביו של בעור היה ובעור היה אביו של בלעם הרשע **דְּכְתִיב** (יהושע יג כב) **בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם, וְלָבָן חָכָם בְּחָרְשִׁין וְקוֹסְמִין יַתִּיר מִכֻּלְּהוֹ,** ולבן היה חכם בכשפים ובקסמים יותר מכולם **וְעִם כָּל דָּא לָא יָכִיל בְּיַעֲקֹב, וּבָעָא לְאוֹבָדָא לְיַעֲקֹב בְּכַמָּה זִינִין** ועם כל זה לא היה יכול לעשות שום רע ליעקב, אע"פ שרצה לאבד את יעקב בכמה מיני אופנים וכשפים **הָדָא הוּא דִּכְתִיב,** (דברים כו ה) **אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי.** כי היה כוחו גדול מאוד בפיו להרוג את מי שהוא רוצה, וכל זה רצה יעקב להשמיע לעשו ע"י המלאכים, שהיה לו כח לגור עם לבן שנים רבות ויצא ממנו בשלום.

אָמַר רִבִּי אַבָּא, כּוּלֵּי עָלְמָא הָווּ יָדְעֵי, דִּלְבָן הָוָה רַב חַכִּימִין וְחָרְשִׁין וְקוֹסְמִין מוסיף רבי אבא ואומר, כל העולם היו יודעים שלבן היה גדול שבחכמים ובמכשפים ובקוסמים, **וּמַאן דְּבָעֵי לְאוֹבָדָא בְּחָרְשׁוֹי, לָא אִשְׁתַּזִּיב מִנֵּיהּ** ומי שרצה לבן לאבד בכשפיו, לא היה יכול להנצל ממנו, **וְכָל מַה דְּיָדַע בִּלְעָם, מִנֵּיהּ הָוָה** וכל מה שידע בלעם ממנו היה. **וּכְתִיב בֵּיהּ בִּבִלְעָם** וכתוב בו בבלעם כאשר שלח לו בלק (במדבר כב ו) **כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר** וכ"ש שהסבא לבן ידע לקלל. **וְכוּלֵּי עָלְמָא הָווּ מִסְתַּפֵּי מִלָּבָן וּמֵחָרְשׁוֹי** וכל העולם היו פוחדים מלבן ומכשפיו, **וּמִלָּה קַדְמָאָה דְּשַׁדַּר יַעֲקֹב לְעֵשָׂו אָמַר עִם לָבָן גַּרְתִּי** ודבר ראשון ששלח יעקב לעשו, אמר עם לבן גרתי ובכל זאת לא יכל להזיק לי כלל.

וְאִי תֵּימָא דְּזָעִיר הָוָה-יֶרַח אוֹ שַׁתָּא ואם תאמר שזמן מועט היה–חודש או שנה, ולבן לא הצליח להזיק לו. **לַאו הָכִי** לא כך היה, **אֶלָּא וְאַחַר עַד עָתָּה, עֶשְׂרִין שָׁנִין אִתְאַחַרִית עִמֵּיהּ** עשרים שנה נתאחרתי עמו, כמ"ש "זה לי עשרים שנה בביתך". **וְאִי תֵּימָא דְּלָא סָלִיק בִּידֵי כְּלוּם** ואם תאמר שלא עלה בידי כלום ולא הצלחתי בעושר גדול וכוחות רוחניים גדולים, דע לך, **וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר, אִנּוּן תְּרֵין גִּוְרֵי דִּינִין** [ג] כלומר שני כוחות הדין, שהם הזכר והנקבה של הקליפות, שהייתי שולט עליהם והיו

עיונים והארות

ג. וענין זה היה אפשר לפרש שור וחמור דקדושה, דהיינו שור יוסף וחמור יששכר, כדכתיב בכור שורו וכתיב חמור גרם. ובחוץ (כשהם קליפות) הם פועלים בתרי גזרי דינין, דכד מתחברן וכו'. אמנם יעקב כל דבריו בקדש שכוחם יפה מן החיצונים. ואתיא האי כהאיך דקאמר בשני שעירים שהם שמעון ולוי בפרשת אחרי מות וכבר פרשתי שם הענין. אבל קשה, אמרו צאן ועבד ושפחה אלין כתרין תתאין שממש שבח (יעקב) עצמו בחיצונים. ואפשר לפרש כי מה שאמר ענין זה, להורות שאלו הם משועבדים תחת ידו ומכניעם, שהרי האחוז בשכינה-אחוז בכל מה שתחת ממשלתה, ועם היות שהוא עשה הבדלה בהם כדפי' בפרשת ויצא, עכ"ז צד הקדושה כובשם ומשדדם, ועשו יחשוב שאומר שהוא משתמש בהם. ועכ"ז דחיקא להו לקמן לר' יוסי ולר' יצחק שיאמר דברים שיהיה משמעותם שהיה לו חלק בחוץ (עם החיצונים) כלל. ור' יהודה לא דחיק ליה האי. ור' אבא מתרץ לטעמיה לקמן דלפי הנראה שכל אלו דברי ר' יהודה כדאמרי ר' יוסי ור' יצחק לקמן. ור' אבא הפסיקו בענין לבן לבד, שאם הם דברי ר' אבא אמאי קאמרי אע"ג דא"ר יהודה, ולא אמרי אע"ג דא"ר אבא. אלא ודאי העיקר הם דברי ר' יהודה. והוסיף ר' אבא על דברי ר' יהודה דאילו ר' יהודה אמר קליה אזיל בעלמא, ור' אבא הוסיף כולי עלמא ידעין דלבן, לא קול בעלמא אלא ידיעה גמורה, ולא הביא ראיה מבלעם הקוסם אלא מאשר תברך ואשר תאור וכו', ועיקר פרשה דברי ר' יהודה, עכ"ל הרמ"ק.

וז"ל בזוהר חי: מבואר בלק"ת שור מועד-סמאל, והוא נכנע ע"י יצחק-אבגית"ץ דקדושה, הנותץ והמנתץ כל הקליפות בכוחו הרב, כלול באברהם חסד שבגבורה, ונוקבא לילית. חמור נכנע ע"י אברהם ויחבוש את החמור. והן תרין גזרי

כפויים תחת ידי שלא יתחברו יחד להזיק, אלא רק בשביל להרע לרשעים, **דְּבַד מִתְחַבְּרָן תַּרְוַוֵיהוּ כַּחֲדָא, לָא מִתְחַבְּרָן אֶלָּא לְאַבְאָשָׁא עָלְמָא** שכאשר מתחברים שניהם כאחד לא מתחברים אלא להרע ולהזיק לעולם. **וּבְגִין כָּךְ כְּתִיב** ומשום כך כתוב (דברים כב), **לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמוֹר יַחְדָּו** היות ומי שעושה כן גורם ששתי הקליפות הגדולות הללו יתחברו ויזיקו לבני העולם, ואמר לו יעקב דע לך שקליפות אלו משועבדות תחת ידי ואני עושה בהן כרצוני.

צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה, אִלֵּין אִנּוּן כְּתֵרֵי תַּתָּאֵי דְּקַטֵּל קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּמִצְרַיִם פי' אלה הם הכתרים וספירות תחתונות של הס"א, שהרג הקדוש ברוך הוא במצרים כמ"ש (שמות יב) **בְּכוֹר בְּהֵמָה** (שמות יב) ואח"כ **בְּכוֹר הַשִּׁבְי** (שמות יא) ואח"כ **בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה, הָדָא הוּא דִּכְתִיב** זהו מה שכתוב **צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה.** ויעקב אומר לעשו שאלה כוחות הקליפה, זו למטה מזו, וכולם נמסרים בידיו והוא שולט בהם **מִיָּד מִסְתָּפֵי הָוָה עֵשָׂו וְנָפַק לְקַדְמוּתֵיהּ, וּדְחִילוּ הָוָה לֵיהּ מִיַּעֲקֹב כְּמָה דְּהָוָה לֵיהּ לְיַעֲקֹב מֵעֵשָׂו** מיד היה עשו מתפחד מיעקב, ויצא לקראתו לרצות אותו, ופחד גדול היה לו לעשו כמו שיעקב היה מתייירא מעשו.

לְבַר נָשׁ דְּהָוָה אָזִיל בְּאָרְחָא משל לבן אדם הוא יעקב, שהיה הולך בדרך כמ"ש ויעקב הלך לדרכו **עַד דְּהָוָה אָזִיל שָׁמַע עַל חַד לִסְטִים דְּהָוָה כָּמַן בְּאָרְחָא** עד שהיה הולך, שמע על שודד אחד שהיה אורב בדרך, דהיינו עשו, **פָּגַע בֵּיהּ בַּר נָשׁ אַחֲרָא** פגש בו ביעקב בן אדם אחר והוא שרו של עשו. **אָמַר לֵיהּ מַאן אַנְתְּ** שאל לו יעקב משל מי אתה, **אָמַר לֵיהּ, מִפְּלוֹנִי לְגִיוֹן אֲנָא,** אמר לו אני איש מאנשי אותו לגיון שקוראים לו עשו, כלומר שרו של עשו, **אָמַר לֵיהּ סְטֵי לָךְ מִגַּבָּאי דְּכָל מַאן דְּקָרִיב בַּהֲדַאי** אמר לו יעקב לשרו של עשו, נטה לך מיד ולך מאצלי, כי כל מי שמתקרב אצלי **חַד חִוְיָא אֲנָא מַיְיתֵי וְקָטִיל לֵיהּ** נחש אחד אני מביא והורג אותו. ור"ל ב' הקליפות הנקראות שור וחמור שאני שולט עליהם שהם כוחות הדין זו"ן דקלי', וכשאני רוצה אני משתמש בהם להרוג. והכוונה היא שיעקב לא מפחד לא ממנו ולא מעשו. **אָזַל הַהוּא בַּר נָשׁ לְהַהוּא לְגִיוֹן** הלך זה האדם שהוא שרו של עשו לאותו הלגיון, פי' שחזר אל עשו, **אָמַר לֵיהּ חַד בַּר נָשׁ אָתֵי, וְכָל מַאן דִּי קָרִיב בַּהֲדֵיהּ נָשְׁכֵיהּ חַד חִוְיָא דְּהוּא מַיְיתֵי** (דף קסז ע"א) **וּמַיִית** אמר לו, בן אדם אחד בא שהוא יעקב, ומי אשר מתקרב אצלו, נושך אותו נחש אחד שהוא מביא, שהיינו קליפת שור וחמור, ומת. **שָׁמַע הַהוּא לְגִיוֹן וְדָחִיל** שמע אותו לגיון שהוא עשו ופחד, **אָמַר יָאוּת דְּאָזִיל לְקָבְלֵיהּ וְאָתְפַּיֵּים בַּהֲדֵיהּ** אמר עשו, ראוי וטוב שאלך לקראתו להתפייס עמו.

עיונים והארות

דינין בישין, והיחוד בקליפה הוא לאבאשא עלמא, כי יתפרדו פועלי און. כתיב: לפיו ס'ביב מ'עשה אורג, לסתום פיו, מעשה הצדיקים סותמים פיו כפ"י ר"ת יתפרדו כ'ל פ'עלי, ביניהם. כי באמת כל פעל ה', תחרא יהיה לו לא יקרע, בודאי לקרעים יבולו ויחרגו ממסגרותיהם.

עַד דְּחָמָא לֵיהּ הַהוּא בַּר נָשׁ אמנם, מכיון שראה אותו אדם–יעקב אבינו לעשו, פחד, **אָמַר, וַוי דְּהַשְׁתָּא יִקְטְלִינֵיהּ הַהוּא לְגִיוֹן** אמר, אוי שעתה יהרגני אותו לגיון. **שָׁאֲרֵי סָגִיד וְכָרַע לְקָבְלֵיהּ** התחיל להשתחוות ולכרוע כנגדו. **אָמַר הַהוּא לְגִיוֹן, אִלְמָלֵא הָוָה לֵיהּ בִּידֵיהּ חִוְיָא לְקַטְלָא, לָא סָגִיד כּוּלֵי הַאי לְקָבְלִי** אמר אותו לגיון–עשו בלבו, אם היה לו בידו נחש להרוג בני אדם, לא היה משתחוה כל כך כנגדי. **שָׁאֲרֵי לְגִיוֹנָאָה לְאִתְגָּאָה** התחיל אותו לגיון להתגאות על יעקב, **אָמַר** בגאותו, **הוֹאִיל וְכָל כָּךְ כָּרַע לְקָבְלִי** כנגדי, ונתן לי כבוד גדול **לָא אֶקְטְלִינֵיהּ** לא אהרגנו.

כָּךְ אָמַר יַעֲקֹב, עִם לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד עָתָּה, עֶשְׂרִין שְׁנִין אִתְאַחַרִית עִמֵּיהּ עשרים שנים התאחרתי ושהיתי עמו. **וַאֲנָא מַיְיתֵי חִוְיָא, לְקַטְלָא בְּנֵי נָשָׁא** ואני מביא נחש, שהוא קליפת שור וחמור להרוג בני אדם. **שְׁמַע עֵשָׂו, אָמַר, וַוי מַאן יָקוּם קַמֵּיהּ** אוי מי יקום ויעמוד לפניו. **דְּהַשְׁתָּא יִקְטְלִינֵיהּ יַעֲקֹב בְּפֻמֵּיהּ** שעתה יהרגני יעקב בפיו ע"י קליפת שור וחמור, **שָׁאֲרֵי נָפִיק לְקַדְמוּתֵיהּ לְאִתְפַּיְיסָא עִמֵּיהּ** התחיל לצאת לקדם פני יעקב, כדי להתפייס עמו, ויעקב חשב שעשו יפחד ולא יבוא כלל.

כֵּיוָן דְּחָמָא לֵיהּ כיון שראה אותו יעקב, חשב שטעות בידו שעשו מפחד ממנו **מַה כְּתִיב וַיִּרָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ** שמא בא עשו להרגו, **כֵּיוָן דְּקָרִיב בַּהֲדֵיהּ שָׁאֲרֵי כָּרַע וְסָגִיד לָקֳבְלֵיהּ** כיון שהתקרב עשו אצלו, התחיל כורע ומשתחוה כנגדו. **הָדָא הוּא דִכְתִיב** זה הוא שכתוב, **וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אָחִיו. אָמַר עֵשָׂו אִלְמָלֵא כָּל כָּךְ הָוָה עִמֵּיהּ, לָא סָגִיד לָקֳבְלִי, שָׁאֲרֵי לְאִתְגָּאָה** אמר עשו אם באמת כל כך היה עמו הכח של הנחש והקליפות, לא היה משתחוה כנגדי, ולכן התחיל להתגאות על יעקב.

מאמרי הפרשה

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם" (לב, ד)

לבן שלח אל עשו הודעה עם בנו, יעקב לקח כל ממוניו, הרי הוא נתון לך במתנה

דרשו רבותינו (עי' בס' כתב והקבלה ריש וישלח ובסדר הדורות ב' אלפים ר"ה) כשחזר לבן הארמי אל ביתו, תכף שלח את בעור בנו אל עשו, ארצה שעיר שדה אדום, לאמר לו, לקח יעקב את כל אשר לי, צאן ובקר וגמלים ועבדים ושפחות וכסף וזהב לרוב מאד והלך לו. ועתה קום מהר לך לקראתו וקח לך את כל אשר לו, כי לי הוא ומאתי גזלו, אם יש את נפשך, לך אליו ועשית לו כאשר תאוה נפשך. וישמע עשו את הדברים האלה, ויזכור את אשר עשה לו יעקב, על הבכורה ועל הברכה אשר לקח ממנו, ויחר לו מאד, ויחם לבו ויקח עמו ארבע מאות איש גבורים, וילך לקראת יעקב בבואו מפדן ארם להכותו אם על בנים.

בנו בעור בשובו בא אל רבקה וסיפר לה שעשו רודף אחרי יעקב להורגו

אלא שתוך כדי כך, בעור בנו בשובו מהר שעיר מאצל עשו, הלך אל רבקה אם יעקב, והגיד לה לאמר, עשו בנך כבר יצא לקראת יעקב כדי להרגו ועמו ארבע מאות איש. [כנראה עשה כן כדי לצערה.] ויצר לרבקה מאד ותמהר

ותשלח שבעים ושנים איש מעבדי יצחק אל יעקב לעזור לו בעת צרה. וילכו אל יעקב ויגידו לו לאמר, הנה רבקה אמך שלחה אותנו אליך להגיד לך כי עשו אחיך בא עם ארבע מאות איש לקראתך, בני יקירי אתה תדבר עמו דברים רכים ותן לו מתנה הגונה, כדי שישוב מחרון אפו וירצך וישא פניך. בני בני יעקב, למה אשכל שניכם יום אחד כקין והבל, בני יקירי תשפיל עצמך מפניו. ויהי כשמעו את הדברים האלה, וישא יעקב קולו ויבך בכי גדול ואמר כן אעשה. ויהי כבא יעקב אצל נחל יבק וירא את מלאכי ה' הולכים לקראתו, ומהם שלח לעשו אחיו ויצוום לקרא לו אדון, כי מלך הר שעיר הוא וגדול ממני, וגם תגידו לו כי אני עבדתי בצאן לבן כפועל פשוט, ואתה אחי הנה גדול ומלך אתה, ובך נתקיימו הברכות ולא בי ואני כמו עבד לך. אבל עשו אמר להם, אקח ממנו נקמה על מה שעשה לי וללבן אחי אמי. חזרו המלאכים אל יעקב ואמרו לו, כך דיבר עשו, כי לשפוך דם נקיים הוא בא. ויצר ליעקב ויתפלל אל ה' ויאמר הצילני נא. וישמע ה' את תפילתו וישלח עוד גדוד של מלאכים רוכבי סוסים לובשי בגדי ברזל אנשי חיל וסוסי אש ומרכבי אש, ויחרד עשו וישאלם לאמר למי אתם, ויענו לו ליעקב אנו. אז אחזתו רעדת מות וירא מאד ויפול מעל סוסו וחשב בלבו ואמר חלילה לי מדבר עם יעקב אחי ברע, כי לא ינקה כל הנוגע בו. נוסף על כך ראה עדרים באים כל עדר לבדו, וישאל למי אלה, ויענוהו, לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו, אז אמר איזו מנחה גדולה שלח לי יעקב. ולכן נכנע לבו לשלום ולא למלחמה ותעבור המנחה על פניו ורווח לבו.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם" (לב, ד)

יעקב אבינו שולח שני מחנות מלאכי מרום לעשו, של ארץ ישראל ושל חו"ל

אמרו במדרש תנחומא (וישלח סימן ג'), וזה לשונו: מהיכן היו המלאכים הללו, ראה מה כתיב למעלה (בראשית לב, ג) ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה, ויקרא שם המקום ההוא מחנים, מהו "מחנים"? שני מחנות, שבשעה שהלך יעקב לארם נהרים היו מלאכי ארץ ישראל משמרין אותו ומלוין אותו, כיון שהגיעו לחוץ לארץ הסתלקו וירדו אחרים ונתלוו לו. כיון שחזר מלבן היו אותם מלאכים שנמסרו לו מלוין אותו עד ארץ ישראל. כשהרגישו מלאכי ארץ ישראל שיעקב בא, יצאו לקראתו להתלוות לו, שנאמר (לעיל לב, ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים, התחילו שני מחנות עומדין אצל יעקב, שנאמר "מחנים" והיה כל המחנה ששים רבוא מלאכים, וביחד מאה עשרים רבוא מלאכים (בראשית רבה פרשת ויצא סוף פרשה ע"ד). מה עשה, שלח מהם בשליחותו. מיד הלכו וקדמו לעשו, ועשו עצמן כשני ראשי גייסות. פגעה בו כת ראשונה שהיו בה ד' כתות, נפלו עליו הכוהו ושברוהו. אמר להם הניחוני, שאני בן בנו של אברהם. הוסיפו להכותו. אמר להם הניחוני, שאני בנו של יצחק שנעקד על גבי המזבח. הוסיפו להכותו. אמר להם הניחוני, שאני אחיו של יעקב שבא מפדן ארם. התחיל מבקש מהם ולומר להם, יעקב אחי בא לכלל עשרים שנה שלא ראיתיו ואני מבקש לראותו. כיון שהזכיר להם יעקב, הניחוהו. אמרו לו, אתה הוא אחיו של יעקב אהובנו, הרי אנו מניחין אותך לכבודו ולאהבתו. שאל לנו בשלומו. כשפירשה ממנו כת ראשונה, פגעה בו הכת השנייה ועשו בו כמו שעשתה הכת הראשונה וכן השלישית וכן הרביעית, עד כאן לשון המדרש.

ודברים אלו נרמזים בתיבת (בראשית לב, ג) "מחנים" שנמצאת בסיום הפרשה שעברה, שכן "מחנים" ראשי תיבות **מאותו חיל נטל יעקב מלאכים.**

גם מה שנאמר (לב, ג) ויאמר יעקב כאשר "ראם", הוא ר"ת **רפאל אוריאל מיכאל**, אלו שמות המלאכים שראה יעקב.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם" (לב, ד)

"לפניו" לראות את דמות "פניו" שחקוקה בכסא הכבוד האם היא מאירה

רש"י (כאן) מפרש את המילה "מלאכים", שהם "מלאכים ממש", ומקורו טהור ממדרש בראשית רבה (פרשה ע"ה סי' ד'), דהיינו כוונת התורה שיעקב שלח לעשו מלאכים ממרום, ואל תפרש מלאכים, שליחים, כפי שהתורה משתמשת במילה מלאך גם לומר שליח.

והנה לכאורה בפסוק זה יש שתי תמיהות, אחת מנין למדרש שהכוונה למלאכים ממש ולא לשליחים כפי הפירוש הפשוט בכל התורה. ועוד מהו אומרו לפניו מספיק לומר וישלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו.

וראיתי בספר ילקוט חמישאי (כריף, ריש וישלח) שהביא בשם ספר מאור ישראל חידוש נפלא מהמקובל האלהי ר' ישראל אבוחצירא זיע"א, שהנה יעקב אבינו הכין עצמו גם למלחמה, אם חס ושלום עשו ילחם עמו, וחשש יעקב שמא יגרום החטא, כפי שאמרו חז"ל (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ב') ש"וירא יעקב", שמא יגרום החטא. והנה ידוע (בראשית רבה פרשה ב' סי' ב') שדמות דיוקנו של יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד, ואמרו חז"ל, בזמן שישראל

עושים רצונו של מקום, דמותו של יעקב, מאירה. ואם חס ושלום, אין ישראל עושים רצונו של מקום, דמות דיוקנו של יעקב אינה מאירה.

ולפי"ז אתי שפיר. דהנה רצה יעקב לדעת האם באמת עושה הוא רצונו של מקום, ללא כל חשש של חטא או שמא לא, ולכן שלח מלאכים לכסא הכבוד לבדוק האם דמות דיוקנו זוהרת או לא, וזהו שאומר הפסוק, וישלח יעקב מלאכים "ל-פָּנָיו", היינו לראות את פניו שלמעלה. ובזה מובן מדוע פירש רש"י מלאכים "ממש", ולא כפשוטו, כי כאמור שלח מלאכים להביט בכסא הכבוד, וזאת יוכלו עשות רק מלאכים ממש.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם" (לב, ד)

מלאכים "ממש" ר"ת מ'מ'צוות ש'עשה, שע"י המצוות שעשה נבראו מלאכים ואותם שלח

עוד יש לפרש ולומר מהו ממש דהנה הקשו המפרשים (הרה"צ רבי מסעוד אדרעי בס' שפת אמת) מהיכן היו ליעקב אבינו מלאכים להשתמש בהם לצרכו? ותירצו, דידוע שכל אחד ואחד שעושה מצוות ומעשים טובים בורא לו מלאכים וסנגורים כמאמר חז"ל באבות (פ"ד מי"א) העושה מצוה אחת, קונה לו פרקליט אחד, וא"כ יעקב אבינו היה משופע מהמלאכים מהמצוות שעשה וזה שאומר מלאכים - "ממש" ראשי תיבות **מ**מצוות **ש**עשה, שעל ידי המצוות שעשה, נבראו מלאכים, ואותם שלח לעשו (הובא דבריו בספר חכמי וגאוני מרוקו ריש פרשת וישלח).

"ממש" ר"ת מ'יכאל מ'לכיאל ש'נדיאל אותם שלח יעקב

עוד יש לפרש מהו מלאכים ממש, שבספר ויזרע יצחק (טייב, ריש וישלח) כתב בשם המקובל הרש"ם, שאלו הם שמות המלאכים ששלח יעקב לעשו, **מ**יכאל **מ**לכיאל **ש**נדיאל. ושמותם נרמזים בתיבת "ממש" שהיא ראשי תיבות שמות המלאכים הנזכרים. גם נרמז הדבר בברכות קריאת שמע של שחרית, שאומרים "עזרת אבותינו", והכוונה שהמלאכים עזרו ליעקב במלחמה עם עשו. וכשתחשב תמצא ש"עזרת" עולה בגימטריא, מיכאל מלכיאל שנדיאל, ונפלא.

לקח מלאכים כמנין "ממש"

ובס' תורת משה נתן (יונגריז, כאן, נדפס תרפ"ג) מבאר, שיעקב בא עם שלש מאות ושמונים מלאכים, כמנין "ממש". ומדוע דוקא מספר זה? אלא מכיון שעשו בא ליעקב עם ארבע מאות כוחות טומאה, בשביל לגבור עליו, היה צריך יעקב אבינו ארבע מאות ואחד מכוחות הקדושה. והנה יעקב עם ד' נשיו עולים חמישה. ועוד אחד עשר ילדיו, עולה ששה עשר. ועוד היו עמדו חמשה רועים, כנאמר (להלן לב, יז) ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו, והלא היו שם חמשה עדרים (לב, טו-טז) של עזים, רחלים, גמלים, פרות אתונות, הרי שהיו לו חמשה רועים, רועה לכל עדר, ויחד עולים עשרים ואחד. ועוד שלוש מאות שמונים מלאכים כמנין "ממש", יחד עולים ארבע מאות ואחד, ועל ידי כך התגבר יעקב על עשו.

יעקב שלח מלאכים "לפניו" שיחצצו בינו לבין עשו

עוד י"ל מהו אומרו "לפניו", שיעקב חשש שמא יצטרך להשתחוות לפני עשו, ולא רצה לעשות זאת, לכן שלח מלאכים שיעמדו בינו לבין עשו, כדי שישתחוה רק למלאכים, ולא לעשו, וזה שאומר "לפניו", שיעמדו לפני יעקב ויחצצו בינו לעשו. ואם תשאלנו והלא גם למלאך אסור להשתחוות כי להשתחוות למלאך לרוב הראשונים היא ע"ז גמורה, ולאדם מותר להשתחוות. וגם בזוהר פירשו שהשתחוה לגבי שכינה. יש ליישב ע"פ דברי הרקאנטי (פרשת יתרו) שתמה על יהושע בן נון איך השתחוה למלאך שנאמר (יהושע ה, יד) ויפול יהושע אל פניו ארצה וישתחו, וכן אברהם אבינו ע"ה שנאמר (בראשית יח, ב) וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה. ותירץ כי בלובשם צורת אדם מותר להשתחוות להם כמו שמותר להשתחוות לאדם, מה שאין כן בפושטן המלבוש, והבן זה. עכ"ד. וה"נ צ"ל כאן שמכיון שהמלאכים היו נראים כבני אדם שהרי הם העבירו לו את המנחה לכן היה מותר להשתחוות אליהם, והעדיף יעקב להשתחוות להם ולא לעשו.

ודע שבקונטרס הראיות לריא"ז (סנהדרין ס"ה ע"א) כתב שלכתחלה ודאי אין להשתחוות ולעבוד המלאכים, שנראה כעובד ע"ז, אך אם נראה לו המלאך בשליחות הבורא ראוי להשתחוות לו כמו שהשתחוה יהושע למלאך שנראה אליו ואמר לו אני שר צבא ה', ע"כ. אלא שאין זה שייך כאן. ועי' עוד לקמן על הפסוק "והוא עובר לפניהם" (ני"א).

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם" (לב, ד)

הפרשה נדרשת על ראש השנה ויום הכיפורים

הרב דברי יואל (מסאטמר, וישלח אות ח') הביא את דברי הזוהר הקדוש פרשת אמור (דף צ"ט סוע"ב והלאה ברעיא מהימנא),

בחודש השביעי באחד לחודש וגו', ביומא דראש השנה נפיק יצחק וקרא לעשו ואמר לו צודה לי צידה ועשה לי מטעמים וכו', ויעקב אזל באינון יומין דבין ראש השנה ליום הכפורים וישב בתשובה ושם עצמו בתענית, עד שבא יום הכיפורים ועשו בא וארבע מאות איש עמו, כל המקטרגין זומנו לקטרג עליהם. מיד וירא יעקב מאוד וייצר לו וכו', עד שנטל עצה ואמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני. ויקח מן הבא בידו מנחה... עזים מאתים ותישים עשרים וגו', והמקטרג ההוא הלך במנחה הזו ופרש מהם, ומה כתוב אחר כך ויעקב נסע סוכותה, כיון שישבו בסוכות הקדוש ברוך הוא שמח בבניו. עד כאן לשון הזוהר בקיצור. הנה שדרשו רבותינו את כל הפרשה על ראש השנה ויום הכיפורים, והמנחה לעשו על השעיר המשתלח. אמנם כמובן גם אין מקרא יוצא מידי פשוטו ויתפרשו הפסוקים הללו לפי פשוטו של מקרא.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם" (לב, ד)

מפרשה זו נלמד כיצד לנהוג עם בני עשו

כתב הרמב"ן (בראשית לב, ד - ריש וישלח) דיש בשליחות זו ששלח יעקב רמז לדורות, כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו, יארע לנו תמיד עם בני עשו. וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק, שנזמין עצמנו בהנהגתנו מול בני עשו המרעים לנו לשלשה דברים שהזמין הוא עצמו, לתפלה ולדורון ולהצלה, בדרך מלחמה לברוח ולהנצל. עד כאן. הנה שיש כאן לימוד דעת לדורות הבאים, להתנהג בהכנעה נגד עשו ובניו, ולא לבקש שררה ושלטונות.

וכמו שמצינו דבר זה במדרש (בראשית רבה פרשה ע"ח סי' ט"ו), שרבנו הקדוש נהג לקרות פרשת "וישלח" קודם שהלך אל הקיסר. ופירש הרמב"ן (בראשית לג, טו) שהיתה קבלה בידם שזו "פרשת גלות", ועל ידי הקריאה בפרשה זו, ילמד האדם עצה איך להתנהג כשהוא יושב בחברת עכו"ם, כשישים אל ליבו את הנהגת יעקב עם עשו. ולכן גם כשחזר רבנו הקדוש לביתו, סירב להתלוות בדרך עם עבדיו הרומאים של הקיסר, שכן מצינו ביעקב אבינו שסירב להתלוות עם עשו.

ומספר המדרש, שפעם אחת אירע שרבנו הקדוש לא קרא פרשת וישלח לפני שהלך לקיסר, והסכים להתלוות לביתו עם עבדי הקיסר, ולא הגיע לעכו, עד שהוצרך למכור את סוסו ומעילו לעבדי הקיסר כדי לשחדן. וכן איתא במדרש לקח טוב (ריש פרשת וישלח) אמר רבי יהונתן כל מי שרוצה לרצות מלך או שלטון ואינו יודע דרכם וטכסיסיהם, יניח פרשה זו לפניו, וילמוד הימנה טכסיס פיוסים וריצוים.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו" (לב, ד)

עשו וזרעו עמלק בכל הדורות עומדים עלינו לכלותינו

בפרשתנו מסופר שעשו מתאמץ להרוג את יעקב, ולכך מגיע עם ארבע מאות איש להפיק את זממו חס ושלום, אבל הקב"ה הסיט אותו והפך את ליבו. ועוד, שכבר קודם לכן כשהגיע יעקב אל מעבר יבוק, כבר ניסה שרו של עשו לעכבו מלהכנס לארץ ישראל, וכמו שנאמר (בראשית לב, כה) ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. ופירשו חז"ל (בראשית רבה פרשה ע"ז סי' ג', ותנחומא סי' ח'), ויאבק איש עמו זהו שרו של עשו.

דבר זה שעשו וזרעו ניסו למנוע לישראל נשנה וחזר על עצמו בהיסטוריה של עם ישראל בכמה מקומות ואלו הן:

שכשהביאו את ארונו של יעקב ממצרים לקוברו במערת המכפלה, עשו לא נתן להם לקוברו שם, וכמובא במדרש (ילקוט שמעוני מ"ח, נ') שכיוון שהגיע למערת המכפלה אתא עשו וקא מעכב.

וכן בצאת ישראל ממצרים בדרכם לארץ ישראל, מגיע עמלק מזרעו של עשו ונלחם בהם, כדי שלא יכנסו לארץ ישראל, כמו שנאמר (שמות יז, ח) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים.

וכן כשעם ישראל עמדו לסיים את הגלות הראשונה, בעודם עולים אל ארץ ישראל לבנין בית המקדש השני, קם עליהם המן מזרעו של עשו ורצה להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, כמו שנאמר (אסתר ג, יג) ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד.

וכן הגרמנים ימח שמם, שהם מזרעו של עשו [כפי שנוכיח בהמשך] רצו להשמיד את היהודים. ולא להשאיר מהם שום זכר רחמנא ליצלן.

והביאור לכך הוא כפי שהגמרא (מגילה ו:) אומרת, א"ר יצחק מאי דכתיב (תהלים קמ, ט) אל תתן ד' מאווי רשע, זממו אל תפק ירומו סלה. אמר יעקב לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אל תתן לעשו הרשע תאוות לבו, זממו אל תפק, זו "גרממיא" של אדום, שאלמלי הן יוצאין, מחריבין כל העולם כולו. עד כאן. ופירש רש"י (שם) גרממיא, שם מלכות והיא אדום. עיין שם. ובהגהות הרב יעב"ץ (בגליון הגמרא) כתב, כמדומה רצונו לומר גרמניה, היא אשכנז שלנו. גם בהגהות הגר"א (על הדף) מגיה במקום גרממיא גרמניה.

ובספר טיב השבוע (אביטן, מאמר תצוה עמ' 209) מביא בשם הגר"א בשם הילקוט (נח, ט) שהאומה הגרמנית הם מזרע עמלק. וכך מובא בספר איש על החומה (עמ' ק"ח), על הגרי"ח זוננפלד, שבעת ביקור הקיסר הגרמני, יצאו כל העיר לקבל את פניו, חלקם מסקרנות וחלקם כדי לברך "שחלק מכבודו לבשר ודם", אולם הגרי"ח לא יצא לראותו, כי אמר שמקובלני מהמהרי"ל דיסקין, שמסורת בידו מהגר"א שהגרמנים הם מזרע עמלק. ואיך אברך על מי שמצווים למחותו.

הריגת עשרת בני המן השניים - הגרמנים הרמוזים במגילה

נאמר במגילת אסתר (ט, ה והלאה): ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשונאיהם כרצונם. ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת פרשנדת**א** ואת דלפון ואת אספתא ואת פורתא ואת אדליא ואת אריד**א** ואת פרמש**ת**א ואת אריסי ואת אריד**י** ואת ויזת**א** עשרת בני המן בן המדת**א** צרר היהודים וגו', ותאמר אסתר אם על המלך טוב, ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום, ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו.

כל המתבונן בקטע זה מיד שואל:

א. מדוע האותיות תש"ז נכתבות באותיות קטנות והאות ו' [של ויזתא] היא אות גדולה?

ב. כיון שמסופר שהרגו את עשרת בני המן, אם כן לשם מה מבקשת אסתר לתלות אותם?

ג. "את" בכל התורה בא לרבות, ואם כן צריך להבין את מי עוד באו כאן לרבות שכל שם מעשרת בני המן התווספה המילה "את"?

בספרים להתעדן באהבתך (כאן) ובטיב הפרשה (אביטן, וישלח עמ' 290) מביאים מיומן נירינברג (מאת מרטין ג'לברט, בו מתעד את המשפט שערכו בנות הברית לגרמנים ותלייתם) שם מסופר אחרית דבר הנידונים. לבסוף, בין 30 בספטמבר ל-1 באוקטובר [יום הושענא רבה], הוציא בית הדין את פסקי הדין של אחד עשר הנאצים למוות בתלייה ואחד מהם התאבד. וצורר היהודים יוליוס שטרייכר ימ"ש קודם שנתלה הסתכל על עדי הראיה וזעק "חג פורים 1946".

בזוהר (פרשת צו לא ע"ב, קי"ד) כתוב, ביומא שביעאה של חג, הוא סיומא דדינא דעלמא, ופתקין נפקין מבי מלכא, וגבורן מתערי ומסתיימן דהאי יומא, וכו'. [פירוש, ביום השביעי של החג, דהיינו בהושענא רבה, הוא סיום הדין של העולם, ופסקי הדינים יוצאים מבית המלך והגבורות מתעוררות ומסתיימות ביום ההוא.]

לאור נתונים אלו ניתן להבין א. מדוע אסתר ביקשה שיתלו את עשרת בני המן לאחר שהרגו אותם. זאת כיוון שכוונתה היתה על העתיד, על עשרת הנאצים שיתלו. ומה מופלא שאחד עשר נדונו למוות, ואולם רק עשרה מהם נתלו, שהם כנגד עשרת בני המן, ואחד התאבד, והוא כנגד בתו של המן שהתאבדה כדברי הגמ' (מגילה טז. ועי' בילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנח).

ב. התאריך תש"ז הינו התאריך שבו נתלו הגרמנים, ומה נפלא שהאותיות תש"ז בעשרת בני המן, הן אותיות קטנות. ואם תאמר מנין שהכוונה על האלף השישי? לכן נכתבה האות ו' אות גדולה, להורות על הכמות של האלפים.

ובזה יובן איך יצא מצורר היהודים שטרייכר שיום זה הוא "חג פורים 1946", וזה דבר שלא יאומן, שפירושו שבפורים שבשנת התש"ז זה התאריך שהיה בדיוק באותה שנה, אותו מאורע של פורים שהיה בימי מרדכי ואסתר שאז נתלו עשרת בני המן חזר על עצמו אף עתה בשנה זו, ונתלו עשרת בני המן שהם הגרמנים ימ"ש כן יאבדו כל אויבך ה'. אמן.

"וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד עָתָּה" (לב, ה)

עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי ולכן לא תוכל להרע לי

רש"י הקדוש, מפרש וזה לשונו, "גרתי", בגימטריא תרי"ג, כלומר עם לבן הרשע גרתי, ותרי"ג מצוות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים. עד כאן לשונו. דהיינו המילה "גרתי" עולה בגמטריא תרי"ג, לכך שלח יעקב לעשו לאמור, שאף בהיותו אצל לבן הרשע, תרי"ג מצוות שמר, ולא למד ממעשיו הרעים ולכך לא תוכל להרע עמדי.

והנה ידועים דברי רבנו המהרח"ו בשערי קדושה (ח"א שער א') שעל ידי קיום רמ"ח מצוות עשה, ממשיך אדם חיות וקיום לרמ"ח אבריו, ועל ידי קיום שס"ה מצוות לא תעשה, ממשיך חיות וקיום לשס"ה גידיו, נמצא שאדם שמקיים תרי"ג מצוות, על ידיהם מקיים ושומר את גופו. וכבר אמרו רבותינו ז"ל (שבת מט.) דכנסת ישראל נמשלה ליונה, מה יונה כנפיה מגינות עליה, אף ישראל מצוות מגינות עליהן. עד כאן. וזה שאמר יעקב לעשו הרשע, לא תוכל לגעת בי לרעה, שכן תרי"ג מצוות "שמרתי", ולא רק שמרתים "שמירה" בעלמא, אלא קיימתים במצב של קושי ונסיונות, שהרי "עם לבן גרתי", ובכל זאת במשך כל עשרים השנים שהייתי עמו, תרי"ג מצוות שמרתי. ולכן אמר יעקב לעשו, ודאי לא תוכל לגבור עלי, כיון שהמצוות מגינות ושומרות עלי.

כיצד קיים תרי"ג והלא חיסר כיבוד הורים, קרבנות ומצוות התלויות בארץ?

ואם תשאלני ומה עם מצות כיבוד הורים שלא קיימתי? כיון שאתה נשארת וכבדת את אבא, ואני מקיים מצות "ואהבת לרעך כמוך" ולכך אני אוהב אותך, נחשב לי הדבר כאילו קיימתי בעצמי. היות ועל ידי קיום מצות ואהבת בשלימות, נעשים האוהב והאהוב שותפים בענייני מצות הבורא, ונחשב לפני הקדוש ברוך הוא, המצוות של כלל ישראל, כאילו כל אחד ואחד קיים המצוה. (כ"כ בספר ליקוטי מהריא"ז, ווינברג, פרשת וישלח, משם פתח עינים ח"א שארית יוסף עמ' קל"ב) והיות ויעקב אבינו לא נטר השנאה לעשו, ורצה להיות עמו באחוה, ממילא קיום מצות כיבוד אב ואם שעשה עשו, עולה גם ליעקב. ועוד הלא בצווי אבא הלכתי לישא אשה, ואם כן זהו כיבוד ההורים עשיית רצונם.

ואם עוד תקשה, הרי עדיין ישנן מצוות רבות שלא שייך לקיימן רק בבית המקדש. ויש מצוות רבות התלויות בארץ שאי אפשר לקיימן אלא בארץ ישראל. ואם כן כיצד אמר "תרי"ג" מצוות שמרתי, ולא שמר תרי"ג מצוות, אלא רק את חלקם?

אלא ידוע מה שאמרו חז"ל (מנחות דף קי.) מאי דכתיב (ויקרא ו, יח) זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם. כל העוסק בתורת חטאת, כאילו הקריב חטאת. וכל העוסק בתורת אשם, כאילו הקריב אשם. עד כאן. דהיינו לימוד התורה של מצות החטאת והאשם, מעלה על הלומד כאילו הקריבם. וכן הוא גם בשאר מצוות התורה, שעל ידי לימוד המצוה, נחשב כאילו קיימה, ובצורה זו קיים יעקב אבינו את כל תרי"ג מצוות, כיון שעסק בלימוד התורה של כולן. וכ"כ בס' תורת יחיאל (שלזינגר, וישלח סי' תקס"א).

מנין תרי"ג המצוות אינו מופיע במפורש במקרא, רק בדרך רמז

וכידוע שהמנין של תרי"ג מצוות אינו מופיע במפורש במקרא, רק בדרך רמז, כמו כאן שנאמר "גרתי" ועולה בגימטריא תרי"ג, שאמר יעקב אבינו ששמר תרי"ג מצות. ובחז"ל מופיע מושג זה לראשונה במסכת שבת (דף פז.) מה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות, וכן הוא מופיע עוד כמה פעמים בש"ס. והמקור של מנין תרי"ג מצוות הינו במסכת מכות (דף כג:), דרש רב המנונא, שש מאות ושלש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשין כנגד איבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קראה [מהיכן זה נרמז בתורה]? "תורה" צוה לנו משה מורשה (דברים לג, ד), "תורה" בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, "אנכי" ו"לא יהיה לך" מפי הגבורה שמענום. עד כאן. דהיינו "תורה" שעולה בגימטריא שש מאות ואחד עשר, אותם "ציוה לנו משה", ועוד שתי מצוות "מפי הגבורה" שמענו במעמד הר סיני, הן שתי הדברות הראשונות, אנכי ולא יהיה.

החל מתקופת הגאונים קיימות בידינו רשימות של מנין התרי"ג מצוות. החיבור הראשון המונה את תרי"ג המצות, נחשב ספר "הלכות גדולות" לרבנו שמעון קיירא ז"ל מראשוני הגאונים שבבבל, שחיבר חיבורו בשנת ד' אלפים ת"ק בערך, ואחריו נתחברו הרבה ספרים המונים את מנין המצוות, כמו רבי סעדיה גאון, הרמב"ם, החינוך, ספר מצות גדול (סמ"ג), ועוד. והמנין של תרי"ג מצוות שחיברו הגאונים ז"ל, חלקם חוברו בצורת מנין, אבל רובם חוברו בצורת שיר. השירים על מנין המצוות מכונים בשם "אזהרות", כמו ספר אזהרות לרבנו שלמה אבן גבירול ז"ל, וספר אזהרות לרבנו יצחק ב"ר ראובן אל ברצלוני.

"וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד עָתָּה" (לב, ה)

יעקב שלח לעשו, שלבן המכשף הגדול לא הצליח להזיקני

בזוהר הקדוש (ח"א דף קס"ו ע"ב) הסביר שאמר יעקב לעשו, ידוע לך שלבן הארמי קולו ושמעו הולך בכל העולם, והיה מפורסם מאד שאסור להתעסק עימו ולהתקרב אליו, שלא היה אדם בעולם שיכול להנצל ממנו, מכיון שהוא היה מכשף גדול ואב בקוסמים ואבי אבות הטומאה, ואביו של בעור, ובעור אביו של בלעם הקוסם. וכמה שרצה להרע

לי, לא הצליח. ועשה כל מיני אופנים בעולם להרע לי, כי היה כוחו גדול מאוד בפיו להרוג לכל מי שירצה, ובכל זאת לא הצליח עלי. ואם תאמר שרק זמן מועט לא הצליח להזיק לי. דע לך, עשרים שנה הייתי גר אצלו, כמו שכתוב (בראשית לא, מא) זה לי עשרים שנה בביתך, והיה מפחד ממני, ולא יכל להרע לי. ותדע לך, כי כוחות הטומאה הגדולים ביותר הן קליפת שור וקליפת חמור. ולכן כתוב בתורה (דברים כב, י), לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, כי ברגע שאדם חורש בשור וחמור, הרי הוא מחבר את שתי הקליפות החזקות בעולם והן יכולות לכלות את העולם, ואומר יעקב לעשו, דע לך כי הקליפות הגדולות הללו, הן בידי "כחומר ביד היוצר". ולכן תחשוב טוב האם כדאי לך להרע לי, כי לא תצליח, שהרי יצאתי מלבן בלא שהצליח להרע לי בשום אופן, וכל מה שרצה לעשות לי לא הצליח.

עוד השיב לעשו, לא קיבלתי כלום בעולם הזה, אקבל רק בעולם הבא

ביאור נוסף אומרים העולם, אמר יעקב אבינו לעשו, על מה תלחם ביי? הרי אני לקחתי את העולם הבא ואתה קיבלת את העולם הזה, כמו שבירך אותך אבא (בראשית כז, לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך. שמא תאמר, הרי יש לי נשים וילדים שור וחמור צאן ועבד ושפחה, כסף וזהב וכו'. דע לך כי כל זה הוא לי אמצעי כדי לקיים את המצוות, שהרי כדי לקיים את מצות פריה ורביה, הייתי חייב לישא אשה, ואני רציתי את רחל בלבד, אך לבן נתן לי את לאה, ושוב לקחתי את רחל שרציתי. ואת השפחות הביאו לי נשותי כדי להבנות מהן. וכיון שיש לי נשים וילדים, אני צריך כסף ורכוש כדי לפרנסם. וכן על זה הדרך, מוכרח אני בכל מה שאתה רואה, כדי לקיים תרי"ג מצוות, לזכות להגיע למקום ששייך לי, שהוא העולם הבא. ולכן אמר לו, "עם לבן גרתי", ותרי"ג מצוות שמרתי, ולכן ויהי לי שור וחמור וכו', ומה לך להלחם בי (שופרא דישראל פרשת ויצא עמ' מ"א).

עשו הביא את סמא"ל ולילי"ת העולים בגימטריא תרי"ג

עוד ביארו על פי דברי בעל המגלה עמוקות בס' מצת שימורים (שער המזוזה) שהנה עשו בא להלחם ביעקב לא במלחמה פיזית בלבד, אלא גם במלחמה רוחנית, שהביא עמו את כוחות הטומאה הם, ס"מ ופלונית. והנה ס"מ עולה בגימטריא מאה שלושים ואחד (סמא"ל = 131), ופלונית עולה בגימטריא ארבע מאות ושמונים (לילי"ת = 480), ושניהם יחד עם שני הכוללים שלהם עולים שש מאות ושלש עשרה. לכך השיבו יעקב ואמר לו, איני מתירא מכוחות טומאה אלו, כי יש לי כנגדם את תרי"ג המצוות שמגינות עלי.

"וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב" (לב, ה)

החנופה: מותר להחניף לרשע כשהשעה משחקת לו

בספר באר שבע (איילינבורג, סוטה מב ע"א) מביא מפרקי דרבי אליעזר (סוף פרק ל"ז) שהקשה ה' ליעקב כיצד אמר לעשו "עבדך יעקב" ועשית הקודש לחול? וכן ראינו שקראו לעשו "אדוני", והשיבו יעקב אני מחניף לרשע כדי שלא יהרגני. ע"כ.

עוד שנינו במדרש תנחומא (תולדות ס"ס ח') על הפסוק (בראשית כז, א) ויקרא את עשו בנו הגדול, ולמה קורא לו "בנו הגדול"? אלא למדנו שמחניפין לרשעים בשעתן, לפי שראה שהעולם הזה בידו, קרא לו בנו הגדול. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, בעולם הזה לפי שהשעה ביד עשו אתם מחניפים לו, וכביכול אף מלכותי אינה מתבוססת. אבל לעתיד לבא אני פורע ממנו ומלכותי מתבוססת, שנאמר (עובדיה א, כ) "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו", ובאותה שעה "והיתה לה' המלוכה".

ואתן בה סימנא "מאהבה" ראשי תיבות **מ**חנפין **א**ת **ה**רשעים **ב**עולם **ה**זה.

והנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה בגמ' (סוטה מא:) אמר רבי שמעון בן לקיש מותר להחניף לרשעים בעולם הזה, שנאמר (בראשית מו, ל) כראות פני אלוקים ותרצני. והנה יש לכך רמז נפלא שהמתבונן בדברי חז"ל יראה שמותר לאדם להחניף לחמשה, ואלו הם: רשע, אשה, יצר, תלמידו, רבו. וסימנך (בראשית מו, ל) אחרי ראותי את פניך, "ראותי" ראשי תיבות **ר**שע **א**שה **י**צר **ת**למיד **ו**רבו (ליקוטים מפרדס ח"ב עמ' שכ"ח אות ז').

בגנות החנופה וגודל איסורה

בגמ' מסכת סוטה (מא:) אמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו חנופה, מביא אף לעולם, שנאמר (איוב לו, ב) וחנפי לב ישימו אף. ולא עוד אלא שאין תפילתו נשמעת, שנאמר (שם) לא ישועו כי אסרם. וכן שנינו במדרש (ילקוט שמעוני איוב רמז תתק"כ), עיין שם.

והנה הטעם שחנופה מביאה אף, לפי שהאל"ף בתחילה היתה נקראת "אף", ראה הקדוש ברוך הוא שאין העולם יכול להתקיים, הטיל את האות למד בתוכה, והוא לימוד התורה, והחנף שאין לימודו חשוב לימוד, לפיכך הסיר את האות למד מן האלף ונשאר לו "אף".

וכך אמרו עוד בגמ' סוטה (מא.) שישראל נתחייבו כליה על שהחניפו לאגריפס המלך, וזה למרות שהיה מלך וירא שמים וענו. כשהגיע אגריפס לפסוק, לא תוכל לתת עליך איש נכרי (דברים יז, טו) זלגו עיניו דמעות, מאחר שאביו לא היה מישראל, והמקרא הזה פוסלו מן המלכות. אמרו לו אל תירא אגריפס, אחינו אתה (אמו מישראל, רש"י). תנא משמיה דרבי נתן, באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה, שהחניפו לו לאגריפס, אמר רבי שמעון בן חלפתא, מיום שגבר אגרופה של חנופה, נתעוותו הדיינין ונתקלקלו המעשים, ואין אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך.

ארבע כיתות חשמ"ל אין מקבלים פני שכינה

עוד אמרו רבותינו ז"ל (סוטה מב.) אמר רבי ירמיה בר אבא, ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה, כת ליצים, וכת חנפים, וכת שקרנים, וכת מספרי לשון הרע. כת לצים דכתיב (הושע ד, ה) משך ידו את לוצצים. כת חנפים דכתיב (איוב יג, טז), כי לא לפניו חנף יבוא. כת שקרנים דכתיב (תהלים קא, ז) לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה. כת מספרי לשון הרע דכתיב (שם ה, ה) כי לא אל חפץ רשע אתה, לא יגורך רע. צדיק אתה ה' לא יגור במגורך רע. עד כאן.

ובספר שני לוחות הברית (שער האותיות אות ש') מביא שראשי תיבות ארבע כיתות אלו הוא "חשמל", **ח**נפים, **ש**קרנים, **מ**ספרי לשון הרע, **ל**יצים.

בספר מוסר חכמים השלם (שרים, וישלח עמ' רכ"ב) מובא בשם הזוהר, שאלו הארבע כתות פוגמות בארבע אותיות שם הוי"ה, כת לצים פוגמין ביו"ד ומתמעטים מזונותיהם, וזה נרמז בפסוקם הנ"ל, משך "ידו" את לוצצים, כי מהאות יו"ד המזון נשפע, שנאמר (תהלים קמה, טז) פותח את "ידיך", רמז לאות י' שממנה מגיע השפע. כת חנפים פוגמים באות ה"א הראשונה שבשם הויה, ואילו כת שקרנים פוגמים בוא"ו, לפי שהוא"ו היא אות אמת. וכת מספרי לשון הרע פוגמים באות ה"א האחרונה שבשם הויה.

וכתב הראשית חכמה (שער הקדושה פרק י"ב אות ב') בשם המקובלים, שד' כתות אלו מתגלגלים בארבע חיות טמאות, שפן, ארנבת, גמל, חזיר. וכנגד אלו יש ארבע קליפות למעלה, להעלות מעשה החוטא בארבעה דברים אלו ולהענישו בגהינם לעד לעולם.

החנופה חמורה יותר מעבודה זרה

כתב הקדוש בעל ראשית חכמה (שער הקדושה פרק י"ב אות כ"ב) שהחנופה חמורה יותר מעובד עבודה זרה, שהיא עץ ואבן ושמש וירח וכו', אבל החנף הוא עובד לממרה ה' יתברך ומורד בו. ועוד, כי העובד עבודה זרה עובד לדבר אחד, אבל החונף אין קץ לנעבדיו. ועוד העובד עבודה זרה אין עניינו נסתר ונזהרים ממנו בני אדם, אבל החונף אין כפרנותו נראית ובטוחים עליו.

כמה קשה החנופה

נאמר ב"תנא דבי אליהו" (רבא ט"ו כ"ט) חורשי רע, ומהפכי דברים, ומפטירי שפה, ומחליקי לשון עליהם הכתוב אומר (תהלים לה, ו) יהי דרכם חושך וחלקלקות וכו'.

וכתב רבנו בחיי בס' חובות הלבבות (שער ז' שער התשובה פרק ח') שאמר כבר אחד מן הצדיקים לתלמידיו אילו לא היה לכם עוון הייתי מפחד עליכם בדבר שהוא גדול מן העוון, אמרו לו מה הוא, אמר להם הגאות והחנוף.

ובספר מעלות המדות (סוף המעלה הי"ב) כתוב בזה הלשון: בני, צאו וראו כמה קשה מדת החונף, שכל מקום שהחנופה מצויה, שם גלות מצויה, שכך אמרו חכמינו זכרונם לברכה (סוטה מב.) כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה, שנאמר (איוב טו, לד) כי עדת חנף גלמוד. ולא עוד אלא שכל עדה שיש בה חנופה, מאוסה כנדה, שכן בכרכי הים קורא לנדה גלמודה. כלומר, גמולה דא מבעלה, כלומר פרושה מבעלה, והוא מלשון ויגמל. ולא עוד אלא שכל מי שיש בו חנופה, אשה של גהינם אוכלתו כענין שנאמר (איוב טו, לד) ואש אכלה אהלי שוחד, שאין לך לא שוחד דברים ולא שוחד ממון שאין בהם חנופה. שכך אמרו חכמנו זכרונם לברכה (בראשית רבה פע"ה סי' ב'), כל המודה לרשע סופו נופל בידו או ביד בנו [או ביד בן בנו], שכן מצינו גבי חנניה בן עזור. ע"כ.

בני אם ראיתם חברכם נוהג שלא כשורה, הוכיחוהו בינו לביניכם, אולי ישמע לכם ויתחרט וישוב מדרכיו המכוערים. ואם הוכחתם אותו ביניכם ובינו פעמים רבות ולא שב, הוכיחוהו עוד, ולא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת לגרום עלינו

שנאה ואיבה ולהתקוטט עמו. הרי כבר נאמר (תהלים קלט, כא) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (יומא פו:) מפרסמין את החנפים מפני חילול ה', שנאמר (יחזקאל ג, כ) ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו. ולמה נותן הקדוש ברוך הוא מכשול לפניו? כדי לפרסם מעשיו לכל, שאם יארע בו פורענות, ידעו הכל כי מעשיו הרעים גרמו לו, ולא ירננו אחרי מדת הדין.

והנה בספר מוסר חכמים השלם (שרים, וישלח עמ' רכ"ה) הביא את דבריהם וכתב שדבר זה נרמז בפרשתנו (בראשית לב, כה) ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. "אבק" ראשי תיבות **א**קמצא **בר ק**מצא, והגיע עוון זה עד כסא הכבוד זה בית המקדש, וזה רמז "וי - אבק", "וי" שנעשה על ידי "אבק", כי בגלל קמצא ובר קמצא נחרב הבית בשביל שנאת חנם, כי לא היתה שנאה ממש בין בעל הבית לבר קמצא, דאם לא הכי למה בא בר קמצא לביתו? אלא שנאת חנם היתה.

אופן אחר, "ויאבק" רמז לחרבן בית ראשון, שנחרב בשביל עוון עבודה זרה, ונרמז במילה "אבק" העולה בגימטריא "עגל", על שהעלו "אבק" עד שהחריבו בית המקדש, שנקרא כסא הכבוד, שנאמר (ירמיה יז, יב) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו.

אתה הראת לדעת כמה גדול עוון זה וכמה החמירו בו רבותינו זכרונם לברכה, ולכן צריך להזהר בו ולהזהיר ממנו, ויש מעט מזער מדורנו אלה שאין מחשיבין עוון זה לכלום, ואף אינם חושבים אותו כמו העבירות שאדם דש בעקביו, ואם כן כיצד יהיה נמחל להם וכיצד מתקבלת תפילתם, שנאמר (איוב כז, ח) כי מה תקות חנף בי יבצע וכו' הצעקתו ישמע אל, הכתיב (איוב יג, טז) כי לא לפניו חנף יבא. לכן צריך כל אדם להיות דוחק ונכנס, ולהתפלל ולחזור ולהתפלל עד שתתקבל תפילתו, וראשי תיבות יבצע יתפלל **ב**וקר **צ**הרים **ע**רב.

"עִם לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד עָתָּה. וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר" (לב, ה-ו)

מי היה כ"שור וחמור"

כאמור רש"י פירש, עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים.

בספר טללי אורות (רובין, וישלח עמ' סב) מביא בשם הגרי"ד סולוביצ'יק, שבעת ששהה מרן הגרי"ז זצ"ל בקריניצא, פגש בו הראבינר של המבורג, ואמר לפניו דבר תורה זה, הנה לכאורה היאך זה יתכן במציאות לחיות עם רשע כלבן, ועם כל זה "תרי"ג מצוות שמרתי" לשמור ולדקדק על כל פרט, וכי לבן הרשע הניח לו לברך, להתפלל וכדו'?

על זה ענה יעקב "ויהי לי שור וחמור", שלבן שאצלו גרתי, הוא היה בעיני כשור וחמור, ולכך לא הושפעתי ממנו כלל, כשם שמעולם לא שמענו על אדם שעבד ברפת 20 שנה שיעשה מוּ מֶה...

והנה אף שאין זה הפשט בפסוק, מכל מקום עצם הדבר נכון הוא. שאם האדם יתן איזו חשיבות לרשעים, הרי אז כבר לא יוכל לקיים את כל התרי"ג מצוות. וזאת בנוסף לזה שיש איסור לכבד ולהחשיב את הרשעים, ורק אם מחשיבם כ"שור וחמור" ופחות מזה, אז יתכן שיהיה מצב כזה של "לא למדתי ממעשיו הרעים".

"וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה" (לב, ו)

יש עימי נשמות חשובות ולכן לא תוכל להרע לי

כתוב במדרש אגדה (ריש וישלח סי' ה') יעקב השיב לעשו, דע כי יש עימי נשמות חשובות עד מאוד ולפיכך לא תוכל להרע עמדי, ורמזם כאן בפסוק:

"שור" - זה יוסף, שנאמר (דברים לג, יז) בכור שורו וגו'. "חמור" - זה ישששכר, שנאמר (בראשית מט, ד) יששכר חמור גרם. "צאן" - אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד, לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי. "עבד" - זה דוד, שנאמר (תהלים קטז, ו) אנא ה' כי אני עבדך. "שפחה" - זו אביגיל, שנאמר (שמואל א, כה, יא) הנה אמתך לשפחה.

"וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ" (לב, ז)

ארבע מאות הוא מספר אות ת', תצרפה עם "עשו" יעלה "תושע" למפרע

בפרשתנו מסופר שיעקב שלח שליחים אל עשו, ובשובם השיבוהו, "באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו". ובגלל אמירתם זו נאמר, "ויירא יעקב מאד ויצר לו" וגו'. והדבר צריך תלמוד, לפי דברי רז"ל (בראשית רבה פרשה ע"ה סי' ד') שהיו השליחים מלאכים ממש, ששלחם הקדוש ברוך הוא לשמרו, אם כן למה הפחידוהו בדברים אלו, ולכל הפחות היה להם להרגיעו ולהוסיף אל תירא מעשו, כי אנחנו שלוחים לשומרך? רבנו יוסף חיים בספרו עוד יוסף חי (וישלח כאן) כתב ליישב זאת, שאמירתם שעשו בא עם ארבע מאות איש, היתה כדי

שידע שלא יאמין בעשו, לפי שהוא עושה הכנה להרע לך. ויחד עם כך כאן בשרו אותו בשורה טובה בדרך רמז, ולזה אמרו ו"ארבע מאות איש"- "עמו" דהיינו תצרף את "ארבע מאות" שהוא האות ת', אל "עמו"- אל האותיות "עשו", ואז יעלה בידך המילה "תושע" למפרע. על דרך שאמר (ירמיה כג, ו) "תושע" יהודה, וישראל ישכון לבטח. הנה שבישרוהו, שאף על פי שהוא הולך לקראתך להלחם בך, אל תדאג מן הצרה הזאת, כי לבסוף "תושע" ממנה.

"וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ" (לב, ח)

חשש על הריגת עשו מפני שעתיד לצאת ממנו רבי מאיר

רש"י (כאן, וראה בראשית רבה פרשה ע"ו סי' ב') מפרש, "ויירא יעקב", שמא יהרג. "ויצר לו", אם יהרוג הוא את אחרים.

לכאורה יש להבין, מדוע חשש יעקב פן יהרוג את עשו, הן בדין הוא שיהרגנו, וכמו שהורו רבותינו בתלמוד (סנהדרין עב.) הבא להרגך השכם להרגו?

הסבירו המפרשים (הובא במעיינה של תורה כאן), כי הנה אמרו חכמינו (גיטין נו.) על נירון קיסר, שהיה ממלכי אדום, ונתגייר ויצא ממנו רבי מאיר. וכידוע נקרא רבי מאיר בשם "אחרים", כאשר מצינו בתלמוד (הוריות יג סוע"א) שרבי מאיר מכונה "אחרים".

ולפיכך יש לומר, שאכן לא הוצר ליעקב שמא יהרוג את עשו, כי כן דינו של הרודף להורגו. אלא שהוצר לו על זרע טוב העתיד לצאת ממנו, הוא רבי מאיר, וזהו שכתב רש"י, ויצר לו שמא יהרוג את "אחרים", צר היה לו ליעקב אבינו שמא יהרוג את עשו, שממנו עתיד לצאת רבי מאיר המכונה בשם "אחרים".

ויצר לו שמא יהרוג את עשו, ואז גם הוא ימות כנבואת רבקה

שמעתי ממרן הראשל"צ הגר"ע יוסף זצוק"ל ליישב בדרך אחרת מדוע פחד יעקב, על פי משל: מעשה במלך צרפת שהיה לו יועץ חכם חרשים, חוזה בכוכבים ובקי באצטגנינות, והיה מגיד לו תמיד נסתרות ועתידות, ולכך המלך היה מאמין בו עד מאד לרוב חכמתו, ויעשירהו ויכבדהו. והנה יום אחד נהפך לב המלך עליו, על ידי הולכי רכיל שדיברו על היועץ לשון הרע מרוב קנאתם בו, שכאילו קשר היועץ קשר עם אויבי המלך להדיחו ממלכותו. תיכף גזר המלך אומר להביא לפניו את היועץ, ועלה בדעתו להכנס עמו בדברים טרם יהרגנו כדין מורד במלכות.

והנה כאשר הובא החוזה בכוכבים לפני המלך, פנה אליו המלך בשאלה, האם יש בידך לחזות מה צפוי לך בעתות כאלה? ויאמר החוזה: יש ויש. אמר לו המלך, אם כן הגידה נא לי יום מותך? ויבהל החוזה מאד, שהרגיש כי רעה נגד פניו. ויתבונן לחשוב במשטר הכוכבים בלוחות שלפניו, ויעש כן בחכמה למראה עיני המלך, כאילו הוא רואה במשטר הכוכבים והמזלות. ואחר איזה רגעים השתנו פניו, והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו, ואת פיו פתח בחכמה, אדוני המלך, שני הכוכבים גילו לי כי סכנה גדולה מרחפת על ראשי, אולם צר לי מאוד, כי על ידי הכוכבים נודע לי שיום מותי יהיה לפני יום מותו של המלך מספר ימים, ולא על עצמי אני דואג, אלא על אדוני המלך כי קרב קצו, וקץ ממלכתו האדירה...

וישתומם המלך למשמע אזניו, כי דברי החוזה הטילו עליו אימה ופחד, ויירא לנגוע בו לרעה. כיון שכן נתן דעתו לעמוד על דברי הרכילות ששמע עליו ובתוך בירור הדברים הוציא לאור משפטו, ויצא זכאי לפני המלך. וישם המלך משמר להגן על היועץ בכל אשר ילך, כי האמין שדברי חזונו יבואו באחרית הימים, ולכך הוסיף שמירה על שמירתו כדי שיאריך ימים ולא יארע לו כל רע. ועל זה נאמר (קהלת ז, יב) החכמה תחיה בעליה.

והנמשל, הנה ידועים דברי חכמינו (סוטה יג.) שרבקה נתנבאה שיעקב ועשו ימותו ביום אחד, כמו שנאמר (בראשית כז, מה) למה אשכל גם שניכם יום אחד. ואף על פי שמיתתם לא היתה ביום אחד ממש, מכל מקום נקברו ביום אחד, שכאשר ערער עשו על קבורת יעקב במערת המכפלה, נטל חושים בן דן מקל והכה בראשו של עשו, ובא יהודה והשלים הריגתו כמו שכתוב (בראשית מט, ח) ידך בעורף אויבך. נמצא שדברי רבקה, למה אשכל גם שניכם יום אחד, נאמרו ברוח הקודש. ולכן "ויירא יעקב" - שמא יהרג, "ויצר לו" - שמא יהרוג, חששו שמא יהרוג אינה מפני מיתתו של רשע זה הרודפו ומיתתו בדין, אלא חששו מוצדק הוא על עצמו, כי אז ימות גם הוא כאחיו, כאשר התנבאה רבקה.

"ויירא יעקב" על שלא קיים מצוות כיבוד אב ואם

בספר דעת זקנים מבעלי התוס' (ריש וישלח) מפרש ש"ויירא יעקב" יעקב אבינו לא היה מתיירא על מה שהוא יהרג חלילה ע"י עשו אלא פחד יעקב אבינו מפני הקטרוג, על שלא קיים במשך עשרים ושתים שנה מצות כיבוד אב ואם, בזמן שעשו כן קיימה כל אותו הזמן. ובספר מלא העומר, ביאר שנרמז הדבר במילה "ויירא", כפי שנאמר (ויקרא

יט, ג) איש אמו ואביו "תיראו". "ויצר לו", על שום שנשא שתי אחיות לנשים, ומרומז הדבר ב"ויצר", כנאמר (ויקרא יח, יח) ואשה אל אחותה לא תקח "לצרור". ומפני חששו זה חצה יעקב את בניו לשני מחנות, מחנה אחד של לאה וילדיה, ומחנה שני של רחל וילדיה, אמר לפחות ינצל מחנה לאה שלא נשאה לו באיסור ולא תסבול בגלל האחרת.

"וייצר לו" על פטירת אביו יצחק

בדרך אחרת מפרש הכלי יקר (כאן) בשם ספר תולדות יצחק, "ויצר לו", שהיה מיצר על מיתת אביו יצחק, וזאת כיון שאמר עשו (בראשית כז, מא) יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי, לכך כשראה שעשו יוצא להורגו, חשב יעקב שבודאי אביו יצחק נפטר, ולכן התיר עשו לעצמו לצאת לקראתו ולהורגו.

"וייצר לו" על היראת שמים שלו

רבנו יצחק מוואלוז'ין בספרו פה קדוש (וישלח כאן, נדפס תר"נ) מיישב זאת בדרך אחרת, הן לצדיק אסור לפחד היות ועליו לבטוח בהקב"ה, ואם כן צריך להבין איך יעקב פחד מעשו? אלא שהיא הגורמת, "ויירא יעקב מאד" בגלל שיעקב פחד, אמר בליבו, סימן הוא שאין לי יראת שמים מספקת, אחרת אין לי לפחד כלל ולפיכך "ויצר לו" - נצטער על היראת שמים שלו.

ויש לתבל זאת מהמובא בחובת הלבבות (שער אהבת ה' פ"ו) מעשה בחסיד אחד שהלך במדבר ותעה בדרכו. לימים כששב לביתו שאלוהו, איך לא היה לך פחד בלילות כשהיית במדבר? אמר להם, אם יש לי פחד מה', אין לי עוד פחד, שכל הפחדים האחרים מתבטלים ממני. משל לאדם שפגש במדבר ארי וכלב, ממי הוא ירא? מהארי, ושוב פחד הכלב אינו עושה בו שום רושם. כך המפחד מהקב"ה, הפחדים האחרים אינם עושים בו רושם. וכן אמרו חכמי המוסר "פחדך הסיר ממני כל הפחדים". וזהו מה שכאן יעקב נתייירא, כיון שראה שהוא פוחד מאחרים, סימן שהפחד שלו מהקב"ה אינו בשלמות.

"וַיֹּאמֶר אִם יָבוֹא עֵשָׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה" (לב, ט)

דרך היצר הרע להחשיב את האדם כחוטא בכדי שיפול לשאול תחתית

הרה"ק הדברי ישראל טויב זי"ע (וישלח כאן) המשיל את ה"יצר הרע" לדרכם של הגנבים שהיו בימים ההם. הגנבים היו עומדים ואורבים מחוץ לחנות, והאחד מהם, היה נכנס אל החנות וחוטף חפץ אחד ובורח. או אז היה הסוחר רודף אחריו, ובין כך היו נכנסים כל חבורת הגנבים אל החנות ויבוזו כל אשר לו. ומה יעשה סוחר פיקח בראותו אחד מהגנבים חוטף ממרכולתו איזה דבר? הרי הוא יאמר בלבו, יחזיק לו מה שכבר חטף, ולא יתפתה לרדוף אחריו ולהפסיד את כל רכושו. וישאר לשמור את החנות מכאן ולהבא, ועל ידי כך ירוויח ויתמלא ההיזק בכפלי כפליים. כך היא גם דרכו של היצר הרע, עיקר מטרתו לבלבל את האדם, להורידו מדרך הישר. לכך מה עושה היצר? מכשיל את האדם בחטא קטן, ומפתהו בחלקות לשונו, הן כבר חוטא אתה, נכשלת, ולא יעזור לך שמירה. והיה אם ישמע לו חס ושלום, משם דרכו מזומנת עד שאול תחתית. ובזה מבאר את הכתוב בפרשתנו, "אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו", עשו הוא היצר הרע, והיה אם בא למחנהו והכהו בחטא אחד, שזוהי כל מטרתו, להכות את היהודי, עבודת היהודי היא "והיה המחנה הנשאר לפליטה" לשמור עצמו שלא להכשל בשום חטא נוסף, ולא יאבד לגמרי.

"וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה" (לב, ט)

נבואת החפץ חיים על הפליטה "השואה"

יעקב אבינו שמר מרחק של יום בין מחנה למחנה, וכל זה מכיון שאמר אם יהרוג אותי עשו, גם באותו יום ימות עשו בעצמו, כדברי חכמינו (סוטה יג.) שרבקה נתנבאה שיעקב ועשו ימותו ביום אחד, כמו שנאמר (בראשית כז, מה) למה אשכל גם שניכם יום אחד, וכיון שיש מרחק של יום בין המחנות, אז בודאי המחנה הנשאר יהיה לפליטה.

ראייתו של החפץ חיים הייתה למרחוק: כשעלה היטלר יש"ו צורר היהודים לשלטון בגרמניה (בשנת תרצ"ג 1933), פנה אחד מראשי הישיבה בראדין אל החפץ חיים בשאלה, מה יהיה עתה גורל אחינו בני ישראל, נוכח כוונת הצורר הגרמני להכחיד חס ושלום, את עם ישראל?

השיב ה"חפץ חיים" בקול רם ורועם, מטרה נפשעת זו לא תוגשם לעולם, צוררים רבים קמו עלינו לכלותינו, אך מעולם לא עלה בידיהם לגזור כליה על עמנו בארצות פזורינו, וכבר מרומז על כך בתורה: "והיה המחנה הנשאר לפליטה".

הבין השואל מתשובת החפץ חיים, שאמנם קרובה הסכנה המרחפת על קהילות ישראל באירופה, והוסיף לשאול: רבנו, באיזה קיבוץ יהודי יקוים בימינו "והיה המחנה הנשאר לפליטה"?

ה"חפץ חיים" הרהר מעט בעיניים עצומות, ואחר כך אמר, אף זאת מפורש בהפטרה לפרשת וישלח (עובדיה א, יז-יח) ובהר ציון תהיה הפליטה... והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום (וישרפו את בית עשו) ולא יהיה שריד לבית עשו" (הובא בספר מצמיח ישועות, עמ' כ"ו).

"קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת" (לב, יא)

הפרשה השמינית בפסוק השמיני

הנה בגמ' (סוטה ה.) נחלקו רב ורב נחמן בענין מדת הגאוה דרב ס"ל שצריך האדם להתנהג במדת הענוה ולהיות שפל. אולם לתלמיד חכם, מותר להתגאות שמינית שבשמינית מהגאוה, ואילו רב נחמן סבירא ליה לא מיניה ולא מקצתיה. וכ"פ הרמב"ם (פ"א מהל' דעות ה"א). ע"ש. ושמעתי משם הגאון מווילנא זצ"ל (ס' קול אליהו סוטה אות רכ"ד ע"ש), שמפסוקנו יש רמז וסיוע לדברי רב נחמן. דהנה פרשת וישלח, היא הפרשה השמינית, והפסוק השמיני בה הוא "קטנתי מכל החסדים", וזה שאומר שמינית שבשמינית ומלמדך שאפי' אם הוא תלמיד חכם, מ"מ אפילו גאוה מועטת לא יתגאה, אלא יהיה כיעקב אבינו שהקטין עצמו ואמר קטנתי מכל החסדים, כסברת רב נחמן (שם) שחלק על רב ונקט, לא מינה ולא מקצתה, דכתיב תועבת ה' כל גבה לב. כלומר אף לתלמיד חכם אסורה הגאוה ואפי' מעט מן מעט.

הר סיני היה שמינית שבשמינית של הר תבור

בספר חנוכת התורה (השל, בליקוטים אות ר"ז, נדפס תר"ס) כתב על מאמר רז"ל (ילקוט שמעוני יתרו רמז רפ"ד) שהניח הקב"ה כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, וקשה, כיון שהענוה עיקר, אם כן מדוע השרה שכינתו על הר סיני, הן סוף סוף הוא הר, היה לו לבורא להשרות שכינתו על מקום מישור ונמוך שאין בו אפילו משהו גאוה? ותירץ, שההר הגבוה שבהרים הוא הר תבור, והר סיני היה שמינית שבשמינית מגובהו של הר תבור. וזהו הטעם של דברי רב בגמרא שאמר שצריך להיות לו לתלמיד חכם שמינית משמינית מגאוה, כשם שהשרה השם יתברך שכינתו על הר סיני שהוא שמינית שבשמינית מהר תבור.

"כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי" (לב, יא)

מטה זה יהיה לעתיד ביד מלך המשיח

בילקוט שמעוני (תהלים רמז תתס"ט) מובא שמטה זה היה ביד יהודה והיה ביד אהרן והיה ביד משה, והיה ביד דוד והיה ביד כל מלך, ויהיה ביד מלך המשיח. וזה לשון המדרש על הפסוק (תהלים קי, ב) מטה עוזך ישלח ה' מציון. איזה מטה זה? מטה של יעקב, שנאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה. והוא המטה שהיה ביד יהודה, ומטך אשר בידך. והוא המטה שהיה ביד משה, ומטה האלהים בידו. והוא המטה שהיה ביד אהרן, וישלך אהרן את מטהו. והוא המטה שהיה ביד דוד, שנאמר ויקח מקלו בידו. והוא המטה שהיה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בית המקדש ונגנז, ועתיד לימסר ביד מלך המשיח, ובו עתיד לרדות את אומות העולם, לכך נאמר מטה עוזך ישלח ה' מציון. אמר רבי לוי, כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקדוש ברוך הוא ליתן מציון. עד כאן לשונו.

"הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל בָּנִים" (לב, יב)

מהי הנהגתו של יעקב הן היה גבור וברגע יכל להכניע את עשו?

הנהגתו של יעקב אבינו בפרשתנו צריכה תלמוד, מדוע פחד יעקב כל כך, הן הלא היה גיבור חיל, כמו שדרש רבי יוחנן במדרש רבה (בראשית רבה פרשה ע', סי' י"א) על הפסוק (בראשית כט, י) ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר, שיעקב אבינו גלל את האבן, כמי שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית. למרות שלצורך הסרת האבן באופן הרגיל, היו דרושים לכך מספר רועים לרוב גודלה וכובדה, מכל מקום יעקב לבדו גלל את האבן בקלות. וכן עוד נאמר (בראשית לב, כד) ויקחם ויעבירם את הנחל, ורש"י (שם, ומקורו ממדרש בראשית רבה פרשה ע"ו סי' ט') שעשה יעקב עצמו כגשר והעביר את הבהמות ואת המטלטלים מקצה הנחל אל העבר השני. ומי גבר יוכל עשות זאת?! ומלבד כל זאת, הלא כתוב במדרש שרבקה שלחה עם יעקב כמה אנשים גבורים כשברח מעשו ואם כן מדוע פחד יעקב? וביותר יקשה והלא הקדוש ברוך הוא הבטיח לו (בראשית כח, טו) ושמרתיך בכל אשר תלך, ואם כן מה צורך בתפילה זו?

ניתן ליישב זאת בדרכו של המגיד מדובנא בספרו אהל יעקב (וישלח עה"פ ויירא יעקב) שבאמת יעקב לא חשש מעשו, כי ידע שברגע אחד יש ביכולתו לנצח את עשו ושרו. אלא שכל מעשיו וכל הנהגתו כאן, היו למען הדורות הבאים.

וכדרכו ביאר זאת על פי משל: מעשה בעיר אחת שהיו בה כמה חולים הזקוקים לרופא, אולם באותם זמנים לא היה רופא בנמצא. הרופא הקרוב ביותר עמד לשירותו של שר העיר שהיה לו רופא אישי, אך מקום מגורי השר

היו הרחק מאד בעיר אחרת, כך שלא היתה דרך לשכנעו לבא לעירם. והנה בעיר זו היה גר איש שהיה יקר ונכבד ואהוב על השר. והוא הצטער בצרתם של החולים, אך לא היה בידו לעשות מאומה. יום אחד חש בכאב ראש קל, אשר ידע שתכף יתרפא ממנו במהרה, מה עשה? הגדיל את מחלתו לעיני רואיו, והיה גונח וצועק אוי אוי, עד כי סברו שמחלתו קשה עד מאוד. השמועה על מחלתו "הקשה" עשתה לה כנפים, עד שהגיעה אל השר, ובשמוע זאת כי ידידו נפל למשכב ומצבו רע, באהבתו אותו, מיד שלח אליו את רופאו האישי, והוא "רפאהו". וכיון שהגיע אל עירם, באותה הזדמנות הרופא ביקר אצל שאר החולים, והעלה מזור למחלתם. בני ביתו של האיש, שידעו את האמת, השתוממו עליו ועל מעשהו, על שום מה הטריח את הרופא, ולשם מה התנהג בדרכו זו? והלה השיבם, מטרתי היתה לא למעני, אלא כדי שהרופא יגיע לעיר, ואז כבר ירפא את אנשי העיר החולים.

והנמשל, הקדוש ברוך הוא הביט על הדורות הבאים ועל המאורעות שיבואו עליהם, וראה שלא יהיו להם הרבה זכויות כדי להושיעם מצרתם. על כן ברוב חסדו, גילגל דוגמת המאורעות האלו על האבות, כדי שהם על ידי תפילתם ישיגו ישועות מאיתו יתברך, ותפילתם תשפיע גם על הדורות הבאים.

ועל כן אמר יעקב אבינו "הצילני נא מיד אחי", כי ראה והבין שכל מקרה וצרה אשר קורה לו, הינו לנס ואות לדורות הבאים, שיקרה גם להם כמקרה הזה כדמותו וכצלמו, לכך תפילתו היתה מכוונת גם לדורות הבאים. והשם יתברך שמע את תפילתו והבטיח שהוא יושיעם בזכותו של יעקב אבינו, דהיינו שיושיע בעתיד את עם ישראל בזכות יעקב.

ובזכות כך, גם עם ישראל ניצלו מבני בניו של עשו, עמלק והמן וכיוצא בהם. וכאשר רמז בעל הטורים (כאן) שראשי תיבות "**הצילני נא מיד**" הן המן.

"הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל בָּנִים" (לב, יב)

גם כשהרשע נראה כאח, צריך להיזהר ממנו

יעקב מתפלל לקדוש ברוך הוא, הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים. וקשה מדוע כפל את דבריו ואמר, מיד אחי מיד עשו?

אלא ידוע שעשו הוא אדום ככתוב בתורה (בראשית לו, א), והמטרה שלו היא חס ושלום להעביר את ישראל מן העולם. לכך פעמים בא בכח הזרוע על ידי חרבות ופצצות... ופעמים כשרואה שאי אפשר לו לנצח את ישראל, כי הם הולכים בדרך ה' ושומרים תורה ומצוות, אז בא בדרך **האהבה ואחוה כדי להחטיא את ישראל, ומביא להם מתנות של אופנה חדשה, פלאפונים אייפונים אינטרנט, כדי להחטיא את הנשמה ולבטל אותם מן המצוות, ועל ידי זה יכול להכות בהם חס ושלום.** ולכן כפל יעקב אבינו את תפילתו וביקש, הצילני נא מיד "אחי", היינו הצילני ממנו אף אם הוא "אחי" שנוהג עימי באחוה, והצילני ממנו "מיד עשו", גם אם הוא נוהג עימי כעשו הרשע, התפלל יעקב על שתי דרכים אלו.

ואמרו רבותינו משל למה הדבר דומה, לרוח ושמש שהתווכחו כוחה של מי רב יותר, ומי יוכל להסיר את בגדיו של האדם. הרוח אמרה הן כוחי רב ואני יסיר את בגדיו, באה הרוח בעוז אולם האדם לא הסיר בגדיו, שבה ובאה הרוח ביתר חוזק וביתר עוז, ולא יכלה, וככל שבאה בעוצמה גדולה יותר, אדרבה לא די שהאדם לא הסיר את בגדיו, אלא שעוד הוסיף להתלבש ולהתכסות יותר. באה השמש ואמרה אני לא צריכה להלחם בכח, אלא אנהג בנחת, הוציאה השמש את קרניה וחיממה את האיש, וכך לאט לאט הוריד האדם בגד אחרי בגד.

וזה שהתפלל יעקב - "הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים". תציל אותי בעיקר מהאהבה של עשו הרשע.

עשו קרא לאחד מבניו "אַחִי" כדי שיזכור להרוג את אחיו

בדרך אחרת יש לפרש את כפילות הדברים בתפילה של יעקב "מיד אחי מיד עשו", על פי פירוש הרוקח על התורה (וישלח דף רמ"א) שכתב דבר נפלא מאד בשם מדרש אגדה:

כשברח יעקב לחרן מפני עשו, נולד לו לעשו בן, וקראו בשם 'אחי', כדי שלא ישכח מה שעשה לו יעקב. וציוה עשו לבנו, שבכל מקום שיפגע ביעקב יהרוג אותו, לכך התפלל יעקב אבינו "הצילני נא מיד 'אחי' מיד עשו", שאין זו כפילות אלא בקשה שיצילו ה' משני אנשים, מעשו ומבנו "אחי".

והנה מה שמצינו בש"ס כמה תנאים ואמוראים שנקראו בשם 'אחי', כגון רבי אחי בר חנינא (שבת דף עט:), רבי אחי בר יאשיה (קידושין דף עב.), ולכאו' איך יתכן שיקראו בשם שנקרא איש רע? אלא שיש לחלק, שהתנאים

והאמוראים היו שמם 'אַחי', וכפי מה שהיה שגור בפי כל בר בי רב. אבל בנו של עשו היה שמו 'אָחִי', וככתוב כאן, נמצא שהם שני שמות שונים.

"וַיִּקַּח מִן הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו" (לב, יד)

לקח "מן הבא בידו" מהצאן שהסכימו ללכת לעשו, וי"א שלקחם בכח

צריך להבין מהי הכוונה במילים "מן הבא בידו"? והמכוון בזה (ע"פ בית יעקב, חדאד, וישלח אות כ"ד), כי יעקב שלח לעשו צאן, אך הצאן לא רצו ללכת לעשו, כיון שהם גילגולים ולא רצו ללכת לרשע כזה [ואמר האדמו"ר מקוזניץ, אני הייתי אחד מהצאן ואני זוכר את השירה ששר יעקב אבינו, ואחרים זוכרים את השוט שהיכה בהם], ולכן יעקב לקח מהצאן רק את מי שרצה ללכת לעשו, אלו שלא היו מגולגלים, ולכך נאמר, ויקח "מן הבא בידו" מנחה לעשו אחיו, שלקח את אלו שבאו בידו, דהיינו שהסכימו ללכת.

השפת אמת (ליקוטים וישלח כאן) מפרש "מן הבא בידו", על פי הכתוב (מלכים א, יח, כג-כה) על אליהו הנביא ונביאי הבעל, שבחנו למי תרד אש מן השמים ותאכל את קרבנו הוא האלהים, ולכן לקחו שני פרים, פר אחד להקריב להקב"ה ופר אחד להקריב לבעל. ובמדרש (בראשית רבה פרשה כ"ג סי' ט') שהפר שעלה בגורל נביאי הבעל לא רצה ללכת ושיקריבו אותו על גבי המזבח של העבודה זרה, ובא אליהו ואמר לו גם אתה מקדש שם שמים, שלא יצא אש לנביאי הבעל, ושמע כך והלך.

וגם פה אומרים בדרך דרש: כשרצה לשלוח מנחה לעשו, העיזים לא רצו ללכת, כיון שעד עכשיו הם היו תחת רשות הצדיק ועכשיו ילכו לרשותו של הרשע? ולכן נאמר "ויקח מן הבא בידו", שלקחם בחזקה בעל כרחם, שאמר להם אתם חייבים ללכת בשביל שתצמח לי מזה טובה כדי שעשו יתרצה לי.

נלמד מפה, עד כמה יהא לאדם חשק להיות במחיצת הצדיקים ויראי ה', אם אפילו הצאן של יעקב לא רצו ללכת ממנו, כי התאוו להיות במחיצת הצדיק, ולכך הוצרך לקחתם בעל כרחם.

"מן הבא בידו" הוא נץ שהמלכים והשרים צדין בו ונישא ביד

בדרך נוספת שמעתי משם רבנו תם ז"ל (הובאו דבריו בדרשות מהר"י אבן שועיב פרשת וישלח כאן) לפרש מהו "מן הבא בידו", פירוש ממה שדרך האדם "להביא בידו", והוא הנץ שקורין אותו בלעז אסטוב, שהמלכים והשרים מוליכין אותו בידם לצוד בו עופות, והוא דבר חשוב מאוד בעיניהם, לפי שצדין בו בלי פריסת מכמורת ופח ומצודה, ויעקב ידע בעשו אחיו כי היה איש שדה ויודע ציד והוא דבר החשוב בעיניו לכך נתנו לו במתנה.

"הבא בידו" הוא הצאן שבאו ליעקב ע"י שפיצל המקלות "בידו"

פירוש אחר אומר רבנו יוסף חיים ע"ה בספרו עוד יוסף חי (וישלח ד"ה ויקח מן הבא) שיעקב ראה שלבן מרמה אותו ואינו נותן לו כלום מהצאן, לפיכך נהג גם הוא לרמות את לבן על ידי שפיצל את המקלות בשקתות המים, שילדו לו עקודים נקודים וברודים. והנה בראשונה נולדו לו מצאן לבן, ואחר כך הנולדים היו גם אמותיהם שייכים לו. ויעקב אבינו דקדק לשלוח לעשו דוקא את אלו הראשונים שנולדו מצאן לבן, לפי שלא חל עליהם שם קדושה, אבל הצאן שנולד לו אחר כך, ובבעלותו היו גם האמהות כיון שחלה עליהם קדושה לא רצה לשולחם. ולפיכך דיקדק לשלוח דוקא "מן הבא בידו", דהיינו מאלו שהובאו לידו קודם שנולדו האחרים.

עוד יש לומר על דרך זו, שכיון שהצאן הזה בא לו ברמאות, לא רצה בהנאה מהם, ושלח אותם מנחה לעשו אחיו, וזה שנאמר "ויקח מן הבא בידו", את מה שהגיע לו על ידי התחבולות שעשה "בידו", אותם שלח. אבל אלו שבאו בדרך טבעית על ידי העדרים עצמם, אותם הוא השאיר אצלו כיון שהגיעו לו בהיתר גמור.

רואים מכך עד כמה זהירות צריך האדם בממון חברו, שיראה שכל ממונו יבוא לו בהיתר גמור בלי שום פקפוק.

"וַיִּקַּח מִן הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו" (לב, יד)

יעקב שלח לעשו מת ורגליו בתוכו

איתא במדרש פליאה (מובא בבן איש חי דרושים כאן), יעקב אבינו שלח לעשו אחיו מת ורגליו בתוכו. והוא פלאי מה כוונת המדרש? שמעתי מפי מו"ר חכם יוסף עדס זצ"ל, שפירש כוונת המדרש, ששלח לו "מרגליות", שהנה המילה מרגליות מתחילה באות מ' ומסיימת באות ת', יחד יוצאת המילה "מת", וביניהן נמצאות האותיות "רגליו", וזהו ששלח לו "מת ורגליו בתוכו" היינו ששלח לו מרגליות.

"עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים" (לב, טו)

כשיבוא המשיח עשו יחזיר ליעקב הכל, ולכן נתן לו זכרים ונקבות, שיחזיר לו גם את ולדותיהם

בספר נפלאות מתורתך תמה, על שום מה בכל הדברים ששלח יעקב אבינו ע"ה הקפיד לשלוח זכרים ונקבות. וצריך להבין מה בכך אם היה שולח את כולן זכרים או כולם נקבות?

ידוע המעשה המפורסם במסכת תענית (דף כה.) בר' חנינא בן דוסא שעבר אדם ליד פתח ביתו ושכח שם תרנגולים ומצאתן אשתו של ר' חנינא בן דוסא, ואמר לה אל תאכלי מהביצים שלהם, והתרבו מהביצים תרנגולים, והיו מצערים אותם, ומכרן, ובכסף קנה עיזים. פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולים ליד ביתו של ר' חנינא בן דוסא, ואמר לחברו כאן הנחתי תרנגולין שלי. שמע ר' חנינא, ואמר לו יש לך בהן סימן? אמר לו, כן! נתן לו סימן ונטל את העיזים. עד כאן.

והנה יעקב היה חייב להביא לעשו את כל המנחה הזו, כדי שלא יהרוג אותו, לפיכך מנחה זו היא גזל בידו של עשו אף שנתנה לו יעקב במתנה. לכן אמר יעקב, אמנם עכשיו אני אנוס לתת לו את המנחה והמתנה הזו, אבל בעתיד בעת בא המשיח, הוא יהיה חייב להחזיר לי את הכל כי גזל הוא בידו, לפיכך אשלח לו זכרים ונקבות, ואז כשיבוא משיח צדקנו עת יצטרך עשו להחזיר לי את הקרן, יוצרך אף להחזיר לי את כל ולדותיהן שיעשו עד אז.

וזה שאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (פרק עב, י) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו, דהיינו, שיצטרכו להשיב את כל המנחה עם כל החשבון.

וזה שאמר הנביא (עובדיה א, כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, לפי שיצטרכו לעשות משפט וחשבון על כל הבהמות שצריך עשו להביא, מיום שנתנם לו יעקב עד אותו היום.

יעקב איש ת"ם שלח בע"ח כמנין ת"ם לעשו הנקרא מ"ת

בספר ליקוטים מפרדס (וישלח חלק הרמז אות ד') כתב שיש רמז במה שיעקב שלח לעשו עזים מאתים, ותישים עשרים, רחלים מאתים ואלים עשרים, שהנה מנין כולם עולה בסך הכל ארבע מאות וארבעים, שהם בגימטריא "תם". כי שלח אותם יעקב איש "תם" (בראשית כה, כז), ושלחם לעשו הרשע הנקרא בהיפוך אותיות "מת", כמו ששנינו בברכות (דף יח:) שרשעים בחייהם קרואים מתים.

"וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר" (לב, יז)

התפלל יעקב שאם יגזרו צרות על בניו ישים להם רווח ביניהן

במדרש בראשית רבה (סוף פרשה ע"ה) מהו "ורוח תשימו בין עדר ובין עדר"? אמר יעקב לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, אם יהיו צרות באות על בני, לא תביא אותן זו אחר זו, אלא הרווח להם מצרותיהם. באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו שהוא בא מרחוק ותלה עיניו למרום ובכה וביקש רחמים מלפני הקדוש ברוך הוא, ושמע תפילתו והבטיחו שמושיען מכל צרותיהן בזכותו, שנאמר (תהלים כ, ב) יענך ה' ביום צרה, ישגבך שם אלהי יעקב. עד כאן לשונו.

"כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ" (לב, כ)

יעקב מסר לשלוחיו שם קדוש להנצל מעשו

איתא בגמרא ברכות (סא:) "בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו תורה וזו שכרה ממתים ידך ה' ממתים וגו' אמר להם חלקם בחיים יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע שאתה מזומן לחיי העוה"ב".

החיד"א (בספרו פתח עינים על הגמ' שם) כתב וזה לשונו, שמעתי שפירשו המקובלים ז"ל (לבסוף מצא שכן הוא במקדש מלך סוף משפטים דף צ"ז ע"ב משם הרמ"ז), כי בפסוק (דברים ו, ה) "ואהבת **את ה'** אלהיך", יש שם קדוש, והוא סופי תיבות "כהת". וזה השם מועיל להציל מכל צרה. וזהו שאמרו לו תלמידי רבי עקיבא "עד כאן"? כלומר, שהיה לו להמשיך ולומר "ואהבת" וכו', ולכוון בשם הנזכר וינצל. והוא השיב, כל ימי הייתי מצטער וכו', והיה מאריך באחד, ולא רצה לכוין בשם הנזכר משום חפצו לקדש שמו.

וזה רמזו רבותינו ז"ל במאמרם בילקוט (שמעוני תהלים רמז תרמ"ג) ויבטחו בך יודעי שמך (תהלים ט, יא) מהיכן? מן "לא עזבת דורשיך השם" עד כאן, סופי תיבות "עזבת דורשיך ה'" הוא השם הנזכר ("כהת"), ובזה יבטחו הצדיקים שלא תאונה אליהם רעה.

וזהו שאמר יעקב, "כדבר הזה תדברון", ראשי תיבות שם הנזכר "אל עשו במוצאכם אותו", ועל ידי זה לא יוכל להזיק לכם.

"וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו" (לב, כג)

סדר הפסוק בכוונה מכוונת

כתב החזקוני (כאן, בתוספת נופך) מי שישים לב לסדר הפסוק יראה, שבראש השירה שם יעקב את נשיו, אחר כך את שפחותיו ואחר כך את ילדיו, ואילו בפרשת ויצא כתוב (לא, יז) וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים, הנה שקודם היו הבנים ואחר כך הנשים, וצריך להבין את פשר השינוי?

ויש לומר שכל מעשיו של יעקב אבינו היו מדוקדקים ומחושבים כנשר הלוקח את גוזליו על כנפיו, ולא כשאר העופות הלוקחים את גוזליהם ברגליהם, כדי שאם מישהו יזרוק עליו חץ, החץ יפגע בו ולא בגוזליו. לכן כשבא יעקב אל מול עשו, הקדים את הנשים לילדים, לפי שהיה חס על בניו יותר מעל נשיו, שאם יבוא עשו להרוג, עדיף שיהרוג את הנשים בהתחלה. אבל כשברח מבית לבן ולבן היה מאחוריו, שם את הבנים בהתחלה והנשים לבסוף, שאם כשירדוף אחריו לבן יפגע בהם, יפגע בנשיו תחילה.

"וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

מהות המלחמה של יעקב בשרו של עשו

בספר מעשה הגדולים (אבידני, וישלח סי' ג' עמ' תנ"ט) מביא שבפרשתנו מסופר שיעקב העביר את משפחתו את נחל יבק, אבל אחר כך חזר כיון ששכח פכים קטנים. באותה שעה ראה יעקב את המלאך שרו של עשו, שנברא מכיבוד אב ואם שעשה עשו, והיה מציל את עשו מכל רע. ויעקב אבינו ברכו לשלום, כי לא ידעו. אז שם המלאך אצבעו על האדמה ותגעש ותרעש הארץ ויצא ממנה אש לוהטת ולהבה בוערת. וכראות יעקב כך, אמר לו האם בזה אתה מפחידני? תזהר לך ואל תגע בי כי אינני מפחד מאש, וכבר זקני אברהם ניצול מאש, וגם כתוב (עובדיה א, יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, כי כבר נולד לי יוסף [והרי המשך הפסוק הוא, ובית עשו לקש, ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו, כי ה' דבר]. ואתה לך לך למקום אחר ותעשה לך כשפים כאלה. אז (בראשית לב, כה) ויאבק עמו במלאך ה' עד עלות השחר, ויעקב היתה לו חרב חגורה על מתנו, כי החרב ההיא היתה של מתושלח הנתונה לו מן השמים (ככתוב בילקוט ראובני פרשת בראשית משם מדרש אגדה) ששם ה' חקוק עליה. ובמותו נתנה לנח הצדיק עד אברהם, והוא נתנה ליצחק בנו, והוא נתנה ליעקב כששלחו לפדן ארם אצל לבן, כי חרב זו היתה לה סגולה גדולה מאד והורגת את כל מיני המזיקין, כי בזמנים ההם היו המזיקין הרבה, ומתושלח שמו מעיד עליו כך "מת-שלח", ושלח זה כלי זין וחרב הוא, ובה היו מפחדים בני האדם ממי שיש בידו חרב כזו. וכראות המלאך את החרב ההיא, אז פחד מאד מיעקב, וזהו שאמר יעקב על שכם (בראשית מח, כב) לקחתי מיד האמרי ב"חרבי" ובקשתי. ויהי כראות המלאך כי לא יכול לו, אז נגע בכף ירכו ותקע ממקומה. ויאחוז יעקב את המלאך ולא נתנו לזוז ממנו. ובקש ממנו המלאך לעזבו, כי עלה השחר והגיע זמן לשורר לפני ה' (כדאיתא בחולין דף צא:), ולכן הואיל נא ושלחני. ענה לו יעקב, לא אשלחך כי אם ברכתני, ותודה לי על הברכה שלי, הן גם אברהם זקני באו מלאכים אצלו וברכוהו. ואמר המלאך ליעקב אני לא באתי לברכך, ובאותו רגע התחילו המלאכים לומר שירה לפני ה' וגם הוא אמר שירה כי לא הרפה ממנו יעקב, וישמע יעקב את השירה ההיא ותחי רוח יעקב כשמעו השירה ההיא מפי המלאך, אז ירד מלאך רפאל בדבר ה' מן השמים וירפא את יעקב בירכו.

אז ענה המלאך ואמר ליעקב (כדאיתא בפרקי דר"א פרק ל"ז), הנה אתה נדרת נדר לאמר (בראשית כח, כב) שתעשר לקב"ה מכל אשר לך, ולא עשרת עד היום את בניך אשר לך. אז קם יעקב ולקח את ראובן דן גד ואת יוסף ויציגם לבד כי הבכורות מקודשים. ולקח גם את לוי בנו, שהוא אחד מעשר ואמר הנה העשירי יהיה קודש לה' ונהיה לוי קודש לה'. והמלאך שרו של עשו עודנו ביד יעקב כי תפש בו, ואמר לו יעקב (בראשית לב, כז) לא אשלחך כי אם ברכתני, והכריחו והודה לו על הברכות, ואמר לו, יעקב יעקב עזוב אותי ואני שמעתי כי ה' יבא לברך אותך בבית אל ויהי שמך ישראל ולא יעקב, כי אני עשו ולבן לא יכלנו לך. וירף יעקב ממנו ויעבור את הנחל, ויבא אצל נשיו ובניו ויסדרם ללכת בדרך הלאה, וישם את השפחות וילדיהן ראשונים ואת לאה וילדיה ואת רחל ואת יוסף אחרונים כי חביבים הם יותר,

והוא עבר לפניהם כי אמר טוב לי שאני אהרג ראשון ואל אראה במות הילדים, וזהו מה שאמר דוד המלך בתהלים (קג, יג) כרחם אב על בנים, ולא נאמר כרחם אם על בנים, כי האב הוא המחנך את הילדים יותר וגם מרחם עליהם יותר מהאם, והוא שתמה יואב לדוד (כדאיתא בבראשית רבתי וישלח לג, ג) למה כתב אדוני בספר תהלים כרחם אב על בנים ולא כרחם אם על בנים. עד כאן. (ועיין עוד שם).

"וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

יעקב חזר על פך שמן ניסי ששימש לדורות עולם

שנינו בחולין (דף צא.) אמר רבי אלעזר שנשתייר על פכים קטנים. דהיינו יעקב שכח שם פכים קטנים וחזר עליהם ואז תפסו מלאכו של עשו ונלחם עמדו. ופך קטן זה שעליו חזר יעקב טיבו מה הוא, ועל שום מה חזר עליו ומה חשיבות יש בו? ביאר השפתי כהן (מגורי האר"י וישלח, ומקורו מהמדרש שהביא רבנו בחיי) וזה לשונו, כשסידר יעקב את האבנים תחת מראשותיו והשכים בבקר ומצאן אבן אחת. ונתבצר לו הכד של שמן ויצק על ראשה, וחזר הכד ונתמלא. אז ידע יעקב שהוא מזומן לגבוה, אמר אין זה ראוי להניחו כאן, וזהו השמן שימשחו בו את המשכן וכליו והמזבח אהרן ובניו וכל המלכים. ועדיין כולו קיים, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (הוריות יא: עה"פ שמות ל, לא) זה לי לדורותיכם, והוא כד השמן של הצרפית, שאמר לה אליהו (מלכים א, יז, יד) כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר, והוא השמן של אשת עובדיה הנביא. וכשראה יעקב כך שכל הנסים עתידים להיות בו סיכן עצמו והביאו, כך מצאתי. עד כאן.

מדוע חזר יעקב על פכים קטנים

בדרך אחרת ביאר החתם סופר (הובא בספר להתענג, עמ' 302) על שום מה חזר יעקב על פכים קטנים? היות ויעקב אבינו מדתו מדת ה"אמת". ואמת בגימטריא 441 ואם נוסיף לאמת את ה"פך" שמספרו בגימ' 100, נקבל 541 שהוא עולה בגימטריא "ישראל". ודבר זה ראה יעקב לתקן בשובו על "פך" קטן באותו מקום. אבל בא שרו של עשו ובלבלו, לכך נאמר "ותקע כף", "כף" הן אותיות "פך", היינו שמנע ממנו להוסיף את הפך לאמת. אך ניצחו יעקב אבינו, לפיכך לא הסכים לשחרר את המלאך עד שברכו והודה לו וקרא את שמו "ישראל".

"וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

אברי יעקב הם כנגד המצות ובזה רצה לפגוע

"ויאבק איש עמו", המלאך חיפש באיזה אבר מאברי יעקב יוכל לפגוע בו, ולא מצא, כי יעקב אבינו היה שלם במצוות, והמצוות הן כנגד רמ"ח אברים ושס"ה גידים ומגינות עליהן, וכמו שכתב רבנו המהרח"ו בס' שערי קדושה (ח"א שער א'). מה עשה? (שם לב, כו) וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו. ומבאר הזוהר הקדוש (ח"א דף ק"ע ע"ב) שבזה יכל לו, כיון שהשר של עשו ממונה על גיד הנשה ולכן הוא שולט בגיד הנשה, ושם היכה אותו.

עד עלות השחר עד קץ הגאולה

והיו נאבקים, "עד עלות השחר" עלות השחר רמז לקץ הגאולה, שעד אז יתאבק עשו עם יעקב, "ויאבק איש עמו" שהיו מעלים אבק עד לב השמים (זוהר ח"א דף קס"ה ע"ב עד כסא הכבוד הוא מקום המשפט, וכן פירש רש"י בשם מנחם).

זכות שמירת הברית שמרה על יעקב אבינו

עוד יש לרמוז "אבק" ראשי תיבות **אות ברית קודש**, לרמז שבזכות ששמר יעקב על אות ברית קודש ניצל. (וכיוצ"ב כתב החת"ס בדרשותיו ח"ג קי"ט, ב' ובעוד מקומות)

"וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

מלחמת המלאך ביעקב היתה לטובתו

ידוע שיעקב אבינו היה יפה תואר דיוקנו כעין דיוקן של אדם הראשון (ב"מ פד.) והיה לבוש בגדי מלך ומטה בידו וסיבבו מן השמים שיאבק עמו שרו של עשו. ויעקב אבינו כל הלילה נאבק עימו והתעייף מאד וכולו נתמלא באבק. ולכן כשפגש עשו את יעקב, נדמה היה לו כי נעשה יעקב איש זקן, עוטה מעיל כולו אבק, צולע על ירכו ופניו מלאות פחד ורעדה, וכל הלילה לא ישן, כי בלילה נלחם עם המלאך ונחלש מאד, ותארו מפחיד ומזעזע לב, ועשו חשב לפגוש עשיר גדול וחזק וסוסיו רצים לפניו, וכאשר ראה את יעקב כך, אמר כבר עברו עשרים שנה משקיבל את הברכות

ועדיין לא התקיימו בו, אם כן כנראה כבר לא יתקיימו הברכות בו, הן אבא אמר (בראשית כז, כט) הוה גביר לאחיך, והנה הוא חלש ותשוש. אבא אמר (שם) ישתחוו לך בני אמך, והנה אדרבה הוא השתחוה לי, ואם כן אין לי לקנא בו.

עיקר מלחמת היצה"ר הוא על לימוד התורה

כתב רבנו אלחנן וסרמן זצ"ל בקובץ מאמרים ואגרות (ח"א מאמר עקבתא דמשיחא אות ה' עמ' רח"ץ) מעשה אבות סימן לבנים (עי' סוטה דף לד. ורמב"ן בראשית יב, ו) לפיכך בסיפורי התורה אגורות כל תולדות הימים של העם העברי. והנה הפרשה הזו היא כנגד עקבתא דמשיחא, עיין שם.

והחפץ חיים (על התורה, וישלח לב, כו) "וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו" עמד על דברי הזוהר (ח"ג דף נ"ב ע"א) דויגע בכף ירך יעקב, הם תמכין דאורייתא. עד כאן. וביאר את הזוהר, ששרו של עשו התאבק עם יעקב על הברכות, כי גם לו חלק בהן, הלא אח עשו ליעקב. ויעקב טען שרק לו הברכות, בשביל בניו שעתידים לקבל את התורה. ולכך לא היה מענה לשרו של עשו. אך טען שבסוף הגלות ההמון יתעצל מלהחזיק בידי לומדי התורה, וממילא יבטלו התלמידי חכמים מלימודה. וזהו (לב, כו) ותקע כף ירך יעקב, כי כשם שהירך מעמיד את הגוף, כן מחזיקי התורה מעמידים את לומדיה. וזו כוונת הזוהר, בכף ירכו אלו תמכין דאורייתא, שכיון שתומכי התורה יפסיקו לתמוך בה, טען שרו של עשו, שגם לעשו חלק בברכות. ותשובתו (לב, כו) "בהאבקו עמו", שאף על פי שבטלו תומכי התורה, יעקב בעצמו התאבק בעצמו, היינו שלומדי התורה בעצמם יתאבקו בעוז ובתעצומות להחזיק בתורה אף ללא תומכיה. עד כאן.

ויש לעמוד ולהבין מדוע נאבק המלאך עם יעקב שהיה האחרון שבאבות, ולא נאבק כבר עם אברהם אבינו?

זאת משום שמלאכו של עשו יכל לסבול את אברהם אבינו עמוד החסד, ואת יצחק אבינו, שפשט את צוארו למזבח. אבל את יעקב אבינו שהוא עמוד התורה, את זה מלאכו של עשו אינו יכול לסבול בשום פנים ואופן. ללמדנו, כי עיקר השתדלות המלחמה של היצר הרע היא על לימוד התורה.

"ויבא יעקב שלם" - שלם ר"ת ש'בתאי ל'בנה מ'אדים

וזה שכתוב (להלן לג, יח) "ויבא יעקב שלם" אמרו רבותינו (בראשית רבה פרשה ע"ט סי' ה') "שלם" בגופו. "שלם" בממונו. "שלם" בתורתו.

ופירש רבי שמשון מאוסטרופולי (בספרו ליקוטי שושנים ליקוט מ"א) שישנם שבעה כוכבי לכת וסימנם **"שצם - חנכל"** והם **ש**בתאי, **צ**דק, **מ**אדים, **ח**מה, **נ**וגה, **כ**וכב, **ל**בנה. ארבעה מהם מורים על הטובה וסימנם "נצכח", ראשי תיבות, **נ**וגה, **צ**דק, **כ**וכב, **ח**מה. ושלשה מהם מורים על הרעה וסימנם "שלם" ראשי תיבות, **ש**בתאי, **ל**בנה ו**מ**אדים. שבתאי - מעניש את הגוף, לבנה - מעניש את מי שלא עוסק בתורה, ומאדים מעניש על הממון. וזה שכתוב "ויבוא יעקב שלם" **שלם** ראשי תיבות **ש**בתאי **ל**בנה **מ**אדים, דהיינו שלם מכל מידה רעה שלא פגעה בו כלל.

סגולה להנצל מצרה

ולכן עם ישראל שעוסקים בתורה הקדושה, אין יצר הרע יכול להכנס בהם, וגם מי שהולך לעבוד, הוא מקיים מצוה להביא פרנסה לביתו, ואם הוא גם לומד תורה, אף פגע לא יכול להתקרב לנשמה שלו. כי יש לו נשמה טהורה ולה יש חשמל, ושמה "פניאל", שזה אור מיוחד השומר אותו מכל צרה. ולכן כשהאדם בצרה חס ושלום (כ"כ בספר קרן לדוד, סקלי, בנפש דוד סי' קע"ז), צריך לקרוא בתהלים את הפרק (כ, ב) יענך ה' ביום צרה, לפי שבפרק זה יש "חש" אותיות, ו"מל" תיבות, יחד יוצא "חשמל", שכאמור הוא אור מיוחד לשמירה מכל צרה.

ולזה, זכה יעקב מפני שהיה איש תם יושב אהלים, היינו שיושב ולומד באהלה של תורה (כמבואר בתרגום ובמדרשים), ולכן זכה לקבל את הברכות ולהינצל מעשו אחיו.

"וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

עיקר חפץ השטן שנתאחד עם הגשמיות ומלחמתנו לתפוס רק ברוח

המלבי"ם, מבאר שיעקב אבינו התעלה התעלות רוחנית גדולה והפשיט את החומר מעליו, עד שנעשה רוחני לגמרי והוכן לקבל את הנבואה. וזה הנאמר "ויותר יעקב לבדו", לפי ש"יעקב" היינו השם הרוחני שלו, והוא נשאר "לבדו" ללא הגשמיות שלו. אולם מה ש"התאבק איש עמו" זה החומריות שהתאבקה עמו, בכדי שלא יתפשט ממנה, מפני ש"איש" זה הכוונה החומר. אך יעקב נלחם והצליח. ולכך נאמר על יעקב "לא יכול לו", היינו שיעקב פשט מעצמו את החומריות ובזה הצליח לנצח את השטן.

והנה מכיון שכבר אמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה ע' אות ו') מעשה אבות סימן לבנים, ובכל דבר ודבר שבעולם יש כח עליון שמנהיג אותו, ויש שר לכל אומה ואומה. מה שנאמר (להלן לב, כו) שהמלאך תקע את כף ירך יעקב בהאבקו עמו. הרי זה רומז על זמן עקבתא דמשיחא, שבשעה הזו יהיה השטן שולט הרבה בעולם, שהרי כמו שכף הרגל היא בסוף הגוף, כך בסוף הימים יהיה הרבה יצר הרע בעולם, וצריך להשתדל הרבה כדי לנצח אותו, כי שרו של עשו ישתדל בכל כוחו להתחבר עם ישראל ולהיות עמהם עם אחד, ויצליח בכך חלקית, כנאמר "ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עימו", ולפיכך בימים אלו אנו עומדים במבחן גדול לקיים בעצמנו (במדבר כג, ט) הן עם לבדד ישכון, ולבסוף נצליח, כפי שלבסוף ניצח יעקב את שרו של עשו.

ובדרך זו יש לבאר את המשך הפסוק "עד עלות השחר" היינו, עד שיעלה השחר לישראל שתהיה ישועת ישראל, שהוא דומה לשחר, כי הגלות דומה ללילה, ובגלות אומות העולם ומלכות הרשעה הם נאבקים עם ישראל כדי להטעותם מדרך ה' כנאמר (שיר השירים ז, א) שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך, היינו שאומות העולם קוראים לנו שובו אלינו ונחטא יחד. ועם הידיעה שהסוף קרוב והנצחון שלנו קרוב, כנאמר "עד עלות השחר" עוד נוסיף חיילים לתורה ולתעודה, להתקרב יותר אל אבינו בוראנו, ולבוז לשטן ולסטרא אחרא ולאומות העולם החפצות "להתאחד עמנו".

"וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

כל שישראל עושים ומצליחים בעולם הזה בזכות מלחמתו של יעקב אבינו

במדרש שיר השירים רבה (פרשה ג' סי' ב') רבי יודן אומר תרתי, כל הרוכלות שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של יעקב אבינו. וכל פרקמטיא שישראל עושין ומצליחים בעולם הזה בזכות אותו אבק של יעקב אבינו. רבי עזריה אמר תרתי כל המלחמות שישראל עושים ומצליחים בזכות אבק של יעקב אבינו. וכל תורה שישראל עושין בזכות יעקב אבינו. עד כאן דברי המדרש, ומה מפליאים הדברים.

"וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף יְרֵכוֹ" (לב, כה-כו)

המלאך אחז בגיד הנשה

פשט הפסוק צריך ביאור מה כוונתו, והנה בפרקי דר' אליעזר (פרק ל"ז) מתוארת התאבקות זו של יעקב אבינו עם שרו של עשו, ואיתא שם: "רצה יעקב להתגבר עם המלאך, והפילו לארץ, מה עשה המלאך אחז בגיד הנשה שעל כף הירך ונשה גיד הנשה שלו".

על מה התאבקו

הגמרא (חולין צא.) אומרת בשעה שנאבק שרו של עשו עם יעקב העלו אבק עד כסא הכבוד, והפירוש הוא שכל אחד נאבק על דעותיו והראה את כוחו וגבורתו בפיו כדרך המתאבקים כשזה קם זה נופל.

והנה יעקב אבינו שהיה מסתכל באספקלריא המאירה, ראה מראש מה שיקרה לבניו עד סוף כל הדורות, ואז הראה לו שרו של עשו שכוונתו היא להסית ולהדיח את ישראל מאמונתם, ועל כך היתה מלחמתם וכדלהלן.

המלאך פיתה את יעקב לכפור בבורא ויעקב סתרו על ידי "עלות השחר"

הכלי יקר (בד"ה מיד, וקדמו רבנו בחיי) פירש את המילה "ויאבק", על פי הכלל שהאותיות אחה"ע מתחלפות, לפיכך האות א' כאן מתחלפת באות ח' וכאילו נאמר "ויחבק", ללמדנו שהמלאך שרו של עשו רצה להיות "חבוק" בו, כדי שיעקב ימשך אחריו ויכחיש את האמונה בבורא העולם. ולכך ממשיך הפסוק "עד עלות השחר", כי עלות השחר מוכיח שיש מנהיג לבירה הוא הסובב את השמש, ובזה מכירים בחוש שיש בורא ומנהיג לעולם ויוצאים מכלל טעות, וכמו שכתוב באברהם שהכיר את בוראו על ידי שהתבונן בגלגל השמש, וכמו שנאמר (ישעיה מא, ב) מי העיר ממזרח צדק, שזה נדרש על אברהם (זוהר בראשית דף פ"ו ע"א). וזוהי המרגלית הטובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם (ככתוב בילקוט שמעוני רמז ק"ו), שהיה מזכה הרבים ומפרסם את אלהותו יתברך ומחזיר את הבריות בתשובה שלמה על ידי שמוכיח להם את האמונה. וכשמת, לקח הקב"ה מדה זו של הוכחת האמונה ותלאה בגלגל חמה. זאת אומרת שעל ידי שיסתכלו בשמש יהיו חוזרים בתשובה, כי רואים את גדלות הבורא מהגלגל חמה. ומה משמשיו כך, הוא בכבודו על אחת כמה וכמה. וזהו "עד עלות השחר", כי כשהאיר היום יעקב הסתכל בשמש שהיה בה הוכחת האמונה, ובזה סתר את טענות המלאך, ובזה ניצח יעקב את המלאך והוא עזבו.

"וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף יֶרֶכוֹ" (לב, כו)

יעקב נגע בכף ירכו בכדי לבדוק האם הוא מלאך

במדרש תנחומא הישן (במבוא עמ' קכ"ו, ונזכר בקצרה בבעל הטורים כאן) מובא טעם נפלא מדוע נגע המלאך בכף ירך יעקב: שבכל אותו הלילה התאבק המלאך עם יעקב, ולא יכול לו, אמר המלאך, שמא זה מלאך כמותי? אראה אם הוא מלאך או לא. מיד נגע המלאך בארכיבותיו של יעקב, להבחין אם יש לו קפיצת כף, שהרי אין למלאך לא כף ולא חוליות, לפי שאין להם ישיבה, כדכתיב (זכריה ג, ז) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. הרגיש המלאך שיש ליעקב קפיצת כף, אמר, ודאי אדם הוא, אלך ואקע כף ירכו.

המלאך הצליח לפגוע בכף ירך יעקב מפני שנשא שתי אחיות

טעם נוסף כתב רבנו בחיי (כאן בד"ה ודבר ידוע), שהמלאך הצליח לפגוע בכף ירך יעקב רק מפני שנשא שתי אחיות בחייהן, והיה העונש במקום החטא. ובספר שפתי כהן (מגורי האר"י, להלן לב, לג עה"פ על כן לא יאכלו) הוסיף עוד, שהרי אמרו חז"ל במסכת מגילה (דף יג.) אין אשה מתקנאה אלא בירך חבירתה, ולכן נענש בירך.

בבעל הטורים (כאן) כתב, שהמלאך נגע בכף ירך יעקב כדי להטיל בו מום ובזה לפוסלו מן עבודת הכהונה, שקנה יעקב הבכורה מעשו, והעבודה היתה שייכת לבכורים, ורמז לדבר "בכף ירכו" בגימטריא "לפוסלו מכהונה".

"וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ... וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי... וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל" (לב, כה-כט)

סוד גדול טמון בחזרת יעקב לקחת פכים קטנים שעי"ז ניצח את השטן

כתב רש"י (ומקורו מהגמ' במסכת חולין דף צא.) וזה לשונו: ויותר יעקב, שכח פכים קטנים וחזר עליהם. עד כאן לשונו. והדברים צריכים תלמוד על שום מה היה צריך לחזור על פכים קטנים?

ופירשו רבותינו (עי' בס' ליקוטים מפרדס וישלח דרוש ד') שעשה כן כדי לתפוס את השטן. שהנה "פכים קטנים" עולה בגימטריא שלש מאות חמשים ותשע, בדיוק גימט' שטן. אלא שדבריהם צריכים ביאור. ויראה בס"ד לבאר את דבריהם שבפכים קטנים אלו היו ניצוצי קדושה, וברגע שיעקב היה מברר אותם מיד הייתה באה הגאולה.

ולפי דרך זו יש להוסיף ש"ישראל" עולה חמש מאות ארבעים ואחד, ו"יעקב" עולה כמנין מאה שמונים ושתים, והנה ההפרש שבין יעקב לישראל, עולה שלוש מאות חמשים ותשע, כמנין "שטן", לומר שלא יאמר עוד שמך יעקב, אלא שם ישראל הכולל את השטן ומבטלו.

"וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי" (לב, כז)

המלחמה על החודשים

בספר אמרי נועם (הורוויץ, דרוש לחנוכה עמ' שכ"ה) מבאר שעשו לקח את חודשי תמוז ואב שהם בחינת נצח והוד [דנוק'] שהם כנגד העיניים, ורצה לקחת גם את חודשי טבת ושבט, שהם בבחינת נצח והוד [דז"א] ובבחינת העינים, ולכן רדף אחרי יעקב, וזה שכתוב (לב, כז) ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני, "אם ברכתני" עולה בגימטריא שבע מאות עשרים ושלש, כמנין גימטריא "טבת שבט", והיינו שיעקב דרש משרו של עשו לוותר על חדשים אלו.

עוד נאמר בתורה (לב, כט) "לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל", והנה מילות הפסוק "יעקב" "ישראל" גם הן עולות בגימטריא כמנין "טבת שבט", דהיינו ששרו של עשו הסכים עמו שחדשים אלו לא ישלוט בהם.

"וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל יְרֵכוֹ" (לב, לב)

השקיעה לצורך הזריחה

רש"י (כאן) מפרש את הפסוק בשם מדרש אגדה (והובא בבראשית רבה פרשה ע"ח סי' ה') ויזרח לו, לצרכו, לרפאות את צלעתו... ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע, מיהרה לזרוח בשבילו. עד כאן. דהיינו שהקב"ה היטה את השמש ממסלולה פעמיים לצורכו של יעקב, בראשונה כשיצא מבאר שבע, הקדים את שקיעת החמה כדי שישן בבית מלונו של הבורא בהגיעו אל הר המוריה (כפי שכתב רש"י בראשית כח, יא). ובשנית כאן, שהקדים להוציא את החמה, כדי לרפאות את יעקב, ובזה השלים את השעות שהיו חסרות לעולם.

רמז נפלא בפסוקנו מובא בשם בעל ה"שבט מוסר", שיש בו כדי להטיף טללי תחיה וחיזוק לכל אלו שנראה להם כי שקעה עליהם החמה שלא בעונתה, אנשים שהיו להם זמנים טובים יותר, וכיום כל מצבם ומעמדם חושך ואפילה, ואינם רואים כל אור בחייהם. שהרי אצל יעקב אבינו ראינו ששקעה החמה, ולמראית העין היה נראה שהפסיד ב' שעות מאור היום. ברם לפי האמת אותה השמש ששקעה וחדלה מהאיר על הארץ, הייתה בוקעת ועולה לו כש"ותקע כף ירכו", כשהוא בעצמו היה צריך לה בסוף הכ"ב שנה, כשהיה צולע על ירכו אז הקדימה לזרוח ב' שעות קודם זמנה כדי לרפאותו. נמצא שמה שהיה נראה לעיניים כרעתו, היה בעצם לטובתו ולעזרתו. ובאמת כך הם כל הקשיים, הם הם בעצמם "זריחה" עבורו.

אריה טורף במסיכה

שמענו על כך משל שהביא הגה"צ רבי פינחס רוזנבוים זצ"ל. באחד מבתי ישראל, בשעה שהסבו בני הבית לסעודתם בהשקט ובבטחה, הגיע לביקור ללא כל הודעה מוקדמת, מלך החיות, האריה בכבודו ובעצמו. למותר להאריך בגודל הפחד והבהלה שנפלו על בני הבית, הכל חיפשו מחסה ומגן מפני פחד המוות. זה נכנס לארון הספרים וזה לארון הבגדים. זה קפץ על הארון וזה כמעט נפל מהחלון... והנה ממקום מסתורם הנם רואים את אחיהם הקטון יושב לו בשלווה, לא קם ולא זע, ואדרבה מביט לאריה בעיניו, כשכולו אומר שלוות הנפש וישוב הדעת. המה ראו כן תמהו, כיצד יתכן מעמד נורא כזה. ביותר גדלה פליאתם משראו שהאריה מתקרב אליו מתוך נהמת הארי והחל מחבקו ומגפפו מכל צדדיו והוא אינו מתפעל כלל, משל מחבקו אביו באהבה רבה... אחר זמן מה הסיר האריה את המסווה מעל פניו ונתגלה אליהם אביהם ברוב פארו והדרו. אחר ששקטו הרוחות, שאלו האחים את אחיהם הקטן על מעשהו וגבורתו, כיצד לא רעד גופך מפחד? כיצד זה נשארת לעמוד בסמוך לאריה מבלי להניד עפעף ועוד יספת להביט לו בפניו? ויען ויאמר, חשבתי לעצמי, הנה דירתנו ניצבת בקומה השלישית, גם הבית נעול על מנעול וברית ואם כן כיצד נכנס האריה דרך דלת הבית, וכי יש בידו מפתח לביתנו? גם לו היה בידו מפתח, וכי ביד מהלך על ארבע לתחוב מפתח בחור הדלת לסובב את המנעול ולפותחו?! על כן הבנתי שאין כאן אריה ולא חיה טורפת, אלא הוא אבינו אוהבנו שהוא "בעל הבית", רק בידו ה"מפתח" לבא הביתה, והוא המסתתר תחת עור האריה ואין כל מזיק בא עלינו. אם כן ממה יש לי לחשוש ולפחד? על כן הבטתי ל"אריה" בעיניו, כאומר לו להדיא "ידעתי אבי ידעתי" כי אתה המסתתר תחת עור האריה, וחפץ אני בקרבתך גם בזו העת ואזעק לפניך "ידיד נפש אב הרחמן", רחם עלי וקבל רצוני להתקרב אליך כמאז. ואכן האב השיב לי באהבה כפולה ומכופלת, ואף בעודו לבוש בעור אריה, המסתיר את "אבהותו" חיבקני ונישקני...

הנמשל הינו, פעמים נראה לנו כי "אריה" טורף ושואג בא לקראתנו, זה בחולי קשה, וזה בהמתנה לזרע של קיימא, זה ב"מיעוט" נחת דקדושה מבניו או בנותיו, וזה בקושי הפרנסה או בקושי שבין איש לרעהו... ועתה בינו נא זאת, מי עשה כל אלה, הן אב אחד לכולנו ואין עוד מלבדו וזולתו בשמים ובארץ, ורק בידו ה"מפתח" לעשות בעולם ובבריותיו ככל רצונו. ואם כן בעל כרחך שה"אריה" הטורף, אינו אלא אבינו אב הרחמן, תחת לבושים והסתרות. ועל כן אין לך אלא להביט "בעיניו" ולומר לו, הנה אבי אתה, מכיר אני בך אף מתחת לעור האריה הנראה כמחשיך ומסתיר ולא אעזבך. ובזה יפתחו בפניו שערי רחמים ויצא מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, ואף בטרם בא הישועה הנגלית, לא יהא חושך בעדו בראותו את אביו מביט עליו ברחמים וחמלה.

"עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה" (לב, לג)

כמה טעמים באיסור אכילת גיד הנשה

בחזקוני (כאן) כתב טעם נפלא לאיסור אכילת גיד הנשה, שבדין הוא שיש לקנוס ולענוש את בני ישראל שלא לאכול גיד הנשה, מפני שהניחו את אביהם לילך יחידי, כדכתיב (לעיל לב, כה) ויותר יעקב לבדו. והם היו גבורים, והיה להם להמתין על אביהם, ולסייע אותו אם יצטרך. ומפני שלא עשו כן, שלא ליוו אותו, ניזק אביהם על ידם, לכן נאסר עליהם לאכול את הגיד הנשה, שיהיה זה להם לזכר עולם להיות זריזים במצות לויה. עד כאן. וכעין זה כתבו תוס' בהדר זקנים ובפירוש משנת הרא"ש (כאן).

ורבנו יוסף אנגילוני ז"ל (אחד מבעלי התוס'), כתב בס' חצי מנשה (גרוסברג, עמ' ל"א) גיד הנשה מפוזר בירך, וממנו הזרע, ולכך נגע המלאך באותו המקום שלא יוליד, ולא הוליד עוד, ועל כן לא יאכלו.

בספר החינוך (מצוה ג) מבאר את טעם מצות איסור גיד הנשה בזה הלשון, משרשי מצוה זו, כדי שתהיה רמז לישראל שאף על פי שיסבלו צרות רבות בגלות מיד העמים ומיד בני עשו, שיהיו בטוחים שלא יאבדו, אלא לעולם

יעמוד זרעם ושמם, ויבוא להם גואל ויגאלם מיד צר. ובזכרם תמיד ענין זה על ידי המצוה שתהיה לזכרון, יעמדו באמונתם ובצדקתם לעולם. ורמז זה הוא לפי שאותו מלאך שנלחם עם יעקב אבינו, שהיה שרו של עשו, רצה לעקרו ליעקב מן העולם הוא וזרעו ולא יכול לו, וציערו בנגיעת הירך, וכן זרע עשו מצער לזרע יעקב, ולבסוף תהיה להם ישועה מהם, כמו שמצינו באברהם שזרחה לו השמש לרפואתו ונושע מן הצער. כן יזרח לנו השמש של משיח וירפאנו מצערנו ויגאלנו, אמן במהרה בימינו. עד כאן.

"עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה" (לב, לג)

יעקב החביא את שטר קנית הבכורה בירך ולכך הירך טומאה

בספר כסא רחמים (מלמד, כאן) הביא את מה שהקשו רבותינו ז"ל למה המלאך נגע דווקא בכף ירך יעקב, ולא בידו או בזרועו או בראשו? ומתרצים, כי בזמן שקנה יעקב את הבכורה לקח מעשו שטר מכירה ולא היה יודע באיזה מקום ישמור את השטר בכדי שלא יגנוב אותו עשו. מה עשה? חתך את כף ירכו והניח את השטר בתוכה, ושב ותפרה ונתן מעט שמן על החתך ושב ונתרפא ונעשה כבתחלה. ובהיות ושרו של עשו ידע את כל זאת, לכך נגע בכף ירכו, כדי ליקחה מאתו. אך יעקב לא הניחו ליקח ממנו, ושפך שרו של עשו את קליפתו על ירך יעקב.

ולכך מובן שמכיון שהטומאה הגיעה אל גיד הנשה, ישראל שנקראים צאן ובהמה טהורה, נאסרו לאכול גיד הנשה מבהמה טהורה וכמו שנאמר בתורה על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. וזה שאמר הנביא (ישעיה ט, ז) דבר שלח ה' ביעקב ונפל בישראל, רצונו לומר, שלח גיד הנשה ליעקב ונפל איסורו על כל ישראל.

להזהר בגיד הנשה

והנה כל מי שרוצה לידע עד כמה קשה קליפתו של גיד הנשה, יראה שאם ח"ו יניח בלילה ידו על כף ירכו ויישן, ויראה כמה חלומות רעים יחלום בר מינן, וכמו שמצאנו בפירוש רבנו אפרים (בפסוקנו) שכתב וזה לשונו, כל אדם יזהר שלא ישים ידו כשישן על גיד הנשה, מפני שבעלי חלומות יבהלוהו, כי שם חצי הגוף. ע"כ. השם יצילנו מכל מיני איסורים ובפרט ממאכלות אסורים ומחלומות רעים ומהרהורים רעים אמן כן יהי רצון. עד כאן.

מעשה נורא במת שאחז בגיד הנשה

ובספר חסידים (סימן תש"ח) הובא מעשה פלא, בשני בני אדם שהיו שונאים זה את זה, ומת אחד מהם, ורצה המת לנקום בשונאו החי שלא תהא לו מנוחה. בא ואמר לו בחלומו, מה אתה סבור, שאין המתים יכולים להזיק? תפש המת בגיד הנשה של החי, ולמחר בהקיצו משינתו כאב לו המקום של גיד הנשה.

"עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה" (לב, לג)

האוכל בתעניות כאילו אכל גיד הנשה

כתב בספר כסא רחמים (מלמד, כאן) אמרו רבותינו ז"ל (עקידת יצחק וישלח שער כ"ו עיין שם), כל מי שאוכל ביום צום של ארבע תעניות, כאילו אכל את גיד הנשה. וצריך להבין, מה שייכות יש בין ארבעה צומות לגיד הנשה? ויש לומר, כמו שיש איסור וקליפה על גיד הנשה, כך ישלטו הקליפות על מי שאוכל בארבעה צומות, ואינו זוכה לראות בנחמת ציון שיהיו לששון לשמחה ולמועדים אלו ארבעה צומות. וזה שנרמז על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, "את" ראשי תיבות **ת**שעה **אב**, "גיד" בגימט' י"ז, כנגד י"ז בתמוז, עוד מרמזים אותיות המילה "גיד", **ג'** בתשרי, **י'** בטבת, והאות **ד'** מרמזת על ד' צומות הנזכרים. עוד מרמזת המילה "הנשה" שעולה בגימט' שס"ד יחד עם ד' האותיות, כמנין ימות החמה חסר יום אחד, הוא יום הכיפורים יום מיוחד בשנה שאין שטן יכול לקטרג בו. לפיכך כל מי שאוכל באלו הימים, כאילו אכל "את גיד הנשה" שהוא אסור מן התורה. וזהו שכתוב, על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. עד כאן.

"עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה" (לב, לג)

שאלה שהרעישה את העולם, האם גיד הנשה נוהג גם בנקבות

הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו כרתי ופלתי, הסעיר בשעתו את העולם התורני, בדין גיד הנשה, עקב היותם של הדברים תמוהים עד למאוד.

וכה הם דברי הכרתי ופלתי (יורה דעה סימן סט ס"ק טז) וזה לשונו, בזמני היה מנקר אחד אפילו בעל תורה ומומחה למאוד, ונשתבש בדעתו לומר על גיד אחר שהוא הגיד האמיתי, ועד היום הזה טעינו אנחנו ואבותינו בגיד שאינו גיד שאסרה התורה. והיה הולך ושב בכל ארץ אשכנז ומרעיש הבריות. עד שבא לפראג והציע דבריו לפני חכמי העיר

הגאונים, ואני חקרתי ובדקתי את הדבר, ומצאתי שזה הגיד [שלדעתו של המנקר], אינו רק בבהמות זכרים ולא בבהמות נקבות, ואז הראיתי לו סמ"ג שכתב דגיד הנשה נוהג בזכרים ובנקבות, ועל ידי כך אישתקל מילוליה. עד כאן לשונו.

והנה כאשר יצא הספר לאור, נרעש עולם התורה עד למאוד, וכלשון הגאון בעל החתם סופר (שו"ת חתם סופר ח"ב יו"ד ר"ס אות ט') "ורבים תמהו על שגגה גדולה שיצאה מהשליטים", שהרי דברי הסמ"ג שמצות גיד הנשה נוהגת בזכרים ובנקבות, הכוונה היא שהאיסור חל בין על ישראלים זכרים ובין על ישראליות נקבות, וכדרכו של הסמ"ג לכתוב בכל שאר המצוות, ובלי ספק אין הכוונה לבהמות זכרים ונקבות, כפי שטען הכרתי ופלתי!

עד כדי כך היתה התמיהה גדולה, שבספר תולדות אדם להגר"ז (חלק ב' סימן ס"ה) כתב שמכאן יש להוכיח שהשגיאה מצודתה פרוסה על כל החיים, ואף על גאון וקדוש כרבי יהונתן אייבשיץ.

ואולם, היו שניסו ליישב את הדברים בדרכים שונות.

החתם סופר (שם בשו"ת, יו"ד סי' ס"ט) מפלפל בדברים וכתב, "ואני אומר דברי חכמים קיימים" וביאר, שהרי יש לחקור מדוע באמת לא נפטור את הנשים מאיסור גיד הנשה, שהרי הכתוב (כאן) אומר בפירוש "על כן לא יאכלו בני ישראל וגו'", ואם כן היה לנו ללמוד "בני ישראל" ולא בנות ישראל? ואף שלכאורה יש ליישב, שלא מצינו חילוק בין אנשים לנשים אלא במצוות שהן בקום ועשה, אבל במצוות לא תעשה, השווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. מכל מקום הרי מצינו גם בלא תעשה בטהרת כהנים שלא יטמאו למתים שנאמר (ויקרא כא, א) אמור אל הכהנים בני אהרן, ודרשו חז"ל (יבמות פה.) ולא בנות אהרן, הנה לנו שגם בלא תעשה ממעטים נשים, ואם כן בגיד הנשה, מדוע נוהגת מצוה זו בנשים ובנקבות? ובעל כרחך צריך לומר, שלגבי טהרת כהונה יש סברא לחלק בין אנשים לנשים לענין קדושת כהונה, ולכך למדו דוקא שם בני אהרן ולא בנות אהרן, מה שאין כן בשאר לא תעשה שאין סברא לחלק בין זכרים לנקבות, לא מחלקים. ומעתה כשכתוב בתורה "בני ישראל", תלוי הדבר בסברא האם יש לחלק בין נשים לגברים, או לאו, ואילו גיד הנשה הוא אותו גיד הנשה שטען המנקר ולא כאשר ידוע לכל העולם, והנה נבדק ונמצא שזה הגיד ישנו רק בבהמות זכרים ולא בבהמות נקבות, אם כן שוב יש סברא לחלק בין אנשים לנשים, ויש לנו לומר שיהיה אסור גיד זה רק באנשים, ומדוע כתב הסמ"ג שהוא אסור בין בזכרים ובין בנקבות? אין זאת אלא שגיד הנשה הוא המוחזק ביד כל ישראל לגיד הנשה והוא נמצא בין בבהמות זכרים ונקבות ולפיכך אין מקום לחלק במצוה זו בין זכרים לנקבות, ולא כטענת המנקר. וזו היתה הוכחתו הניצחת של הכרתי ופלתי, ודברי חכמים קיימים. עד כאן יישובו של הגאון חתם סופר בדרך פלפול.

אולם הגאון בעל "משמרת שלום" מבערימליא (פרדס יוסף פרשת וישלח) כששמע על כך כתב שלחינם הרעישו על הכרתי ופלתי, כי טעות סופר נפלה בדבריו ובמקום סמ"ג יש לגרוס סה"ג, דהיינו ספר הלכות גדולות, ושם אכן מבואר שצריך לנקר גיד הנשה גם בבהמות נקבות.

פתרון אחר התפרסם בקובץ הפרדס (חלק ד' חוברת א'), שם העיד רבי שלמה נכס מלוס אנג'לס שבידו "כרתי ופלתי" מן המהדורה שהודפסה בחיי רבי יהונתן אייבשיץ, ובכתב ידו תיקן ר' יהונתן מסמ"ג לסה"נ - והוא "סדר הלכות ניקור" מקדמון אחד, ושם אכן נכתב בפירוש כי יש לנקר הגיד מבהמות נקבות. עד כאן. הובא כל זה בספר כמוצא שלל רב (פרשת וישלח. וראה קובץ וילקט יוסף שנה י"ד תרע"ב, קונטרס י"ח סימן קע"ח).

"וַיָּשֶׂם אֶת הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת רָחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרֹנִים" (לג, ב)

נבואת הגר"א שמתגשמת אל מול עינינו

מובא בשם הגר"א (בקונטרס הנדפס מהגר"א וסרמן זצ"ל על עקבתא דמשיחא) שכל הפרשה מרמזת על זמן הגאולה, אז יהיו הערב רב המנהיגים, והם בבחינת "השפחות ואת ילדיהן ראשונה", ו"לאה וילדיה", אלה המון בית ישראל שינהרו אחריהם ויהיו במדרגה שניה. "ואת רחל ואת יוסף אחרונים" אלו התלמידי חכמים שיהיו מושפלים מכל.

והנה נתקיימו דברי הגר"א זצ"ל בזמננו, וזה מראה כי קרובה ישועתנו לבוא, וכל מי שיעמוד בנסיון האחרון הזה, יתרומם לעתיד למדרגה גבוהה מאוד.

"וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אָחִיו" (לג, ג)

כיצד יתכן שיעקב השתחוה לעשו

ידועה הקושיה איך יעקב אבינו שהיה בחיר שבאבות וכמו שאמרו חז"ל במדרש רבה (בראשית, פרשה ע"ו), והוא אחד מארבעה דיוקנות שנמצאים תחת כסא הכבוד, הוא יעקב אבינו. (עיין חגיגה וסוטה יג: ובבראשית רבה פרשה פ"ג סי' ג', ובזוהר הקדוש פקודי דרמ"ב ע"א). כיצד יתכן שהשתחוה לעשו אחיו שהוא עבודה זרה וסטרא אחרא?

ומצאתי בזוהר הקדוש (וישלח דף קע"א ע"ב), על פסוקנו שבאר כך וזת"ד: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים, וקשה, הן יעקב שהוא המושלם שבאבות והקדוש ברוך הוא בחר אותו לחלקו, ואיך השתחוה לעשו הרשע, שהוא מצד אל אחר, וכל המשתחוה לו משתחוה לאל אחר, וכתוב (שמות לד, יד) לא תשתחוה לאל אחר כי ה' קנא שמו? ואם תאמר שיעקב השתחוה לעשו בגלל שאמרו תעלא בעידניה סגיד ליה [שועל בזמנו, דהיינו כשזמנו טוב, כשעלה לגדולה, תשתחוה לו]. זה אינו כך, מאחר שעשו כאל אחר היה? אלא שיעקב לא השתחוה לעשו ולחלקו כלל, וככתוב (שמות כג, ב) וישתחו ישראל על ראש המטה, וכי ליוסף בנו השתחוה? אלא למקום השכינה השתחוה. גם כאן ביעקב שכתוב והוא עבר לפניהם, מי זה "והוא"? זו השכינה העליונה שהיתה הולכת לפני יעקב, וזו השמירה העליונה. כיון שראה יעקב שהשכינה עברה, אמר, זה הזמן להשתחוות לפני הקדוש ברוך הוא שהלך לפניו. כרע והשתחווה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו. ולא כתוב וישתחו לעשו, אלא כיון שראה שהקדוש ברוך הוא עבר לפניו, השתחוה לעומתו, שלא ראוי להשתחוות לאחר חוץ ממנו.

"והוא" היינו הקדוש ברוך הוא

ומבואר מדברי הזוהר הקדוש שהפירוש של "והוא עבר לפניהם", מהו "והוא", זו השכינה העליונה שהיתה הולכת לפניו, וכיון שראה אותה יעקב, אמר עתה הגיעה השעה להשתחוות אל הקב"ה, שהיה הולך לפניו ע"ש. ובאמת שכך איתא בזוהר הקדוש (נח דף פ"ז ע"א) על הפסוק בתהלים (כד, ב) כי "הוא" על ימים יסדה, שהקשה הזוהר מאן "הוא", דא קודשא בריך הוא. [מיהו "הוא" הנאמר בפסוק? זהו הקדוש ברוך הוא.] וכך נאמר בספר איוב (כח, כד) כי "הוא" לקצות הארץ יביט, עיין שם.

וכיוצא בזה כך גם שנו חכמים בגמרא נדה (לא.) על הפסוק (בראשית ל, טז) בלילה "הוא", מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה עיין שם. הנה גם כאן פירשו חז"ל את המילה "הוא" שהכוונה אל הקדוש ברוך הוא. וכיוצא בזה כתבו התוספות (סוכה מה. ד"ה אני והו) שתיבות התפילה בהושענות "אני והו" עולים בגימטריא "אנא ה", עיין שם.

ולפי זה יובן שאף על פי שכביכול היה נראה שיעקב משתחוה אל מול עשו אחיו, באמת היה משתחוה לצד השכינה העליונה. וכיוצא בזה ראיתי בספר אגרא דפרקא (אות קס"ה) שיעקב אבינו במה שהשתחוה לעשו לא התכוין אלא לקודשא בריך הוא עיין שם. ולכך גם נאמר "עד גשתו עד אחיו", ולכאורה היה נכון לכתוב עד גשתו לאחיו? אלא שמבאר הזוהר הקדוש הנ"ל, שכיון שראה יעקב שהקב"ה הולך לפניו, לכן השתחוה כנגדו שבע פעמים עד שהגיע אל עשו אחיו, כדי שלא לתת כבוד ולהשתחוות לאחר זולתו יתברך עיין שם.

ויש להוסיף שהנה יעקב אבינו בכל השתחויה היה מבקש שיעזרהו השם יתברך להנצל מעשו אחיו. ולכך נאמר וישתחו ארצה, "וישתחו" עולה בגימטריא "שמע קולנו ה' אלהינו", היינו שהתפלל יעקב שהקב"ה יעזור לו וישמע תפילתו כדי להנצל מעשו.

"והוא עבר לפניהם" בגימטריא מלך מלכי המלכים

והנה המילים "והוא עבר לפניהם" הם בגימטריא "לפני מלך מלכי המלכים", ללמדנו את האמור, שיעקב אבינו השתחוה לפני מלכו של עולם דוקא. רמז נוסף לכך יש במילים "והוא עבר לפניהם", שהם עולים בגימטריא כמספר "אור פני מלך חיים" בדיוק (וכיוצ"ב כתב בס' ברית דוד להגר"ד ברדא שליט"א, עמ' קי"ט).

"וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אָחִיו" (לג, ג)

השתחוה שבע פעמים, כנגד שבע שמות הויה העולים יעקב

יש להתבונן למה השתחווה יעקב אבינו ז' פעמים ולא הספיק השתחוויה אחת. וראיתי להגאון המקובל האלהי, הדיין המצויין, רבי רפאל יעקב בן שמחון זצ"ל, חד מחברייא מרבני עי"ת פאס אשר במרוקו, בספרו סובר הרזים (כללי חכמת הקבלה, דנ"ד ע"ב, אות ו', ג'רבא התשי"ד) שכתב, כי יעקב בא מייחוד הספירות הגדולה והגבורה שהם אברהם ויצחק, זה ימין וזה שמאל, ויעקב אב הרחמן סוד התפארת הכוללת שבע ספירות, ולכן שבע פעמים שם הוי"ה עולים בגימטריא יעקב, עיין שם. ולפי זה מובן מדוע השתחוה יעקב לפני עשו שבע פעמים דוקא, כי כאמור בזוהר (פרשת וישלח סח"א דף קע"א ע"ב) השתחוה כלפי שכינה, ושבע פעמים שם הוי"ה עולים כמנין שמו יעקב.

ויש לרמוז זאת כי "שבע פעמים" עולים בגימטריא "וישמע אלהים", שכיון שהקדוש ברוך הוא ראה שכל כוונתו של יעקב היתה רק לכבודו יתברך, לכן שמע אל קולו ולבקשתו והצילו מעשו אחיו. וזהו שאמר "עד גשתו עד אחיו", מרמז שה' ענה לתפילתו, לפי שמילים אלו עולים בגימטריא מספר "ה' כבר נשבע ליעקב". לרמוז למה שאמר הקב"ה

ליעקב (בראשית כח, טו) ושמרתיך בכל אשר תלך, והשיבותיך וגו' כי לא אעזבך וגו'. וכן אמר הפייט "נשבע ה' ליעקב, אל תירא עבדי יעקב".

השתחוה ז' פעמים כנגד ה' לבטל את ז' כוחות הטומאה של עשו

אולם עדיין צריכים אנו למודעי, מדוע בחר יעקב להשתחוות שבע פעמים בדוקא לא פחות ולא יותר.

ומצאתי להגאון הקדוש אריה דבי עילאי, הרב מגלה עמוקות (פ' ואתחנן אופן קצ"ב) שביאר, מפני שיש לקליפת עשו שבעה כוחות טומאה, וכמו שמצינו על היצר הרע שהוא שרו של עשו (סוכה נב.) שיש לו ליצר הרע שבעה שמות, שהם רומזים על שבעה כוחות הטומאה שיש ליצר הרע. וכדי להכניע את שבעת כוחות הטומאה של הנחש, לכן הוצרך יעקב אבינו להשתחוות שבע פעמים לפני הקב"ה, קודם הגיעו אל עשו, שעל ידי שבע השתחויות אלו, הכניע את שבעת הכוחות של קליפת עשו והחליש אותו עין שם.

ועל פי זה יובן היטב מדוע דוקא יעקב הוא שהשתחוה שבע פעמים, משום שדוקא בכוחו היה לבטל את שבעת כוחות הטומאה, כיון שיעקב הוא מדת תפארת, והתפארת כוללת "שבע" ספירות כנודע. גם "תפארת" היא מלשון "פאר", ו"פאר" אלו תפילין כמו שנאמר (יחזקאל כד, יז) פארך חבוש עליך. וכפי שהיה נוהג רבנו הרא"ש לומר ברכות השחר עד ברכת "עוטר ישראל בתפארה" ורק אז היה מניח תפלין, כדי לרמוז לתפילין שנקראים פאר. ויבואו הדברים יפה עם דברי הרב שלמי ציבור (דיני תפילין דף ל"ח ע"ב) שכתב שהטעם שכורכים שבע כריכות ברצועות התפילין של יד על הזרוע, כנגד שבע נערות הראויות לתת לה מבית המלך. עיין שם.

ונראה לומר שהטעם לדבריו כמו שמצאתי בזוהר חדש (ח"ב שיר השירים דף ז' ע"א) שבע הנערות הראויות לתת לה, המקשטות את המלכות להביאה לפני המלך, הן שבעה מלאכים, (מיכאל, גבריאל, רפאל, אוריאל, צדקיאל, יופיאל, רזיאל) עיין שם. וכן כתב הרב אגרא דפרקא (אות ק"ט). ולכן היה כח ביעקב אבינו להכניע את שבעת כוחות הטומאה של עשו, כי הוא מסוד תפארת שרמוזים בספירה זו שבע ספירות.

ולכן מה שציונו הקב"ה להניח תפילין על יד שמאל, הוא כדי לנקות את הזוהמא שנמשכה על יד שמאל, שאחז יעקב אבינו בעקב עשו שהוא כנגד צד השמאל של הלב. וגם יש ענין גדול לכרוך שבע כריכות עם הרצועה של התפילין על יד שמאל, כי זהו בבחינת שבע השתחויות שהשתחוה יעקב אבינו לפני הקב"ה כדי להכניע בזה שבעת כוחות הטומאה שנמשכו מעקב עשו.

רב אחא בר יעקב למד מיעקב אבינו כיצד להכניע את כוחות הטומאה

וראיתי עוד להרב מגלה עמוקות (שם) שהביא את המסופר בגמרא קידושין (דף כט:) שבבית מדרשו של אביי הסתובב מזיק אחד, שאפילו כשנכנסו בבית המדרש שני אנשים יחד, ואפילו אם היה זה באור היום, היו ניזוקים ממנו. לימים שמע אביי שרב אחא בר יעקב מתכונן לבוא לעירו כדי לעסוק בתורה בבית מדרשו של אביי, לכן הכריז שאף אדם לא יתן לרב אחא בר יעקב מקום ללון בביתו, כדי שיהיה מוכרח ללון בבית המדרש, ובזכותו יתרחש נס שיהרוג את המזיק. אכן רב אחא בר יעקב הגיע לעירו של אביי, והיות ולא היה לו מקום ללון, לן בבית המדרש. כאשר נכנס לבית המדרש, התגלה אליו המזיק בצורת נחש עם שבעה ראשים. התחיל רב אחא להתפלל ולהשתחוות לפני הקב"ה שיצילו מהנחש, ועל כל השתחוויה שהיה משתחוה נפל ראש אחד של הנחש, עד שלאחר שבע השתחוויות נפלו שבעת הראשים של הנחש ונהרג.

ומבאר הרב מגלה עמוקות, שרב אחא בר יעקב למד לעשות כן מיעקב אבינו, שהכניע את שבעת כוחות הטומאה של עשו הרשע על ידי שבע השתחויות להקב"ה, וכך גם הכניע רב אחא בר יעקב את שבעת הראשים של הנחש שהוא מסטרא דעשו, שהם כנגד שבעת כוחות הטומאה, על ידי שבע השתחוויות שהשתחוה לקדוש ברוך הוא, עיין שם.

עוד מצאתי להרב מגלה עמוקות (בפרשת וישלח ד"ק ע"ב) שכתב, דרב אחא בר יעקב קרא שבע פעמים "שמע ישראל" כשבא אליו המזיק בשבעה ראשים, ובכל פעם שקרא "שמע" נפל ראש אחד. והדבר רמוז בשמו מהיכן למד עשות זאת, ששמו נקרא רב אחא **בר יעקב** דהיינו, שלמד זאת מיעקב.

ועל רב אחא בר יעקב שהכניע את סטרא דעשו, רמז עשו באמרו ליעקב (בראשית לג, ט) יש לי "רב, אחי" וגו', עשו ניבא ולא ידע מה ניבא, שהצמיד את המילים "רב אחי", לרמוז אל רב "אחא" שסופו להפיל את השבעה ראשים, של סטרא דעשו. עיין שם.

"וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אָחִיו" (לג, ג)

יעקב הסיר מעשו את הטומאה ובכך נעשה "אחיו"

לכאורה התיבות "עד אחיו" מיותרות והיה הפסוק צריך לומר "עד גשתו אליו"? אלא ידוע שישנם שבעה כוחות טומאה, כמו שגם ראינו במעשה הנ"ל ברב אחא בר יעקב (קידושין דף כט:) שיצא המזיק בצורת נחש עם שבעה ראשים, ובכל כריעה שכרע ר' אחא הפיל ראש אחד, וכתב המהרש"א (שם) כי שבעת הראשים מורים על שבעת כוחות הטומאה, ויש בכל כח מהטומאה, חמישים שערי טומאה, ובסך הכל יש שלש מאות וחמישים שערי טומאה. **ו"עשו"** עולה בגימטריא שלש מאות שבעים ושש, לפי שיש בו כמנין שלש מאות וחמישים, כנגד שערי הטומאה, ועוד עשרים ושש, שהם כנגד שם הוי"ה, לפי שהיה בעשו גם צד קדושה, כיון שהיה מכבד את אביו. נמצא שיש בעשו את כל שערי הטומאה וחלק אחד של הקדושה. אבל יעקב אבינו היה כולו מן הקדושה, ולכך "יעקב" עולה בגימטריא מאה שמונים ושתים, כנגד שבע פעמים שם הוי"ה. כיון שזה כנגד זה עשה האלהים וכוחות הקדושה הם גם כן שבע, ולכן השתחוה יעקב שבע פעמים והכניע את שבעת כוחות הטומאה שהיו מקובצים כולם בעשו, כך שנשאר לעשו רק חלק הקדושה, ואז נאמר, עד גשתו עד "אחיו", לפי שאז נהיו באחוה של קדושה.

"וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ" (לג, ד)

על מה בכו יעקב ועשו

כתב הרב ישמח ישראל (סופר, כאן) אפשר לרמוז שיעקב בכה על שעתיד עשו שהוא אדום, להחריב את בית המקדש ולהגלות את ישראל מעל אדמתו. ואילו עשו בכה, על שידע כי בסוף הימים יתקיימו הברכות ביעקב שברכו אביו, והוא יאבד מן העולם.

"וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ" (לג, ד)

הטעם שעשו רץ לקראת יעקב ונשקו

הנה כאשר נפגשו יעקב ועשו, יעקב השתחוה לו שבע השתחוויות, ותחילה סידר את הילדים ואת השפחות ראשונה, ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים, ויוסף היה מגן על רחל אמו. ומאידך עשו בא עם כוחות גדולים של שבעת כוחות הטומאה הם שבעה ראשים כמו שכתבנו לעיל. ולכן השתחוה יעקב שבע פעמים, ובכל פעם ירד לעשו ראש אחד כנ"ל. והנה אילו יעקב היה משתחוה עוד פעם אחת, היה מוריד את כל כוחות הטומאה של עשו, ולא היה נשאר לעשו שום כח בעולם, ועשו פחד מכך עד מאוד, לכן לפני שיעקב השתחוה בפעם האחרונה, רץ עשו לקראתו ויחבקהו וישקהו כדי שלא יצליח להשתחוות לו ולהזיקו יותר. ועל כן מה שחבקו ונשקו לא היה זה מתוך אהבה ואחוה, אלא היה זה רק מתוך שנאה ופחד, וכמו שמובא בזוהר הקדוש (ח"א דף קע"א סוע"ב) שעשו רצה לנשוך את יעקב בצוארו.

"וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ" (לג, ד)

וישקהו" בר"ת למפרע ו'יאמר ה'כי ק'רא ש'מו י'עקב ו'יעקבני

בספר ילקוט חמישאי (כאן) כתב בשם ספר מנחת יהודה, המילה "וישקהו" מנוקדת בתורה, דהיינו בספר התורה יש נקודות מעל אותיות המילה וישקהו. וניקוד זה בא ללמד שעשו לא נשקו מכל לבו (כמו שכתוב בספרי בהעלותך ס"ט), וזאת כיון שזכר שגנב ממנו יעקב את הברכות ושלקח ממנו את הבכורה.

ויש לכך רמז בפסוק, שהמלה "וישקהו" בראשי תיבות למפרע היא, ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. דהיינו שבשעה שנשקו, זכר לו את אשר עשה לו יעקב למפרע.

"וַיִּשָּׂא אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה לָךְ" (לג, ה)

פירוש הויכוח שבין יעקב לעשו עולם הזה או עולם הבא על דרך המוסר

ידוע שטען עשו ליעקב הרי אנחנו חילקנו את העולמות, אתה לקחת את העולם הבא ואני לקחתי את העולם הזה, אם כן איך יתכן שאני רואה שלך ארבע נשים שאין כיופיין בעולם, ואיזה ילדים יש לך כל אחד חזק ויפה. גם איזה צאן ובקר מובחרים וטובים יש לך, הרי שכל העולם הזה יש לך? ולפי החלוקה כל זה שלי, ולא שייך לך.

דרוש א

בענין תולדות יון ונס חנוכה

תולדות יון - אלכסנדר מוקדון

קודם בואנו לדבר על גדולת וקדושת ימי החנוכה, עלינו ללמוד מעט ממעשה מלחמת החשמונאים.

השתלשלות הדברים מתוארים בספר יוסיפון.

באותם ימים שלח דריוש מלך פרס שליחים אל המלך פיליפוס שיעלה לו מס כמידי שנה בשנה, אלא שהפעם קם בנו של פיליפוס אלכסנדרוס, ומנע מלתת להם את המס, הוא אמר לשליחים: לכו אמרו למלככם דריוש, כי כל עוד שלא היו לפיליפוס ילדים, היתה לו תרנגולת מטילה ביצי זהב, אולם כאשר נולד לו בנו, נעצרה התרנגולת מלדת.

בינתיים פרצה מלחמה בין יון לארצות הסמוכות לה, ופיליפוס מת במלחמה. את כסאו ירש אלכסנדרוס בנו, שכונה "אלכסנדר מוקדון", על שם ארץ מוצאו [-מקדוניא], והוא יצא למסע מלחמות, כשהיעד העיקרי שלו הוא מדינת פרס, בחפצו היה להכניע את האימפריה הגדולה, ובכך לקנות לו שם ותהילה, וכך הלך וכבש עוד ועוד. (יוסיפון ספר ראשון פ"ח).

לאחר שפרס נכנעה לפניו וכבש אותה בנצחון גדול, פנה אלכסנדר עם צבאו הגדול לעבר רצועת החוף של ארץ ישראל, כדי להלחם בבנות בריתה של פרס ולספח אותן אל ממלכתו. כל הערים נכנעו לפניו- עכו, אשקלון, ועזה. (יוסיפון ספר ראשון פ"ה).

אולם את עיר צור לא הצליח לכובשה, מפני שהיתה מבוצרת היטב. הוא הקיף אותה במצור שבעה חדשים, וביקש מהיהודים שיבואו לעזרתו, אך הם לא רצו להפר את השבועה שנשבעו למלכי פרס, ולעומת זאת כשפנה אל הכותים שונאי היהודים, הם נענו בשמחה לבקשתו, ובקשו ממנו שבשכר זה לאחר המלחמה ירשה להם להחריב את בית המקדש של היהודים בירושלים, אשר מהווה איום על ממלכתם.

ואכן לאחר שנכנעה העיר צור, פנה אלכסנדר אל ירושלים, במטרה לקיים את הבטחתו לכותים צמאי הדם, ולהחריב את בית המקדש. בדרכו לירושלים, לן אלכסנדר במלון, ובשכבו חלם חלום, והנה איש לבוש מדים עומד על ידו, ובידו חרב חדה ומבריקה כמו הברק ביום הגשם, והוא מרים את חרבו על ראש המלך, פחד המלך פחד גדול ואמר לאותו האיש: למה אדוני רוצה להכות אותי? אמר לו האיש: אלהים שלח אותי ללכת לפניך ולעזור לך במלחמותיך, ואני הוא המלאך ההולך לפניך לעזור אותך, אולם עתה דע כי מות תמות! על אשר מלאך לבך לעלות לירושלים, להרע לכהני ה' ולעמו.

התחנן אליו המלך ואמר: אנא! סלח נא לפשע עבדך, ואם רע בעינך שעליתי לירושלים, אפנה ואשובה לי.

אמר לו האיש: אל תירא, קבלתי עתירתך, ועכשיו לך לדרכך לירושלים, וכשתגיע לירושלים תראה איש לבוש בדים כמוני כתארי וכדמותי, ותיכף בראותך אותו, תפול לפניו ותשתחוה לו, וכל אשר יאמר לך תעשה, ואל תמרה את פיו, כי מות תמות ביום עברך את פיו. (יוסיפון ספר ראשון פ"ה).

כשהגיעה השמועה שאלכסנדר מוקדון מתקרב בחיל גדול לירושלים, ובכוונתו להחריב את בית המקדש, שררה בהלה גדולה בירושלים. מיד הלכו והודיעו זאת לשמעון הצדיק, מה עשה? לבש בגדי כהונה, ולקח עמו מיקירי ישראל, ואבוקות של אור בידיהם, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה, עד שעלה עמוד השחר.

כיון שעלה עמוד השחר אמר אלכסנדר לעבדיו: מי הללו? אמרו לו: יהודים שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה ונפגשו אלו עם אלו, כיון שראה אלכסנדר את שמעון הצדיק, מיד ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו עבדיו: מלך גדול כמותך, ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני במלחמותי.

פנה אלכסנדר לשמעון הצדיק ולפמלייתו ושאלם: למה באתם? אמרו לו: היתכן שבית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב, יתעוך עובדי כוכבים להחריבו? אמר להם: מי הללו? אמרו לו: כותיים הללו שעומדים לפניך. אמר להם: הרי הם מסורים בידיכם.

מיד היהודים נקבו את הכותים בעקביהם, ותלאום בזנבי סוסיהם, והיו מגררין אותם על הקוצים ועל הברקנים, עד שהגיעו להר גריזים שבו היה ה"מקדש" של הכותים, וחרשו והרסו אותו כדרך שרצו לעשות לבית אלוקינו. ועשו אותו היום יום טוב. (יומא סט.).

שמעון הצדיק טייל עם אלכסנדר בירושלים, והראה לו את בית המקדש, והתפעל מאוד, ורצה שיעשו לו זכר בבית המקדש, על ידי שיתן זהב רב לצורפים ויעשו צלם כדמותו.

ויאמר הכהן למלך: אדוננו המלך, אין לנו רשות מאת אלוהי הבית הזה לשים בו פסל, ולכן הזהב אשר נדבת אותו לבית המקדש, תן אותו לעניי הכהנים ולכלכלת היהודים הבאים להשתחוות בבית הזה. ואנו נעשה לך פה זכר טוב יותר ממה שבקשת, כל ילדי הכהנים אשר יולדו בשנה הזאת בכל יהודה וירושלים, יקראו על שמך "אלכסנדר", ועל ידי זה יזכר שמך בבית המקדש.

נשאו הדברים חן בעיני המלך, והוא אכן תרם זהב רב לבית המקדש.

לאחר מכן ביקש אלכסנדר מהכהן שיאמר לו על פי ה"אורים ותומים" אם ימשיך במלחמותיו עם דריוש מלך פרס, אם לא.

אמר לו הכהן: לצערנו מיום שחרב בית המקדש הראשון אין לנו "אורים ותומים", אמנם אדרשה את ה' בתפילתי, והוא ישלח מלאכו ברוח קדשו, ויודיעני להורותך את אשר תעשה. ואכן תפילתו נענתה, וה' שם בפיו לומר למלך שיעלה למלחמה ויצליח.

הוא גם הראה לו את ספר דניאל שבו יש נבואה המדברת אודותיו, שכן נאמר (דניאל ח, ד-ז): ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וגו', ועשה כרצונו והגדיל. ואני הייתי מבין, והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ וגו'. ויבא עד האיל בעל הקרנים וגו', וירץ אליו בחמת כוחו. וראיתיו מגיע אצל האיל, ויתמרמר אליו, ויך את האיל, וישבר את שתי קרניו, ולא היה כח באיל לעמוד לפניו, וישליכהו ארצה וירמסהו, ולא היה מציל לאיל מידו.

ואחר כך נאמר (שם, טו): ויהי בראותי אני דניאל את החזון, ואבקשה בינה, והנה עומד לנגדי כמראה גבר וגו'.

ואמר לו שם (פסוקים יט-כא): ויאמר הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם, כי למועד קץ. האיל אשר ראית בעל הקרנים, מלכי מדי ופרס. והצפיר השעיר מלך יון, והקרן הגדולה אשר בין עיניו, הוא המלך הראשון.

פנה הכהן ואמר לאלכסנדר: אתה הוא "צפיר העזים", ודריוש הוא "האיל", אתה תרמסהו ארצה, ותקח את מלכותו מידו, כך חיזק הכהן את לב המלך, וכך יצא מירושלים המלך אלכסנדר, שמח וטוב לב. (יוסיפון ספר ראשון פ"ה).

אלכסנדר מוקדון עלה לרקיע

בהמשך דבריו מתאר יוסיפון (ספר ראשון פי"ג) כי ביקש אלכסנדר לחפש את העולם, וילך עד קצות הארץ והמדברות והימים, ויעל על רוחו לעלות למרום באויר השמים, ולרדת לקרקעית הים הגדול.

וכתב בספר אור הלבנה (אור החיים עמ' קצו) וז"ל: בדרך אגב נבאר שורש דברי רבנו [האר"י ז"ל] שכתב (שער רוח הקדש שער ז דף נח ע"ב) שאלכסנדרוס עלה לרקיע על ידי העופות, כי בדברי רז"ל לא נמצא מפורש דבר זה, כי הוזכרו ענייניו בסנהדרין (צא.), וכן ביומא (סט.) נזכר טובתו לישראל, ובמסכת תמיד (לא:) הוזכר ששאל עשר שאלות מזקני הנגב, ולבסוף נתגלגל הדבר והגיע ל לגן עדן ונתנו לו גולגולת, ולא היה שום כובד מכריע אותה כי אם בעפר, להורות כי האדם ישוב לעפר, וזה חלקו מכל עמלו, יעו"ש. ובכל אלו המקומות לא נתבאר מעלייתו לרקיע.

וכן הרב מדרש תלפיות (ערך כונה דף רסא ריש ע"ד) הביא כל הייחוד והמאמר, ולא הראה שורש הדברים, כיעו"ש.

אולם רמז לדברי רבנו מצאתי בירושלמי (ע"ז פ"ג ה"א יח:) אמר רבי יונה, אלכסנדרוס מוקדון כד בעא מיסק לעיל והוה סלק וסלק סלק, עד שראה את העולם ככדור ואת הים כקערה, בגין כן ציירין לע"ז בכדורא בידא, ע"כ. והובא בתוספות (ע"ז מא. ד"ה ככדור) יעו"ש. מזה יורה שהתחכם אלכסנדרוס באופנים על ידי העופות לעלות למרום, אולם לא פורש אופן הדברים, וכן בקורות אלכסנדרוס מיום לידתו עד יום מותו שהובא ביוסיפון מפרק ו' עד פרק י"ג לא פורש זה, אולם בפרק י"ג רמז לזה, שכתב: ויעל על רוחו לעלות למרום באויר השמים, ע"כ.

אמנם מצאתי הדבר מפורש בע"ה בספר אוצר ישראל (ח"ב עמ' 42 ע"ב) שהביא מספר כרמי שומרון (פרק מו) וז"ל: ויאמר אלכסנדרוס לחכמים, למתי אוכל לראות על נקלה את כל פני הארץ, וייעצוהו לבנות תיבה עומדת על אופנים ומכונים להמשיכה למעלה ולהורידה למטה, ולקשור ארבעה נשרים בארבע קרנות התיבה, ולתלות חתיכת בשר ממעל לתיבה, באופן אשר לא יוכלו הנשרים לנגוע בו, והם בראותם את הבשר, יעופו למעלה להגיע אליו, ובכח דחיפתם ישאו את התיבה עד אשר תעוף ברום שמים, ואם ירצה לרדת, יסוב חתיכת הבשר למטה מתחת התיבה, והנשרים בעופפם אל הבשר ירדו למטה, ובדרך הזה ימשיכו התיבה לכל עבר ופינה אשר יחפוץ ללכת.

ויעש כן אלכסנדרוס, ויעל אל רום השמים, וביורדו למטה לארץ, במקום שהציג כף רגלו בנה עיר, ויקרא שמה "אלכסנדריא", ע"כ. והובא המעשה הזה בספר "תולדות אלכסנדרוס וקורותיו" יעוש"ב, ע"כ מספר אור הלבנה.

אלכסנדר מוקדון אשר פיתח את תרבות יון, לא כפה אותה על עם ישראל, משום שאהב אותם, ומת בגיל שלשים ושלש ללא ילדים. וחצה הקב"ה מלכותו לארבע רוחות השמים, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר (פי"א).

מלחמת מתתיהו ובניו עם אנטיוכוס וחייליו

לאחר מכן החלה מלכותו של אנטיוכוס הרשע, תחילה מלך במקדוניא, ולאחר מכן כבש את מצרים מידיו של תלמי המלך. אנטיוכוס היה רשע גדול, כפי שמסופר בספר מגילת אנטיוכוס (פס' יא והלאה) איך שלח אנטיוכוס את ניקנור משנהו בחיל גדול ועם רב, ויבוא לירושלים ויהרוג בה הרג רב, ויצב צלם בבית המקדש במקום שאמר ה' להשרות שכינתו. במקום ההוא שחטו את החזיר, ויביאו מדמו לעזרת הקודש.

באותה שעה עמד יוחנן בן מתתיה כהן גדול ונתקנא בקנאת ה' צבאות, ועשה לו חרב שתי אמות ארכה וזרת אחת רחבה, והצניעה תחת בגדיו. ובא ועמד לפני ניקנור שהיה באותו הזמן בבית המקדש, ואמר לו: אדוני המלך, באתי לפניך לעשות כל אשר תחפוץ.

ענה ניקנור ליוחנן: אם כרצוני אתה מבקש לעשות, קח חזיר ושחוט אותו לצלם, ואלבישך בגדי מלכות, וארכיבך על סוס המלך, וכאחד מאוהבי המלך תהיה.

השיבו יוחנן: אני ירא מאחי היהודים, שלא ישמעו את מעשי וסקלוני באבנים, ולכן אמור לכולם לצאת שלא ישאר עמנו איש. וציוה ניקנור על כולם לצאת.

או אז נשא יוחנן עיניו לשמים, ונשא תפילה למרום, והזכיר זכות שלשת האבות, שלא ימסר בידי הרשע הזה. באותה שעה פסע יוחנן שלש פסיעות, ותקע החרב בלבו של ניקנור, והרגו בעזרת הקודש.

חזר יוחנן והתפלל ואמר: אלהי, לא תשים עלי חטא שהרגתיו בבית מקדשך, עתה תתן בידינו את כל העמים שבאו עמו להצר ליהודה וירושלים.

לאחר מכן יצא יוחנן, ונלחם בעמים האלה, והרג בהם הרג רב, והיתה מהומה גדולה כל-כך, עד שגם הרגו איש ברעהו. ונהרגו באותו יום שבעים ושנים אלף ושבע מאות איש.

לאחר זאת, בנה יוחנן עמוד על שמו וקרא לו: "מכבי ממית החזקים".

כאשר שמע אנטיוכוס שניקנור משנהו וכל חייליו נהרגו, חרה אפו, ושלח את משנהו ושמו בגריס הרשע, והורה לו לגזור על ישראל שלש גזירות, שלא ישמרו שבתות, ולא ימולו את בניהם, ולא ישמרו ראשי חדשים.

[**ונרמז** בכתוב (בראשית לז, יא): "ואביו שמר את הדבר", סימן שמ"ר **שבת מילה ראש חדש**].

ואם היה אחד מבני ישראל מל את בנו, היו תולין אותו ואת אשתו כנגד הילד.

והיתה אשה אחת שילדה בן אחר מיתת בעלה, ולקחה מוהל ומלה את בנה, לאחר מכן עלתה על החומה, והפילה את בנה לארץ, והיא נפלה אחריו, ומתו שניהם כאחד.

וביום השבת היו ישראל מתקבצים במערות צורים, ושומרים את השבת. שמע מזה בגריס הרשע, ושלח אנשים חמושים, וישבו בפתח המערה, ואמרו להם: יהודים צאו אלינו ועשו כמעשינו.

השיבו להם היהודים: טוב לנו למות במערה, ממה שנחלל את השבת. כשראו שאינם יוצאים מהמערה, הביאו עצים לחים ושרפו מהם כמו אלף נפשות, איש ואשה במערה אחת.

וכששמעו כל זאת מתתיה וחמשת בניו: יהודה, שמעון, יוחנן, יונתן, ואלעזר, בטחו בה', ונלחמו בצרים אותם, והרגו בהם הרג רב, וגרשום לאיי הים.

מיד בגריס הרשע הפליג בספינה, ביחד עם פליטי חרב שעמו, והגיעו לאניטוכוס המלך. אמר לו בגריס לאניטוכוס: אתה המלך נתת צווי ליהודים לבטל שבת חודש ומילה, אבל יש להם את חמשת בני מתתיה, והם חזקים מאריות, קלים מנשרים, ועזים מדובים, ואין מי שיכול עליהם. לכן עצתי אדוני המלך, שתשלח אגרות לכל מדינות מלכותך, ויבואו כל שרי החיילות עם פילים משוריינים. וייטב הדבר בעיני אנטיוכוס, ושלח אגרות לכל מדינות מלכותו, ובאו שרי כל העמים עם פילים משוריינים.

אחרי כן עמד שנית בגריס הרשע ובא לירושלים, ניתץ את חומתה, הפסיק את נהרותיה, ופרץ בחומת המקדש שלוש עשרה פרצות, וגם מהאבנים שרף עד שנהיו כעפר.

כששמעו זאת מתתיה וחמשת בניו, הלכו למצפה גלעד, במקום שהיתה הצלה לישראל בימי שמואל הנביא, גזרו תענית, וישבו על האפר, לבקש רחמים מהקב"ה.

ומתתיה אביהם איש אשר כברכתו ברך אותם, גור אריה יהודה, כיהודה בן יעקב, ושמעון כשמעון בן יעקב, שהרג את יושבי שכם, יוחנן כאבנר בן נר שר צבא ישראל, יונתן כיהונתן בן שאול, שהרג את פלשתים, ואלעזר תהיה כפינחס בן אלעזר, שקינא לה' והציל את ישראל מן החימה.

לאחר מכן, הלכו חמשת בני מתתיה בכח ברכת אביהם להלחם עם האויב, והרגו בהם הרג רב, אך יהודה אחיהם הגדול גם נהרג במלחמה. וישובו בני מתתיה אל אביהם. וישאלם אביהם: למה שבתם? ענו לו: יהודה השקול כנגד כולנו נהרג. אמר להם מתתיה אביהם: אני יצא עמכם ואלחם בהם, פן יאבדו בית ישראל.

ביום ההוא יצא מתתיהו עם בניו, וה' נתן בידיהם את כל הגבורים, והרגו בהם הרג רב, מהם שרפו באש, מהם דקרו בחרב, ומהם תלו על העץ. וגם את בגריס הרשע שרפו אותו ישראל באש.

כששמע אנטיוכוס שנהרגו בגריס הרשע וכל שרי החיל שהיו עמו, נכנס לספינה וברח למדינת הים, וכל מקום שהיה בא, היו מורדים בו והיו קוראים לו "הבורח" "הבורח", והפיל את עצמו לים ומת.

[ורמז לזה (חבקוק ב, יא): "אב"ן מקיר תזעק" אב"ן נוט' **אנטיוכוס בגריס נ**יקנור].

עוד איתא במדרש חנוכה (הובא ברוקח פירושי סידור התפילה ח"ב עמ' תשטז ד"ה רבת) "מסרת גבורים" הם היוונים, "ביד חלשים" הם החשמונאים. רבים היו היוונים, וביד מעטים נפלו, כדכתיב (שמואל-א ב, ד): "קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל" א"ר יצחק בר נחמני אלו אלף ושמונים ריבוא [עשר מיליון ושמונה מאות אלף] אנשי צבא שבאו עם גסקלגס [הוא בגריס] הרשע, פתח גסקלגס ואמר שוטים יש בכם שנים-עשר איש שיעשו מלחמה עם חיל שאין לו שיעור... באותה שעה נשאו ישראל עיניהם כלפי למעלה בתפילה לפני הקב"ה... באותה שעה תפס הקב"ה את שבעים שרי האומות ורצע אותם במרצע של אש, ואמר להם כל אחד מכם [יתפוס] אומתו בידו, אם נמלט אחד מהם - נפשכם תחת נפשו, כל אחד ואחד מן היוונים כשהיה יורה החץ להכות אחד מישראל בא מלאכו ונועצו בלבו, והיו בית חשמונאי רואים נסים הללו ואומרים ה' ילחם לנו.

וכל מלך שנהרג מהם מן היוונים, באים מלאכי השרת ומבזבזים את ממונם, ומטילים לתוך בתיהם של ישראל, שאין יכולים ליטול השלל מפני חלליהם, זהו: "רבת את ריבם".

ממשיך הרוקח ומביא את דברי מדרש יהודית וז"ל "מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים הם היוונים, וגם חבורת אליפורני שקיבץ מאה ועשרים אלף איש גבורי מלחמה ועשרים ושנים אלף בעלי חיצים, וגמלים נושאי מזונות עד אין מספר, ולכד כל המדינות גדולות וגבוהות, כיון ששמעו ישראל שבא עליהם פחדו כולם... ויקומו ויצעקו אל ה' בעמידה, והכניעו נפשם בצום ובבכי הם ונשיהם ובניהם, ולבשו הכהנים שקים, וגם מזבח ה' הלבישו שק, ונפלו הנערים על פניהם בצום לפני היכל ה', ויצעקו כולם אל ה' בלב אחד... וכל העם מיד נפלו על פניהם [והשתחוו] לה' בבכי גדול... מיד רדפו ישראל את אויביהם, והרגו מהם תילי תילים, עכ"ל.

מלכות יון - חיצוניות

מלכות יון פיתחה רבות את תרבות הגוף, את ענפי הספורט למיניהם, האולימפיאדות והאיצטדיונים ובהם תחרויות של בני אדם, וכך גם פיתחה את תרבות היופי החיצוני של הגוף, ודבר זה רמוז גם בשמה, שהרי 'יון' אותיות: נוי.

מרכיב נוסף שפיתחה מלכות יון, זה חכמת הפילוסופיה, שבה אספו חכמי יון את כל החכמות שבעולם, ואף תירגמו את התורה ליוונית (שלחן ערוך או"ח סי' תקפ ס"ב), והיו ביניהם את גדולי הפילוסופים כדוגמת אריסטו שהיה רבו של אלכסנדר מוקדון.

וכנגד שני המרכיבים הללו, אנחנו מוצאים שתי ערים מרכזיות במלכות יון: העיר 'אתונה' שהיתה עיר של חכמים ופילוסופים גדולים, וכנזכר בגמרא (בכורות ח:) 'סבי דבי אתונא', והעיר 'ספרטא' שבה פיתחו את תרבות הספורט.

והנה, אם נתבונן נראה שיש קשר בין שני המרכיבים, כי הפילוסופיה היוונית אומרת שהאדם הוא הערך העליון ביותר שיש, האדם הוא נזר הבריאה ואין למעלה ממנו. כמובן שהקביעה הזו נבעה מתוך השחצנות והגאוה הסרוחה שלהם, ולא מתוך אמונה שכך רצה הקב"ה, וממילא, מאחר שהאדם הוא הערך העליון, הרי שצריך לפתח את גופו, כדי שיהיה נאה חסון וחזק, ובכך יתאים לערך שלו.

ואכן, ילד שנולד בעל מום חולה או מכוער - היו הורגים אותו מיד, ורק את הילדים הבריאים היפים והחסונים השאירו בחיים.

מלחמת יון להביא את עם ישראל ליאוש בעבודת ה'

תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול, וכחמור למשאוי (ע"ז ה:). הרה"ק הרב בונים מפשיסחא זי"ע (הובא בספר חשבה לטובה מהדורת תשע"א ליקוטים עמ' צג) כתב לבאר את הלשון 'כשור לעול', כי השור החורש בשדה, לעולם לא יעמיד עצמו להביט לאחוריו, האם הצליח בחרישה או העלה חרס בידו, ותמיד 'עיניו לנוכח יביטו' - לחרוש עוד כברת ארץ, ועוד כברת ארץ, ללא לאות, וכך ממש יש לנו לעסוק בתורה ועבודה, שלא להביט לרגע לאחורינו, לראות מה העלינו בידינו, בין לטוב ובין חלילה להיפך, דאלא לילך בדרך העולה בית אל יומם ולילה, ערב ובוקר וצהרים.

וכנגד זה נלחמו היוונים, שהם לא יכלו לסבול את עבודת בני ישראל 'כשור לעול' - שלא להביט לאחוריהם הן על העליות, והן על הנפילות, כי ידעו שעבודה כזאת מונעת את האדם מיאוש, כי ממה יתייאש אם אינו מתבונן בנפילותיו, ובמה יתגאה אם אינו רואה את עליותיו, ועל כן גזרו על בני ישראל שיכתבו על קרן השור שאין להם חלק באלוקי ישראל (בראשית רבה פרשה ב, ד), היינו שימנעו את עצמם מלעבוד את 'אלוקי ישראל' כדרכו של השור שאינו מביט אחור.

רמז לדבר, כי 'עבריין' נוטריקון עבר יון, כי זו קליפת יון להביט אל העבר ולהתבוסס בבוץ של העבירות, ועל ידי זה יתקצצו כנפי רוחו, ולא יהא בו כח להתחדש, אלא תמיד יהא עבריין.

מלחמת היצר לייאש את האדם

בעל ה'סולם' זי"ע, הביא מעשה באיש שהיטיב עם המלך טובה גדולה, הדבר גרם קורת רוח מרובה למלך הגדול והנורא, וכאות הכרת הטוב נתן לו המלך את ה'מפתח' של שערי אוצרותיו, ואמר לו למשך שתי שעות הקרובות האוצר ברשותך, צא ולקוט לעצמך כאוות נפשך, משכיות זהב וכסף, אבנים טובות ומרגליות... מיהר האיש והביא עמו כמה וכמה שקים חזקים וגדולים והחל ממלא שקיו, כעבור זמן מה סיים למלא השקים, ואך בקושי שירך את רגליו לצאת החוצה עם השלל הכבד שבידו.

ויהי בבואו לשערי הארמון נתקל בשומרי הסף, וגערו בו השומרים, רבי יהודי, חצוף שכמותך, מה עשית? ומה נטלת מאוצר המלך? ובתקיפות נטלו השקים ו'הפכו הקערה על פיה', שפכו את כל הזהב והכסף שנתייגע ללקטם אחת לאחת.

האיש שידע בבירור שאת המפתח קיבל מידי המלך בכבודו ובעצמו, נטל בשנית ופנה למלאותם שוב, משגמר מלאכתו החליט להזהר היטב בשעה שהוא עובר את שערי הארמון, אבל שומרי הסף שחזקים היו ממנו שפכו שוב את כל מה שליקט בעמל וביזע, הביט השעון בשעונו וראה שעדיין לא נגמר זמנו, מיהר בשלישית. וכמעשהו בראשונה ובשניה כך מעשיו בשלישית, ברביעית, ובחמישית, ויהי בגמר המילוי השישי נגמרו שתי השעות, אז פנה לצאת מהארמון ללכת הביתה, והנה הוא רואה כי השומרים הכינו עבורו בתיבות חתומות ושמורות את כל מה שאסף בחמש פעמים הראשונות, ויבוא האיש הביתה שמח וטוב ולב כשכל ההון האדיר נכנס לרשותו.

תיכף ומיד מיהר לארמון המלוכה להודות למלך על כל חסדיו עמו, ולא היה יכול לעצור בעצמו, ושאל: אדוני המלך ירום הודו, מתחילה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר? מדוע הורה לשומרי הסף ליטול שקי מידי ולשפוך כל תכולתו החוצה, ולבסוף הורה לתתם לי?

ענהו המלך: ידידי יקירי, מדוע לא תבין? כהכרת הטוב עלה בלבי לשלחך הביתה עם אוצרות, אבל ידעתי גם ידעתי כי ברגע שתמלא אסמיך שבע, ותרגיש כי כבר נקרא שמך בישראל 'עשיר העיירה' אז תעצור מללקט עוד ועוד - על אף שעדיין לא נגמרו שתי שעותיך ללקט.

מה עשיתי? צויתי על השומרים לשפוך את תכולת השקים, ובזה תרגיש כי עדיין ביתך ריקם לגמרי ותמהר למלא שקיך, ולכן, כל עוד שלא נגמר זמנך שפכו השומרים את כל יגיע כפך, ובבוא העת שלחנו אותך מלא בכל טוב, ועתה הון ועושר בביתך ברווח גדול עד מאד.

מעתה, אם לאחר ש'גנבו' ממנו השומרים בפעם הראשונה את אשר ליקט ואסף היה הולך לביתו בחרי אף, יושב ומבכה את ביש מזלו וזועק חמס על השוד לאור היום ועל החוצפה הנוראה, אזי לא היה בידו כלום, ויתכן שהיו שולחים לו את אשר מילא בפעם הראשונה.

אכן מאחר שהבין שעתה אינו 'עת לבכות', אלא התחזק להתחיל ולמלא את השק מבראשית, וגם אחר הפעם השניה, והשלישית, והרביעית, והחמישית לא נסוג אחור, על כן זכה לכל אותו השפע האדיר, ונוכח בעיניו שאין כאן 'גניבה' ולא 'חוצפה', אלא כל מחשבות אלו היו רק דמיונות, אך האמת שהכל היה לטובתו. (ע"פ פתיחה לחכמת הקבלה ח"ב עמ' שעז).

כך היא דרכו של היצר הרע כיוצא בזה, לייאש את האדם בעת הנפילה, אבל על פי האמת כל מטרת הנפילה אינה אלא למען לא ירגיש האדם כי כבר קנה די סיפוקו בתורה ומצוות, והאיש שאינו מבין את הענין, מתייאש ומתחיל לבכות וליילל, אוי וויי, אוי וויי, כל יגיע כפי נאבד והלך לטמיון, ומדוע לא יבין כי אין זה אלא כדי שירגיש 'חסר', וישוב למלא אוצרותיו בתורה ועבודה? וסוף דבר יגלה שהכל דמיונות, לא היה כאן לא נפילה ולא הפסד, וכל הקנין שנראה לו שאבד ממנו, הכל שלו וברשותו לעולם שכולו נצח.

צריך להזהר שלא יפסיד את כל חייו, בשביל תאווה רגעית

משל לעני שהיה מהלך על שפת הים, לפתע הוא רואה יד מנופפת לו מתוך המים וצועקת לעזרה, ללא אומר ודברים קפץ במהרה אל תוך הים, והנה הוא רואה לפניו עלם צעיר חמד בחורים כבן חמש עשרה מפרפר, וכפשע בינו למות, מיד משה אותו מהמים, עשה לו החייאה, הפך אותו, והוציא את כל המים שבלע, טיפל בו במסירות עד ששבה רוחו אליו.

לאחר מכן לקח אותו לרופא שיטפל בו, ושומע שהרופא שואל אותו שאלות כרגיל מי אתה, בן כמה אתה, וכו', והנה הוא שומע שזה שהצילו הוא בן המלך ושמח שמחה גדולה, על שזכה להציל את בן המלך.

אמנם בן המלך הזה לא עזב אותו, אלא ביקש שישאר איתו, כי הוא רוצה לקחתו לאביו המלך לספר לו איך שהצילו, ולולא שהצילו כבר היה טובע בים.

כך עשה, לקחו לאביו המלך, וסיפר הבן לאביו המלך כי האיש שאיתו הציל את חייו. שמח המלך שמחה גדולה, ואמר לו: אני חייב לך את חיי, זהו בני יחידי, יורש העצר שלי, הצלת את חיי בני, כל מה שתרצה בעולם אתן לך, והוא עני מרוד ביתו ריקם מכל וחובק אשפתות, ובדיוק כשהלך על שפת הים חשב מה לעשות, איך יכלכל את בני משפחתו, והנה באה לו ברכה מן השמים, ה' פתח לו את ידו הרחבה.

אמר לו המלך: המתנה שאתן לך היא, שבמשך שעה אחת אתה יכול להכנס לאוצרותי וליקח משם כסף, זהב, אבנים טובות ומרגליות, וכל מה שתאסוף במשך שעה זו יהיה לזכותך.

קבעו יום שיגיע, ואז השערים יהיו פתוחים ויכנס, העני הלך בשמחה לביתו וסיפר לבני ביתו, אמר להם: מהיום אין עוני, תתחילו לקנות כל מה שאתם צריכים, אפילו דירות, כי מהיום הפכנו להיות מולטי מיליונרים, יש לנו הכל.

כששמעו יועצי המלך מהדבר, אמרו למלך: איך המלך נותן לו שעה לבוא באוצרות? בשעה אחת אפשר לרוקן הכל, אפילו הוא לבדו יכול לרוקן הכל, היית נותן לו מליון דולר, עשרה מליון דולר, מיליארד דולר, אבל לא להכנס ככה לאוצרות, הוא יכול לקחת לך אבנים נדירות שכל אבן שווה הון, וכן יש כאן אוצרות גדולים שאספו אבותיך.

ענה המלך: באמת אתם צודקים, אך מה אעשה וכבר הבטחתי לו? ישבו היועצים וחשבו והחליטו, כי צריך לבדוק מה אוהב האדם הזה, איך אפשר לפתות אותו, האם הוא אוהב לאכול, או זמרים ונגנים? ובמה שאוהב נעסיק אותו באותה שעה, מיד כשיגיע נעשה לו מטבחים יפים ותערוכות של אוכל הכי יפות, עם ריחות הכי נודפים וכדומה, ונשכיחהו מהאוצרות.

ואכן שלחו בלשים, ובדקו אחריו ואמרו: העני הזה אוהב מאוד אוכל, וגם אוהב להנות מתזמורות וכד'. ויעצו שיביאו שֶפים, יכינו מאכלים עם ריחות נודפים, מטבח מרוקאי, מטבח פרסי, מטבח אנגלי, הכל, מכל המינים והסוגים, וכל אחד יעשה תצוגה, ויזמינו תזמורות ופייטנים, וגם יעשו בר משקאות חריפים, המשובחים ביותר, וכך היה.

הגיע היום המיוחל, והעני הגיע לארמון, ומיד כשנכנס התחילו לסובב אותו במאכלים המעלים ניחוחות בשלל צבעי הקשת, ראה את כל המטעמים ולא ידע מה לעשות האם להתחיל מיד לאסוף אוצרות, או קודם לאכול, חשב, שעה זה המון זמן, נתחיל לטעום קצת שיהיה כח לאסוף את האוצרות בישוב הדעת אי אפשר לעבוד עם בטן ריקה... בלי נחת אפשר לטעות... מיד ניגשו אליו מלצרים מכל צד, מגישים לו מטעמים, המלך עשה את זה במיוחד בשבילך, הכל לכבודך, קח מזה, ואחר אומר לו: תקח גם מפה, טעם מזה ומזה, בשר, עופות, תוספות מיוחדות, ולא יכול היה להפסיק, הכל מיוחד, מפתה, גם זה לא יפה לא לטעום אחרי שהמלך טרח כל כך בשבילו.

ואז התחילו למזוג לו משקאות מהמרתף של המלך, ישן נושן, והוא שותה כוס ועוד אחת, חושב שהוא בגן עדן, והשעון מתקתק, הזמן עובר, וכבר קשה לזוז, הוא רואה שאין זמן, צריך להתחיל לאסוף, אבל הוא לא יכול, הראש שלו כבר מסתובב, הוא מחליט לנוח רגע אחד על הספה המלכותית והמפנקת.

והנה עוברת עוד רבע שעה, הוא רואה איך הזמן רץ, קופץ מהר, רוצה להתחיל לאסוף, והתחילו התזמורות, ניגונים מעולמות עליונים, פייטנים ומשוררים והוא מרגיש שנשמתו יוצאת מרוב תענוג, שוב נגשים המלצרים, מגישים לו עוד מגשים עמוסים מטעמים חדשים שלא טעם מימיו, ברבורים ושליו ודגים, ומוזגים לו ומפתים אותו בכל מיני תענוג, הוא רואה שהזמן יכלה והמה לא יכלו, ואז מחליט לא לשית לבו עוד לכל ההבלים והתאוות, ובנחישות ניגש למלאכה, פותח את השק, אך השומר צועק לעברו, עצור! עמוד! מה זה, עוד לא עשיתי שום דבר, עוד רגע בבקשה. השומר אומר לו: אדוני! השעה כבר עברה, אבל לא הספקתי לאסוף כלום, ענהו העני, מה לעשות שהלכת לאכול.

נו איזה טיפש, הפסיד את כל החיים שלו, כל הון שבעולם הפסיד בשביל תאווה רגעית, אילו היה לוקח את הכסף, היה יכול כל ימיו לעשות סעודות מעין זו, אבל היצר פיתה אותו והוא נפל ברשתו.

כן הוא האדם, נתנו לו שבעים שנה בעולם הזה "ימיו כצל עובר", אומרים לו תאסוף מרגליות-תורה מצוות ומעשים טובים, כי בזה תזכה לחיי נצח, אבל היצר הרע מתעתע בו, ואומר לו: יש זמן, אתה יודע מה זה שבעים שמונים שנה, תאכל ותשתה לאט לאט, נכון צריך גם להכין צידה לדרך, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, אבל גם בעולם הזה צריך קצת לחיות, קצת חופשים, קצת טיולים, ובינתיים החיים שלו עוברים והכל הולך ח"ו לאבדון.

צריך להזהר! אסור לאדם לתת ליצר הרע לקחת לו את החיים, כל פעם אומר לו: "מחר", אכן, צא הלחם בעמלק, אבל "מחר", כל יום ממציא לו המצאות חדשות לפתותו, וצריך מאוד מאוד להזהר, לנצל את הזמן.

השודדים רוצים חושך

מסופר, שבעיר אחת היתה מגיפה, כמו שהיתה 'קורונה', ולא ידעו מה לעשות, הרב כינס את כל הקהל הקדוש ואמר להם שכל אחד יקבל עליו איזו קבלה, בעיקר בנושא לימוד תורה, גם מי שלומד שיוסיף כל יום עוד שעה אחת, או לקבל שבת מוקדם וכדומה. והרב הבטיח להם שמי שיקבל עליו לא יקרה לו כלום, וכולם קיבלו עליהם קבלות כי היו בפחד נורא, וכדברי הרב - כך היה.

היה שם העגלון של העיירה, הוא ניגש לרב בבכי ואמר: תראה כבוד הרב, אני לא יודע ללמוד, לא יודע לקרוא, מה אני יעשה? אמר לו הרב: תעשה חסד עם אחרים.

העגלון גמר את יום העבודה, מסכן, מה כבר היה מרוויח עם העגלה שלו, ובא בערב לבית, ואמר לאשתו: תשמעי גברת, כולם הולכים ללמוד שעה, אני הולך לעשות חסד! מה תעשה? אני הולך, ונראה מה שיזדמן, החסד ראשון שיזדמן אני יעשה ואבוא לבית. אמרה לו אשתו: יא אבני, אל תבוא מאוחר, אני לבד בבית, ואני ממתינה לך בעלי היקר.

הוא יצא לדרכו, והיה זה ביום סגריר, גשמים חזקים ירדו בחוץ, והוא מסכן, עומד באיזה צומת אחת שמשם הולכים ליער, ובידו יש לו פנס גדול שמאיר את הכל. והיו שם גשמים עזים ואדמה בוצית, ואבנים גדולים שעלולים לגרום למכשול לעוברים ושבים. והנה הוא רואה איזו קבוצה של אנשים מתקרבים, התחיל להאיר עליהם עם הפנס, ואומר להם: רבותי, תזהרו! אסור להתקרב לפה, פה יש ביצה, תיזהרו, פה יש סלעים, פה יש כך וכך, בזה הוא התכוון לעשות איתם חסד.

ולפתע, האנשים האלו התקרבו אליו, והתחילו לתת לו מכות, לקחו לו את הפנס ושברו אותו, ואת העגלה עם הסוסים לקחו לו, וזרקו אותו לאיזו ביצה, מסכן, אמר לעצמו: אני עשיתי מה שהרב אמר לי, אתפלל להקב"ה שיוציא

אותי מהביצה הזאת. וכך לאט לאט, לא יודע באילו כוחות, הוא יצא מהבוץ הזה, והלך לבית, הוא דופק בדלת כשכולו מלוכלך מכף רגל ועד ראש, אשתו שואלת אותו: מי אתה? אני בעלך! מה, אתה בעלי? מסתכלת מהאישון, ה' יצילנו, זה שד בר מינן, אתה לא בעלי. איפה העגלה שלך? לקחו לו מסכן, איפה הפנס? אין לי. אבל את לא יודעת, אמרתי לך שהרב אמר שאני אעשה חסד, הלכתי וזה מה שקרה. אומרת לו האשה: לא! תלך לרב. היא פחדה פחד נורא, הלכה והתחבאה בתוך הבית.

הלך המסכן לבית של הרב, היה כבר שתים בלילה, הוא דופק בדלת של הרב, והנה הרב רואה אדם משונה, אבל צריך לפתוח, פותח לו, אומר לו: כבוד הרב, אני העגלון, מסתכל עליו - כן, מה קרה לך? אני הלכתי לעשות חסד, תכניס אותי לבית, הכניס אותו הלביש אותו, נתן לו להתרחץ, נתן לו משקה חם, בגדים, ושאל אותו: תגיד לי, מה קרה? אמר לו: כך וכך היה, באו קבוצה של אנשים הדרכתי אותם. שאל אותו הרב: מה, אתה לא יודע שאלה שודדים? הם לא רוצים אור, הם רוצים חושך, האור מפריע להם, אלה שודדים, מה אתה לא מבין? אמר: לא ידעתי.

אנחנו רוצים אור!

כך בדיוק היו המתייוונים. הם רוצים אור? הם רוצים חושך, הם רוצים בר מינן ה' יצילנו, תאוות העולם הזה, לא רוצים אור, מה היו עושים? הולכים להכניס את עם ישראל בתוך הבוץ. ה' יצילנו. רוצים להילחם בלומדי תורה.

לא כן אנחנו, צריכים את האור ולא את החושך. להתקרב אל האור זו התורה שהיא מאירה. והאדם צריך לדעת שלא יתייאש, יש לו ניסיונות, 'כי נפלתי, קמתי'. בסוף האמת תעשה את שלה.

האמונה אפילו בתוך ההסתרה

ה"שפת אמת", מבאר במה שנוהגים לומר ולזמר בלילות חנוכה את מזמור "שיר חנוכת הבית", ובאמצע המזמור אנו אומרים "הסתרת פניך הייתי נבהל", שימי החנוכה המה ימי חיזוק לעם ישראל, שבימים אלו היו בחשיכה להשכיחם תורתך, ובשפלות נוראה, והקב"ה עזר להם ועמד להם בעת צרתם ועשה להם תשועה גדולה, והוציאם משעבוד לגאולה. ללמדך, שכפי גודל ההסתר כך גודל ההטבה, ואת זה יש לפרסם בפרסומי ניסא, שלא להתייאש בשום מצב בעולם, ולהיות תמיד בוטחים בהשם יתברך.

וכן ביאר גם הרד"ק, שכל הירידה היא לצורך עליה, וכל הגלות היא בשביל הישועה - "ארוממך ה' כי דליתני", כמו היורד לעומק הבור ומעלה המים, כך נרות החנוכה מאירים את החשיכה ומחזקים את האמונה, ומעוררים את התקוה, על הנימים והנפלאות שנעשו בימים ההם, בן יעשו בזמן הזה.

"וטמאים ביד טהורים"

שאל הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפלד זי"ע - רבה של ירושלים, על מה שאנחנו אומרים בתפילה: "מסרת גבורים ביד חלשים וכו'", בשלמא "גבורים ביד חלשים" זהו נס, וכן: "רבים ביד מעטים" זהו נס, אך "טמאים ביד טהורים", מה הרבותא בדבר, במה רב כוחם של ה"טמאים" מכוחם של ה"טהורים"?

אלא הסבר נפלא יש כאן, וזאת על פי מה שמובא במדרש רבה (בלק פרשה כ, כה) י"ב ניסים נעשו לו לפנחס בשעה שקנא את קנאת ה' והרג את זמרי בן סלוא וכזבי בת צור, ומובא שם שהנס העשירי היה: "ששמר הקב"ה את רוחותיהן שלא ימותו בידו ויטמא", [מפני שהיה כהן], והם מתו רק אחרי שהניחם מידו.

וא"כ אף כאן היה נס כזה, שהיוונים לא מתו "ביד" החשמונאים הכהנים כדי שהם לא יטמאו, (וגם לשיטת רבי שמעון (יבמות סא.), שקברי עובדי כוכבים אינם מטמאין באהל, ש"אתם" קרויים "אדם" ואין העובדי כוכבים קרויין "אדם", היינו דוקא לענין טומאת אוהל, אך במגע, ודאי שגם מת עובד כוכבים מטמא). וזהו הפירוש: "וטמאים ביד טהורים" - שאף על פי שהיוונים היו "טמאים", מכל מקום "ביד טהורים" - לא נטמאו החשמונאים הטהורים בהריגתם, כי אירע להם גם כן נס כנ"ל. (אוצרותיהם של צדיקים מועדים ח"ב עמ' שצב).

דרוש ב

מבאר טעם שחנוכה שמונה ימים, ומדוע נקרא "חנוכה"

מדוע תקנו שמונה ימים בחנוכה

ידועה קושית הבית יוסף (אורח חיים סי' תרע), מדוע תקנו שמונה ימים בחנוכה, והרי ללילה הראשון היה שמן, וא"כ לא היה בו נס.

ומיישב הבית יוסף שגם בלילה הראשון לא שמו את כל השמן שבפך, אלא חילקו את השמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל זאת דלק כל הלילה.

עוד כתב הבית יוסף ליישב שכבר ביום הראשון כשהתחילו למזוג הכוסות, פך השמן נשאר מלא במעשה ניסים, ואם-כן כבר בלילה הראשון היה נס.

תירוץ נוסף תירץ הבית יוסף, שבלילה הראשון שמו את כל השמן שהיה במילואו, וכשבאו בבוקר הבחינו שלא דלק כל השמן כפי שצריך להיות, אלא רק חלק אחד מחלקי שמונה, ונשאר כך לשמונה לילות.

יישוב נוסף אפשר לבאר על פי דברי התוספות (חגיגה כז. ד"ה שאין) שכתבו שהאש שהיתה יורדת מהשמים על המזבח - היתה אש קרה ואינה מכלה, ולכן לא היה שום נזק לציפוי המזבח.

והנה גם בהדלקת המנורה היו נוטלים אש מן המזבח, וממנה הדליקו את המנורה, כמבואר בגמ' יומא (מה: וברש"י שם ד"ה אש תמיד), ומכיון שהיא לא שורפת, לכך השמן שהיה בפך הספיק להדליק את המנורה ליום אחד באש של מעלה, אבל כידוע בחנוכה באו היוונים ושקצו את המזבח כדאיתא בעבודה זרה (נב:), ולא היה להם את האש של מעלה, והשמן שהיה בפח שמצאו לא היה בו מספיק אפילו ליום אחד באש של מטה מפני שהיא שורפת, ונעשה להם נס שדלקה המנורה בשיעור שמן זה לילה אחד, ונמצא שגם בלילה הראשון היה נס. (להורות נתן ויקרא עמ' לה).

עוד אביא לפניך פירוש נפלא שכתב בספר "קומץ המנחה" (צינץ דרוש לחנוכה דף י"ז ע"ג) ליישב את קושיית הבית יוסף ע"פ משל נפלא: סוחר עשיר נסע ליריד בלייפציג, והיו בידו שמונה שקים עם זהב, בדרך התנפלו עליו שודדי יער ובזזו ממנו את רכושו, אך בדרך נס לא הבחינו כי ישנם שמונה שקי זהב, ועל כן נטלו עמם שבעה שקים בלבד.

המשיך הסוחר בדרכו, ועם הגיעו לישוב הקרוב, שכר איכרים שתמורת תשלום יפתחו במרדף אחר השודדים.

קודם היציאה למרדף עמד הסוחר ונדר נדר כי אם יצליחו ללכוד את השודדים ולהשיב את רכושו יתן מיד מעשר לצדקה, וכך היה, תפילתו נשמעה והושבה הגזלה.

השמועה פשטה בכל האיזור, וגבאי הצדקה מיהרו להתדפק על דלתו כדי לקבל מכספי המעשר, אך פרץ ויכוח בין הסוחר לבין הגבאים, סביב שיעור המעשר שעליו להפריש, הסוחר אמר: רק שבעה שקי זהב חזרו אלי, ולכן רק מהם עלי להפריש מעשר, אך הגבאים טענו לעומתו כי עליו להפריש מעשר גם מהשק השמיני, שהרי בלי השק הזה לא היה לו לשלם לאיכרים כדי שירדפו אחר הגזלנים, ועצם זה שנשאר לו שק אחד, גם זה נס גדול.

וכך גם לענין השמן, אילו לא התרחש הנס שהיוונים לא שמו לב לפך השמן הזה, אז גם הנס שהיה, שבמקום יום אחד דלק שמונה ימים, גם הוא לא היה, ולכן אנחנו מודים לה' שמונה ימים, ולא רק שבעה.

הנס היה באיכות

הגה"ק רבי חיים מבריסק זי"ע כתב ליישב את קושיית הבית יוסף על פי קושיה נוספת, איך יצאו כלל ידי חובת הדלקת המנורה באותו שמן שנוסף ביום השני, הלא רק "שמן זית" כשר למנורה, דהיינו שמן היוצא מפרי שגדל על עץ של זית, והשמן שבפך, שמן של נס היה, ולא שמן של זית, כי מן השמים הוסיפו על השמן הראשון עוד שמן שאינו שמן טבעי? [ואכן הרד"ק (מלכים-ב ד, ז) כותב, שאותו שמן של נס שנבע בבית השונמית מברכת הנביא אלישע, היה פטור ממעשרות, כי חיוב מעשר חל רק על שמן טבעי].

מתוך דיוק זה, מחדש ר' חיים - שמוכרחים אנו לומר: שהנס לא היה "בכמות" - בתוספת שמן, דהיינו שכלה השמן הטבעי, ונתווסף שמן של נס, אלא "באיכות" - שכח השמן הטבעי נתעצם, והיה בכוחו לדלוק שמונה ימים. ממילא, בכל לילה כלה שמינית מהשמן הטבעי, ולא נתווסף שמן של נס. ושוב אין עוד מקום לקושיית הבית יוסף - כי הנס ביום הראשון היה באותה מדה של שאר הימים.

ועם יסוד זה המשיך לבאר את מחלוקת בית שמאי ובית הלל בנוגע לנרות חנוכה (שבת כא:), שלבית שמאי ביום הראשון מדליק שמונה נרות, ומכאן ואילך "פוחת והולך", ואילו לבית הלל ביום הראשון מדליק נר אחד, ומכאן ואילך "מוסיף והולך".

טעם מחלוקתם מבאר רבי חיים מבריסק כי לבית שמאי העיקר הוא ה"כח" שהיה בשמן, ואם כן, בלילה הראשון היה לשמן 'כח' לדלוק שמונה ימים, ובלילה השניה נותר בו 'כח' לדלוק רק שבעה ימים, ולכן סוברים בית שמאי ש"פוחת והולך".

מאידך בית הלל סוברים שיש להסתכל על ה"פועל" ולא על ה"כח"-כך, שביום הראשון ראו את הנס רק לילה אחד, ולמחרתו ראו את הנס ללילה נוסף, כך בכל לילה הוסיפו לראות את הנס, ולכן לשיטתם "מוסיף והולך". (ע"פ המועדים בהלכה מהדורת ירושלים תש"ע ח"א חנוכה עמ' רא).

מדוע נקרא חג זה "חנוכה"

א. בתיקוני הזוהר הקדוש (תיקון יג דף כט ע"ב) כתוב וז"ל: "תמניא יומי דחנוכה, לארבעה וערין יומין, [דהיינו לאחר כ"ד יום בחודש כסלו], דאינון "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד", [כ"ד יום אלו הם כנגד כ"ד אותיות שיש בברוך שם], ומיד דעלה זית טרף בפיה שרייא כ"ה על ישראל בכ"ה בכסלו, [והשכינה הקדושה שורה על ישראל בכ"ה בכסלו], ואלין אינון כ"ה אתון דיחודא, דאינון "שמע ישראל" וגו', ודא איהו חנוכה - חנ"ו כ"ה וכו', ע"כ לשון הזוה"ק.

אומר הזוהר הקדוש "חנוכה" פירושו חנו בכ"ה בכסלו. ומוסיף הזוהר הקדוש ששורה השכינה על עם ישראל ביום כ"ה, שהוא סוד הכ"ה אותיות שיש ב"שמע ישראל", שהוא סוד היחוד הקדוש הנעשה עתה בחנוכה ע"י מצות ההדלקה.

ב. בפסיקתא רבתי (פרשה ו אות א) איתא, וז"ל: אתה מוצא זאת החנוכה שאנו עושים, זכר לחנוכת בית חשמונאי, על שעשו מלחמה ונצחו לבני יון, ואנו עכשיו מדליקין. ע"כ. והיינו ש"חנוכה" הוא מלשון "חנוכת הבית", לפי שבימים אלו עשו את חנוכת בית חשמונאי לאחר שטיהרו את המקדש מטומאת היוונים, ועל ידי זה חזרה השכינה למקומה, וחזרו הפרצופים להתייחד כבראשונה.

ג. ועוד טעם שנקרא "חנוכה" מלשון "חנוכת הבית". לפי שבאותן הימים היתה חנוכת המשכן, בעת הקמת המשכן בימי משה. כדאיתא ב פסיקתא רבתי (שם אות ה), שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו, אלא שהמתין הקב"ה בהקמתו עד ניסן שנולד בו יצחק, ואמר הקב"ה, עלי לשלם לחודש כסלו, ושילם לו ע"י שבחודש זה היתה חנוכת בית חשמונאי.

ד. עוד טעם שנקרא "חנוכה" כתב האור זרוע (חנוכה סי' שכא) על שם "חנוכת המזבח" שהיתה בימי היוונים, שנסתר המזבח על ידי היוונים, וכשניצחו החשמונאים, חזרו ובנאוהו. וכמבואר בגמרא עבודה זרה (נב:).

ה. וכן נקרא "חנוכה" לפי שהוא לשון חינוך לגאולה העתידה, ומספרי המקובלים מוכח שבשעת הדלקת הנרות מתגלה גילוי מהאור הגנוז, שהוא אורו של משיח. (בני יששכר מאמרי כסלו טבת מאמר ב אות יח והלאה בשם רבי פנחס מקוריץ).

משי"ח ר"ת **מ**דליקים **ש**מונה **י**מי **ח**נוכה. (הרוקח הל' תשובה מהדורת רוזנפלד עמ' קנט).

ו"חנוכה" הוא מלשון חינוך לגאולה העתידה, שאז יתגלה לנו האור הגנוז בשלימות, כמו שאמרו חז"ל (חגיגה יב.): "אור שברא הקב"ה ביום ראשון - עמד וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא". (בני יששכר מאמרי כסלו טבת מאמר ב אות כא).

ו. ויש עוד רמז נאה בשם "חנוכה", דהנה לעיל הבאנו את קושיית מרן הבית יוסף (סי' תרע) שלכאורה היה צריך לעשות את חג החנוכה רק ז' ימים?

והבית יוסף בתירוצו הראשון תירץ שחילקו את השמן שבפך לשמונה חלקים, ונעשה נס גם בלילה הראשון, ששמינית מהשמן הספיק שיהיה דולק כל הלילה.

אכן בשל"ה הקדוש (ח"ג וישב חנוכה צאן יוסף אות מח בהגהה) השיג על דברי הבית יוסף לפי ש אסור ליתן פחות משיעור של חצי לוג לכל נר. (ע' מנחות פח:).

ולכן כתב שצריך לומר כמו שכתב הבית יוסף בתירוצו האחרון שנתנו את כל השמן במנורה, ונעשה נס ולא נשרף בלילה הראשון רק חלק שמינית מהשמן.

וזה נרמז במילת "חנוכה". ח' - הם שמונה ימים, וכשתחשוב חצי לוג לכל נר משבעת הנרות שמונה פעמים שבע עולה נ"ו, והיה הנס שדלקו שמונה ימים בשבעת קני המנורה, כאילו היה נ"ו חצאי לוגין, וזהו נ"ו של חנוכה. וכ"ה הוא כ"ה לחדש כסלו, בסוד (בראשית א, ג): "יהי אור" ש'יהי' גי' כ"ה, [וכן 'אור' שהיא מילה כ"ה מבראשית].

ובתיבת "כה" מתחילה ברכת כהנים, (במדבר ו,כג): "כ"ה תברכו את בני ישראל", ונתבשר אהרן שהוא מוכן לגדולה זו של נרות חנוכה, כמו שכתב הרמב"ן ריש פרשת בהעלותך (שם ח, א).

רמזים נפלאים על המילה "חנוכה" מהחת"ס

כתב בספר זכרון למשה (עמוד סז) שהגה"ק רבי יוסף חיים זוננפלד זי"ע אמר בשם מרן החתם סופר זי"ע רמז נפלא וראשי תיבות במילת "חנוכה" המסכמים את כל סיפור החנוכה:

חשמונאים **נ**לחמו ו**נ**צחו **כ**ל **ה**יוונים.

חושים **נ**כנסו ופינו **כ**לי **ה**היכל.

חביבים **נ**מצאו ובקרקע **כ**ד **ה**שמן.

חתום **נ**מצא ובטבעת **כ**הן **ה**גדול.

חיבתם **נ**גלית והספיק **כ**ל **ה**שמונה.

חכמים **נ**מנו וקבעו **כ**סלו **ה**בא.

ח' **נ**רות ולגמור **כ**ל **ה**הלל.

דרוש ג

בענין התשובה בימי החנוכה

כח התשובה בימי החנוכה

כתב הרב בני יששכר זי"ע בספרו דברים נחמדים (עניני חנוכה אות ד) שעד חנוכה עדיין אפשר לעשות תשובה.

וביאור הדבר, היות וידוע שהתשובה היא בעולם הבינה-עולם הבריאה ששם כסא הכבוד, וכמו שאמרו רבותינו (יומא פו.): "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד".

והנה חנוכה הוא ב"הוד", ובתיקוני הזוהר הקדוש (בהקדמה דף ח.) איתא "ה' עלאה [שהיא אימא עלאה כמבואר בזוהר הקדוש (ויקרא דף י ע"ב)] עד הוד איתפשטא", ולכן אימא שהיא בחינת התשובה, עד "הוד" איתפשטא, שזהו חנוכה בבחינת ה"הוד", וביום הכיפורים עולים ל"בינה" וזוכים שם למעלת התשובה, וזה למי שזוכה לעלות, אבל בחנוכה אימא עצמה יורדת למטה להאיר לנו.

ביום הכיפורים הלכנו אנחנו לבית המקדש, אבל בחנוכה כביכול בית המקדש בא אלינו לתוך הבית, מדליקים את המנורה בבית שלנו, גם החלשים שלא יכולים לעלות מעצמם, יוכלו לחזור בתשובה שלמה, והיא יורדת ומאירה כדי לברר ולהוציא את כל הניצוצות מן הקלי', ולהפריד אותנו מהקלי'. [לא נמצא בפרי עץ חיים, ומקורו בס' מאור עינים הנזכר להלן]

ולכן אמרו בגמרא (שבת כא:): "כל הפתילות והשמנים כשרים לנר חנוכה", שלא כמו בשבת, כיון שהפתילות והשמן מרמזים על האדם, שצריך להתקדש ולהתעלות כדי לקבל את אור השבת, ולא כל השמנים והפתילות כשרות לשבת, לומר לך שלא כל אדם ראוי לקבל את אור השבת, אבל בחנוכה שהשכינה כביכול יורדת אף למטה מעשרה טפחים, לכן כל השמנים והפתילות כשרות, כיון שבימי חנוכה כל נשמה יכולה להדלק, על ידי האור הגדול שמאיר בה. (ע"פ מאור עינים טברסקי פרשת מקץ ד"ה ויהי מקץ עמ' עט).

ומובן מעתה כי שמונת ימי חנוכה הם כנגד שמונה ספירות בינה חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות, כי עולם התשובה היא הבינה, ובחנוכה אנו ממשיכים את האור מהבינה לכל השבע ספירות.

וזה מה שהיה עושה הכהן הגדול ביום הכיפורים, שהיה מזה אחת למעלה ושבע למטה, כי אחת למעלה, כנגד אימא שזה הבינה, כי הכהן הגדול היה מושך השפע מלמעלה מהבינה לשבע ספירות תחתונות, אחת למעלה ושבע למטה, וכנגד זה יש לנו את שמונת ימי החנוכה, כי אנו ממשיכים שפע מהבינה ל שבע ספירות התחתונות כל יום ביומו.

ודע כי שמונת פעמים חנוכה עם הכולל גי' תשוב"ה.

וכתב בספר צמח צדיק (מועדים סוף דרוש לחנוכה) רמז לדבר (תהילים צ, ג): "תשב אנוש עד **דכ"א**" בגימ' **כ"ה**, רמז שאפשר לשוב בתשובה עד חנוכה שהוא בכ"ה בכסלו.

גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד

והנה אמרו חז"ל (יומא פו.): "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד". ולכאורה יש להבין מה ענין כסא הכבוד למצות התשובה?

אלא יש לבאר על פי מה שכתב הרמ"ע מפאנו בספרו עשרה מאמרות (חיקור דין ח"ג פ"ב) דאיתא בגמרא (חגיגה יג.) שהמלאכים וחיות הקודש נושאים את כסא הכבוד, והאמת שהכסא נושא את נושאיו [כעין מה שאמרו (סוטה לה.): "ארון נושא את נושאיו"], ואינו זקוק למלאכים שישאו אותו, ואכן הם אינם אלא נראים כמי שמחזיקים ומטלטלים את הכסא, אבל כאשר איש מישראל נכשל בחטא חלילה, הרי הוא גורם שהמלאכים מרגישים כובד כשהם נושאים את הכסא.

וזהו מה שאמרו בגמרא (חגיגה יג:) שהחוטאים נענשים מנהר דינור היוצא "מזיעתן של חיות", ונשפך על ראשי רשעים בגיהנם, כי עליו להענש על שגרם לחיות לישא את המשקל שהכביד על כסא הכבוד, עיין שם.

ולפי זה מובן למה "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד", שמיד שיחזור החוטא בהרהור תשובה מתבטלת כבדות זו, כי התשובה מגיעה עד כסא הכבוד, וגורמת לבטל המשקל הכבד שנגרם על ידי החטא.

תשובה תפלה וצדקה מעבירים את רוע הגזירה

אור החנוכה מזכך את גופו של האדם ומגרש ממנו התאוות הגשמיות, כי האור מגרש את החושך שהוא הגוף. וידוע כי "חנוכה" גי' "גוף", וזה נעשה ע"י התשובה שאנחנו עושים עתה בחנוכה.

ולפי זה אם ח"ו נגזרה על האדם איזה גזירה בר"ה, עדיין יכול לעשות תשובה וחרטה על העבר, וקבלה על העתיד, ולהתחנן לפני בורא עולם, ואז יתקיים בו: "תשובה תפלה וצדקה מעבירים את רוע הגזרה", כי "נר חנוכה" כפול שמונה גי' "תשובה תפלה וצדקה מעבירים את רוע הגזירה" בדיוק, וזה פלא. (שופרא דחנוכה ע' תכו).

המדקדק במצות חנוכה מתקן את חלקי נשמתו

מי שידקדק במצות החנוכה ויזכך את נפש רוח ונשמה חיה יחידה שלו, יזכה להאיר אור גדול בנשמתו בימים הללו.

וידוע שהיונים רצו לאבד מאיתנו את האור של הנפש רוח ונשמה חיה יחידה שלנו, שכן גזרו עלינו שלש גזירות: חדש שבת ומילה.

חדש - גי' שלש מאות ושתים עשרה.

שבת - גי' שלש מאות ושתים.

מילה - גי' שמונים וחמש.

יוצא סך הכל: אלף תשעים ותשע.

גם "נפש רוח נשמה חיה יחידה" יוצא בדיוק אלף תשעים ותשע, וזה פלא. (אהבת ישראל ויז'ניץ פרשת וישב אות רד).

וגם "בימי מתתיהו בן יוחנן" גי' אלף תשעים ותשע בדיוק, כגי' של: "חדש שבת מילה". (צבי לצדיק מבלאזוב ח"ג מאמרי חדשי כסלו טבת מאמר ד סוף אות יב).

ולזכרון הנס אנו מדליקים נרות חנוכה ומזמרים בכל יום מזמור ל' שבתהלים: "**מ**זמור **ש**יר **ח**נוכת", ראשי תיבות כמו הראשי תיבות של: **מ**ילה **ש**בת **ח**דש. (דבש לפי מערכת ח אות ז).

ועתה ע"י הדלקת נר חנוכה מאירים האורות ד"חודש שבת ומילה", וע"כ כתבו הקדמונים ששלשת המצוות יצאו בחנוכה, כי בחנוכה שהוא שמונה ימים תמיד יחול בו שבת או בתחילה או באמצע, וכן ראש חודש טבת תמיד חל בחנוכה, ושמונת ימי החנוכה כנגד ברית מילה שהיא לשמונה ימים. (ראש דוד פרשת מקץ עמ' קלב ד"ה וכבר).

ועל ידי ימי החנוכה מאיר אור, כנגד נפש רוח נשמה חיה יחידה שלם, ומשלים נשמתו, ומאיר אותה באור העליון. **וכמו** שידוע מספה"ק שאף שנחרב ביהמ"ק, מ"מ כל מה שהיה בביהמ"ק מאיר גם עתה, ושלחנו של אדם בחינת מזבח, והחנוכיה היא בחי' המנורה, ועל זה הדרך שאר הדברים.

שבת חודש מילה כנגד תשובה תפילה וצדקה

"**תשובה** תפילה וצדקה" הם כנגד שלשת המצוות שרצו היוונים לבטל מישראל "שבת חדש ומילה".

שבת - היא בחי' תשובה, כמו שרמזו (ס' סידורו של שבת סוף שורש א) שב"ת ר"ת **שבת בו תשוב**.

חדש - זה בחי' תפילה, שהוא כנגד קרבן מוסף, ותפילות כנגד תמידין תקנום (ברכות כו:).

ומילה - כנגד צדקה, שבשניהם מצינו שהן שקולות כנגד כל המצוות (עי' נדרים לב. וב"ב ט.), והם כורתים את כל המקטרגים והמשטינים.

וע"י "תשובה תפילה וצדקה" שהם: "קו"ל צו"ם ממו"ן", מבטלים את כל הגזירות. יה"ר שנזכה לביטול כל הגזירות ולגאולה שלימה, ויקויים בנו הכתוב (תהלים קלב, יז): "ערכתי נר למשיחי", במהרה בימינו, אמן.

סוד השם "נחל"

כתב רבינו האר"י בשער הפסוקים על תהלים (דף מח ע"ד ד"ה נפשנו) וז"ל: כבר ידעת כי שם הנזכר [נח"ל] הוא נקרא נפש של המלכות, עכ"ל. וכידוע כי הנפש היא הכח הבסיסי של האדם, בבחינת הדם כמו שכתוב (דברים יב, כג): "כי הדם הוא הנפש".

ועיין עוד בשער הכוונות (דרושי תפילת השחר ריש דרוש א) שכתב וז"ל: (תהלים לג, כ): "נפשנו חכתה לה'", תכוין בהוי"ה דההי"ן העולה ב"ן, וגם תכוין אל ל"ו אותיות שיש בהוי"ה הפשוטה הזו ומילוייה ומילוי מילוייה.

והנה ב"ן ול"ו גי' נח"ל, שהוא ר"ת "נ'פשנו ח'כתה ל'ה'", ונודע שהוי"ה זו היא בעולם העשיה הנקרא נפש, ע"כ.

[ושם זה סגולתו לברר ניצוצות הקדושה מעומק הקליפות. וע"י שם זה נוכל לברר הניצוצות ולהעלות אותם מבי"ע לאצילות לתקנם].

רמז נוסף לשם קדוש נח"ל הוא ר"ת, (משלי יא, ל): "**ל**וקח **נ**פשות **ח**כם", שע"י הדלקת הנרות לוקח נפשות מהקלי', ומעלה אותם ל"חכמה" להתקן.

וגם ר"ת, (בראשית א, כד): "תוצא הארץ **נ**פש **ח**יה **ל**מינה", כיון שמ"הארץ" שהוא זה העולם שאנו בו, בא תיקון לנשמות. וכן "הארץ" זה בחי' "מלכות" שהיא המנורה, ועל ידה מוציאים נפשות מן הקלי'. (חסד לאברהם רבינוביץ לחנוכה דף מט ע"א).

לכן גם עתה בחנוכה אנו צריכים לשם זה, והוא ר"ת **ל**להדליק **נר ח**נוכה, שעולה גי' שם מ"ה הוי"ה במילוי אלפי"ן, ובאות אל"ף שבאמצע מילוי אות וא"ו, היא שם אהי"ה בריבוע [היינו: יו"ד, ה"א, וא"ו אה"ו אהי"ה ו, הא] שעולה "דם", והוא סוד דם האדם, ואז יעלה נח"ל. (עי' שער הכוונות דרושי חנוכה דרוש א דף קח ע"ד ד"ה ואח"כ תכוין).

וכל ענין התורה הוא להוריד שפע לאותם ניצוצות מרוחקים שבקלי', וזהו הסוד שאמרו גבי חנוכה (שבת כא):: "עד שתכלה רגל מן השוק". וכידוע "השוק" הם העולמות התחתונים בי"ע (עי' פרי עץ חיים חנוכה פ"ד), והשפע חייב להיות מבחי' נפש בלבד, כדי שלא תהיה יניקה לקלי'.

התשובה מעלה את ניצוצי הקדושה

ידוע דע"י מצות התשובה שבים ועולים ניצוצי הקדושה למעלה, ולכך כל אחד מאתנו צריך לנצל את ימי החנוכה לעשות חשבון נפש, ולראות איך הוא בעבודת ה', ויעשה תשובה, ויזכה על ידי כן להתקרב אליו יתברך.

ע"י מצות החנוכה מקרבים את המשיח

ואמרו רבותינו (שבת כב.): "מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל". והסוד שלו הוא, **מ**זוזה **י**מין ר"ת מ"י. **ח**נוכה **ש**מאל ר"ת ח"ש. ושניהם יחד "משיח". שע"י מצות החנוכה מקרבים את המשיח. (אור לשמים מהדורת תשס"ג ליקוטים עמ' שמג).

וכן משי"ח ר"ת **מ**דליקים **ש**מונה **י**מי **ח**נוכה. (הרוקח הל' תשובה מהדורת רוזנפלד עמ' קנט).

והנה משי"ח מורכב מאותיות: **מי** הוא בגי' נ', בחינת נ' שערי בינה, שהם סוד התשובה, ואותיות **ח"ש** ר"ת **ח**מור **ש**ור, שהם ז' קליפות ימין ושמאל, וגם בחי' אדום וישמעאל שיכנעו לעתיד במהרה בימינו, אמן.

חנוכה הוא זמן הסליחה

בספר ליקוטי מוהר"ן (תנינא סי' ז אות יא) כתב שחנוכה נרמז בכתוב (במדבר יד, יט): "סלח נא לעון העם **ה**זה **כ**גודל **ח**סדך **וכאשר נ**שאת", ר"ת "חנוכה". ובא לרמז שחנוכה הוא זמן סליחה, ויש לעשות תשובה, כי הוא הזמן האחרון להפוך ולשנות את גורלו לטובה ולברכה, ולבטל מעליו כל גזירות קשות ורעות.

ומיתוק הדינים נרמז אף הוא בתיבת "חנוכה", שהם אותיות ה' נ"ו כ"ח, והרמז הוא כי ה' פעמים נ"ו בגימ' פ"ר, כמנין מנצפ"ך, והוא נמתק ע"י כ"ח, כמו שכתוב (שמות טו, ו): "ימינך ה' נאדרי בכח". (דברי חיים ח"ב דף יח ע"א).

ולכן צריך להדליק נרות החנוכה בהתלהבות גדולה מאוד, שעל ידי זה ממשיך אותו אור אלהי על כל העולמות ואומרים עליו (תהלים קמד, טו): "אשרי העם שככה לו", אשר"י ר"ת **ר**שפי **א**ש **ש**להבת **י**"ה. הע"ם ר"ת **ה**דלקה **ע**ושה **מ**צוה. שככ"ה ל"ו, שככ"ה ל"ו-כנגד ל"ו נרות שמדליקים בחנוכה, וא"כ יש הוכחה שה' אלהיו. (עי' בני יששכר חדשי כסלו טבת מאמר ב סוף אות ח).

להתנער מהקרירות

בספר קרן אור פני משה פרשת מקץ (דף קכט ע"ד) כתב, על הכתוב (בראשית מג, ז): "ויאמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו" ומפרש רש"י, אפילו עצי עריסותינו גילה לנו, ע"כ. וצ"ב איזה נסתרות יש בעצי העריסה, ומה גילה להם יוסף?

וכתב ז"ל: "ואולי הענין בהקדים מה שכתוב במדרש (בר"ר נג, י) על הפסוק (בראשית כא, ח): "ויגדל הילד ויגמל", אמר רבי לוי לא 'נדנדה' עריסה תחילה אלא בביתו של אברהם אבינו.

גם המדרש הזה כל רואהו יאמר הכי קרא שמו 'מדרש', כי צריך להדרש.

ואולי הענין על דרך מה שכתב בזוהר הקדוש (פרשת פנחס דף ריט.) בתשובת שאלה לשואל ששאל: למה כל אומה ולשון אין מתנועעין בעת תפלתן וקריאת נימוסי דתיהן, כי אם אומה הישראלית לבדה?

והיתה התשובה, על דרך משל מן הנר, כי שלהבת האחוזה בפתילה היא מתנועעת תמיד, והוא כי כל דבר מבקש תפקידו ושואף להדבק אל שורשו, ואחר כי יסוד האש הוא למעלה - השלהבת שואפת לעלות אליו להדבק בו, ואינה יכולה כי נאחזת בפתילה, על כן היא מתנועעת, כן לאשר בו נשמת האיש הישראלי חלק אלוה ממעל, כמו שאמר הכתוב (דברים לב, ט): "כי חלק ה' עמו", והיא קרויה 'נר', כמו שאמר הכתוב (משלי כ, כז): "נר ה' נשמת אדם", היא משתוקקת לעלות אל מקור מחצבה.

אך בעת אשר האדם עוסק בעניינים גופניים ארציים גשמיים, אז היא נכנעת ושוקטת, ובעת אשר יעסוק בעניינים רוחניים כמו תורה ותפלה, אז היא מתעוררת בכח ואומץ אשר נתוסף בה ע"י הדברים הרוחניים ושואפת לעלות אל שרשה, ואינה יכולה, כי היא קשורה בגוף בגזרתו ית"ש עד יום פקודתה, על כן מכח התנועה של הנשמה מתנועע גם הגוף.

וראיתי להחכם לוצאטו ז"ל שכתב במסילת ישרים שלו (שער הזריזות פ"ז ד"ה וכן תמצא), וז"ל: ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו ודאי שלא יתעצל בעשיית מצוותיו, ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן [להיפך] מן הזריזות יוולד ההתלהטות. והאדם אשר אין החמדה הזאת לוהטת בו כראוי, 'עצה טובה' היא לו שיזדרז ברצונו, כדי שימך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית, ובוודאי שיותר מסורה בידו החיצונה מהפנימית וכו'. עכ"ל.

ועל פי הדברים האלה אפשר לומר, כי המנהג הנהוג בנוהג שבעולם שכשמשכיבין את התינוק בעריסה ומניעים אותה אנה ואנה, עיקר המנהג הזה מנהג ישראל הוא, ומנהגם תורה ויראת שמים וכו' להרגיל את הנער מקטנותו על התעוררות תנועה החיצונית המילדת ההתלהטות הפנימי.

וברבות הימים כאשר ראו האומות את אנשי האומה הישראלית עושים כן לבניה, דימו כי הנדנוד והתנועה מסוגלים להשתיק התינוק מבכייתו, או להביא לו השינה, ויעשו גם הם לבניהם עריסות כאלה, וכו'.

והנה בריש פסחים (ד.) למדו חז"ל "זריזין מקדימין למצוות" מאברהם, שנאמר (בראשית כב, ג): "וישכם אברהם בבוקר". ומזה נראה בעליל כי אברהם היה הראשון שהמציא הזריזות, כי ראה כי היא מדריגה לקניית השלימות.

ומאהבתו העזה את הבורא ב"ה, רצה שילכו בניו בדרכיו, והמציא מעשה העריסה שיכולה להתנדנד, שאין עומדים על כרעים ככרעי המטה. וזה שאמר ר' לוי לא נדנדה עריסה תחילה אלא בביתו של אברהם.

ויכול להיות כי לא נתפשט צורת העריסה בין האומות כי אם אחר ימים רבים וזמן ארוך, אבל בימי יצחק ויעקב ובניו לא היו עריסות כאלה אלא בבית יעקב אשר הלך בדרכי אבותיו. וזה שאמר: "אפילו עצי עריסותינו גילה לנו", שאין צורתם כצורת עריסות כל אנשי הזמן, ואם פרט קטן כזה ידע בניחושו, איך נכחד ממנו לומר שאין לנו אח, עכת"ד.

למדנו מדבריו שעל ידי שמזרז האדם את גופו, יבוא גם להתלהבות בנשמתו בעבודת ה'.

ויש להמשיל את הדבר מדרך העולם שכשמוציאים את ה'בשר' מתוככי המקפיא, ניחוהו מתחילה עד שיופשר הקרח שמעליו, ואז יגשו לבשלו או לחממו.

ועל דרך זה ממש, הרי תחילת העבודה קודם הדלקת נר חנוכה היא 'להסיר את הקרח' האופף אותנו, ולהתנער מכל הקרירות, ורק לאחר מכן נוכל להתחמם באש קודש, ולקיים את המצוה בהדלקת הנר.

פרשת יהודה ותמר מרמז לענייני חנוכה

יש המפרשים בדרך רמז את פרשת תמר ויהודה לענין ימי החנוכה. נאמר (בראשית לח, כד): "ויהי כמשלש חדשים", הם ימי החנוכה שעברו כמעט שלשה חדשים מראש השנה.

"**ויוגד** ליהודה" - רמז לשם הוי"ה שבתוך יהודה.

נאמר לקב"ה "זנתה תמר כלתך", ישראל מתקררים מהתעוררות לתשובה וחוזרים לסורם.

"**ויאמר** יהודה הוציאוה ותשרף". אומר הקב"ה שידליקו נר חנוכה בחוץ, ובזה יזכרו את הניסים שעשיתי להם ויתעוררו בתשובה. (נפלאות מתורתך חנוכה עמ' שעט).

ביאור נוסף: "ויהי כמשלש חדשים" אחרי שעם ישראל היה בתשובה גדולה בראש השנה ויום הכיפורים, והיתה התקררות בעבודת ה'.

"**ויוגד** ליהודה" לשם הוי"ה. "זנתה תמר כלתך", כנסת ישראל שנמשלה לתמר שנאמר (תהלים צב, יג): "צדיק כתמר יפרח", ונאמר (ישעיהו ס, כא): "ועמך כולם צדיקים". "ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף", שכך ח"ו אמר הקב"ה, שהשטן צודק.

אבל עם ישראל אומר להקב"ה (בראשית לח, כה): "הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה האלה". "החותמת" - זה כד השמן החתום בחותמו של כה"ג. "והפתילים" - הם הפתילות של נרות החנוכה. "והמטה" - הוא הכלי עצמו, המט"ה עם הכולל גי' כלי. ה"אלה" - רמז לל"ו הנרות שאנו עושים בהידור מהדרין מן המהדרין. ואומר הקב"ה: (שם, כו) "צדקה ממני", תמר - כנסת ישראל צודקת.

"**כי** על כן לא נתתיה לשלה", שזה מרמז למשיח דכתיב (בראשית מט, י): "עד כי יבא שילה". לכן יש להם ירידות כל הזמן בעבודת ה', וכאשר יבוא משיח צדקנו כולם יעבדו את ה'. (בת עין פרשת וישב ד"ה ויהי כמשלוש)

ודע כי כל שנה ושנה מתחיל האדם התחלה חדשה בכ"ה בכסלו, והוא זמן תשובה, וידוע שעיקר גילוי והֵכר של העולם הוא בחודש השלישי, כי בכ"ה באלול נברא העולם, ולכן אז הוא זמן התשובה שאז מאיר אור התורה, והאור הזה מגרש את החושך, וזה ביום כ"ה בכסלו, כי בחנוכה עברו שלושה חדשים והוכר העובר.

וצריך האדם לעורר עצמו ביותר לתשובה ולעבודת ה', כי הזמן ראוי ומסוגל לזה.

הדלקת נרות חנוכה מעוררת מדת הרחמים

כתב המקובל רבי חיים פלאג'י זצ"ל בספרו 'רפואה וחיים' (פ"ה אות עא) שבשעת הדלקת נרות נעשית עת רצון במרומים, ומדת הדין מתבטלת ומתעוררת מדת הרחמים, ומביא בשם הזוהר הקדוש (פרשת בהעלותך דף קמט.), שהדלקת נרות המנורה בבית המקדש היתה מעוררת מדת הרחמים בעולם, דומיא דתקיעת שופר של ראש השנה.

והכי נמי מעוררת הדלקת נרות חנוכה (ששרשה ממנורת המקדש) רחמים וחסדים גדולים דומיא דהשופר בראש השנה, שהיא כמו עבודת פנים (ר"ה כו.), ומהפך את מדת הדין והרוגז לרחמים ולרצון.

על ידי הדלקת נרות חנוכה נפתחין כל השערים

הנה ידוע שהסימנים בטור ושו"ע ושאר ספרי המצוות יש בהם רמז וקשר לעצם המצוה, ודיני חנוכה כתובים ומבוארים בשו"ע או"ח מסימן תר"ע ואילך, והנה תר"ע דומה לתיבת "תרעא" שמשמעותה דלת ושער בלשון ארמי, ומלבד

שעל פי פשוטו יש לתת את הנרות בפתח שער הבית, עוד רמז יש בו, שעל ידי הדלקת נרות חנוכה נפתחין כל שערי תשובה, ושערי ברכה והצלחה. (ע"פ רביד הזהב גלרנטר פרשת וישב דף יב ע"א).

והנה אמרו חז"ל (ב"ק פ:) "ודלת הנגעלת לא במהרה תפתח" ופירש רש"י "דלת הנגעלת על האדם מהיות מצליח, לא במהרה תפתח, ונפקא מינה לאפושי ברחמי [להרבות בתפילה]", וק"ו במדה טובה שהיא מרובה, שאם זכינו לתרעין פתיחין, בודאי לא תהא הדלת נגעלת במהרה, כי הדלת פתוחה לכל התפילות והבקשות שיעלו לרצון, בין על ישועות בדרך הטבע, ובין על ישועות ורפואות שלמעלה מדרך הטבע.

ולכן כל אחד יעורר את עצמו ואת בני ביתו בעבודת השי"ת שיהיו עולים מאליהם כשלהבת העולה מאליה, ויעשו תשובה ויתחזקו באהבתו ויראתו יתברך, וממילא יזכו לישועות, וימלא ה' משאלות לבם לטובה.

ימים מיוחדים בחנוכה

יום ראשון - ארוכה ומרפא

בספר שבט מיהודה (איגר תרס"ז ליל ראשון דחנוכה עמ' רעו) כתב בזה הלשון "ביום ראשון דחנוכה בודאי רפואה קרובה לבוא לכל מיני מחלה ר"ל. עפ"י דברות קדשו של כ"ק מר אבא (הרה"ק רבי לייבל איגר זי"ע) מרן זצוקלה"ה שתיבת "רפואה" הוא אותיות 'אור פה', ונקראת ג"כ 'ארוכה', שהוא אותיות "אור כ"ה". והיינו שכל רפואה הנעשית תמיד ע"י תפלה שהוא 'אור פה', נעשית בחנוכה בעצם יום הראשון בכ"ה בכסליו, והיינו אור כ"ה", עכ"ל. ואם כי בוודאי כל ימי החנוכה מסוגלים לרפואה, אך ביותר ניתן לפעול זאת ביום הראשון.

היום הראשון כולל בתוכו את כל שמונת הימים

יש שפירשו בדברי הגמ' (שבת כא:) 'בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמניא אינון'. שלכאורה אין הלשון מדוקדק כ"כ, כי נראה שכבר בכ"ה כסלו חלים כל שמונת ימי חנוכה, והיה צריך לומר כי בכ"ה כסליו "מתחילים" שמונת ימי חנוכה?

אלא רמז יש כאן, כי אכן ביום ראשון דחנוכה מאירים כל הארות של שמונת ימי החנוכה, וכביכול ביום זה מונח כבר כל שמונת הימים.

ויתבאר ביותר על פי מה דאיתא ברוקח (הלכות חסידות עמ' י) 'אין חוזק כחסידות בתחילתה', כי גופא בתר רישא אזיל, והכל קיים כבר בתחילה. (עי' בס' עבודת ישראל למגיד מקוז'ניץ דרוש לחנוכה עמ' ס הוצאת אור החיים תשע"א).

יום השני רחמים וביטול גזירות קשות

מבואר בדברי האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים שער חנוכה פ"ד דף קט סוע"ג) כי בכל יום מימי החנוכה יש השפעה של מידה אחת מי"ג מידות, וביום השמיני "וזאת חנוכה" מושפע מ"נוצר חסד" עד הסוף.

ואם כן 'המידה' השייכת ביום שני של חנוכה היא המידה השניה מסדר י"ג מידות, והיא מידת 'רחום', כלומר, שבו ביום מאירה מידת 'רחום', ומתגלה ביותר רחמנותו של הקב"ה, ובידנו לעורר 'רחמים'.

ובאמת כל ימי החנוכה מתגוללים רחמים רבים, וכמו שאומרים ב'על הניסים': "ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם", אך ביום זה הוא עיקר הארת ה'רחמים'.

והדרך לעורר מידה זו היא כמו שדרשו חז"ל (שבת קנא:) את הכתוב (דברים יג, יח): "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך - כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים", שעל ידי שנוהג הוא במידת הרחמים, מתעורר עליו מלעילא מידת 'רחום', מדה כנגד מדה.

הרה"ק ה'עקידת יצחק' מאלכסנדר זי"ע הי"ד (ליל ב עמ' ל) הוסיף להביא מה שאמר הרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע כי י"ג מכילין דרחמי מכוונים המה כנגד י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, ונמצא שמידת "רחום" היא כנגד 'גזירה שוה' שענינה הוא שכל הגזירות ישתוו ויתבטלו, והיינו שמסגולת היום לבטל כל גזירות קשות ורעות.

יום החמישי דחנוכה

הפליגו צדיקי הדורות במעלת נר חמישי, וביארו בזה, כי יום זה לעולם אינו יכול לחול בשבת קודש, [ואילו שאר ימות החנוכה יכולים להיות בשבת], והרי זה מורה על החשכות הגדולה שיש בו ביום, שהוא מרוחק ביותר מן הקדושה.

וגם הוא בסוף החודש [כ"ט לחודש] במיעוט הלבנה, שאף זה מרמז על עובי החשכות בהעדר אור הלבנה לגמרי, ועוד, שישראל נמשלו ללבנה, (עי' מדרש שוחר טוב תהלים כב ד"ה יפה כלבנה), וממילא 'מיעוט הלבנה' מורה על שפל המצב בתחתית.

אמנם נר החנוכה מאיר אפילו את החושך הגדול ביותר, והרי זה מורה באצבע על גודל כח האור שיש ביום זה, שהרי בכוחו להאיר אפילו את עומק החשיכה. (ע"פ שערי המועדים שניאורסון חג החנוכה עמ' שט).

יום השישי

הוא ראש חודש טבת, ומן הענין להביא מה דאיתא ב'בית יוסף' (או"ח סי' תכ"ג ד"ה ועומדים) בשם ספר 'ארחות חיים' (הלכות ר"ח סי' ב) בשם 'רבינו יהודה הלוי', על נוסח תפילת המוספין בר"ח, "ראשי חדשים לעמך נתת, זמן כפרה לכל תולדותם" שהכוונה בתיבת 'תולדותם' עולה על כל התולדות - המעשים, שעשה אדם משך כל ימי החודש. וביום ראש חודש ביד האדם לתקן את כל אשר השחית במשך ימות החודש, ולכן בא עולת ראש חודש, ככפרה ביום המכפר, ביום ראש חודש.

וממשיך ה'ארחות חיים' לבאר מה שאומרים אנו בתפילה: "זכרון לכולם היה, תשועת נפשם מיד שונא", שביום זה יש 'זכרון לפני ה' להנצל מן היצר'.

גם ידוע מה שכתב הגה"ק רבי שמשון מאוסטרופולי זי"ע בפירושו "דן ידין" על ספר "קרנים" (מאמר ו אות א) שראשי התיבות של (בראשית טו, טו): **ת**קבר **ב**שיבה **ט**ובה' הם **טבת**, לרמז שבטבת נסתלק אברהם אבינו ע"ה.,

ובחודש זה שנסתלק בו אבי האומה, אין ספק שבראש החדש שלו אפשר לעורר את זכותו הגדולה, ש'רחמנא אדכר לן קימה דאברהם רחימא'. ומעתה, קדושת ר"ח והארת הילולא קדישא מצטרפים לקדושת הנרות, והמשכיל יבין עד כמה קדוש היום לאדוננו.

ביאור ההפטרה

הקשר בין ההפטרה לפרשה

נבואה זאת נאמרה לאחר זמן בית שני שהרעו בני אדום לישראל בחורבן בית שני והתנבא הנביא שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים (רד"ק) עובדיה ניבא על אדום ולא ניבא נבואה אחרת (שכל ספר עובדיה הוא רק פרשה זו) אמרו חז"ל (סנהדרין לט:) עובדיה גר אדומי היה, אמר הקב"ה מהם ובהם אבוא עליהם, יבוא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם **ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם.** (רש"י).

תוכן ההפטרה

עובדיה שהיה גר אדומי ומכיר את אדום היטב, התנבא על הפורענות שתגיע לאדום שכל האומות יעלו למלחמה על אדום.

ובגלל שאדום מתגאה יושפל עד עפר, והנביא משתומם על גודל נפילתו ותבוסתו באומרו: שאפילו הגנבים, השודדים והבוצרים הלא משאירים דבר מה, ואילו את אדום שדדו לגמרי, מבלי להשאיר לו כל.

ומחמת חוסר תבונתו, הנה ידידיו ומריעיו שבטח בהם, הוליכו אותו שולל ומסרו אותו בידי אויביו.

ובגלל החמס שעשה ליעקב אחיו, יכרת לעולם כי הוא עמד ולא עזר בעת בוא האויב בשערי ירושלים, ולא די בכך אלא גם הוא עזר לאויבי ישראל, ובמקום שישתדל שלא יראה את עצמו לפני אחיו בעת צרתו, הנה עשה להיפך ששמח על מפלתם, וגם הכרית את שארית הפליטה שיצאה לגלות, לכן גמולו ישוב בראשו, שהמשיח וחבריו יעלו להר שעיר לשפוט אותו, ישמידו אותו, ירשו את ארצו, ואז והיתה לה' המלוכה.

עובדיה א'.

א חֲזוֹן עֹבַדְיָה [א] מראה הנבואה של עובדיה [שהיה גר אדומי] כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה (קרי אלהים) לֶאֱדוֹם על אדום שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ אני ושאר נביאים מֵאֵת יְהוָֹה על חורבן אדום וְצִיר שליח בַּגּוֹיִם שָׁלֹחַ זה לזה שיאמרו קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ על ארץ אדום לַמִּלְחָמָה (מ"ד): ב הִנֵּה בתחילת ממשלתך באדום בארץ שעיר, היית גוי קָטֹן בזוי ושפל נְתַתִּיךְ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד [ג] מושפל עד מאוד, ולא יחושו לך שאר הגויים אם תאבד (רד"ק): ג ועתה שנתגדלת למשול ממשל רב זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ אתה אדום, הַרַשַּׁע שבלבך פיתה אותך להתגאות (ת"י) שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ מרוב גאותך אתה מרגיש וחושב כאילו אתה שוכן בבקיעי וחריצי הסלעים אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִידֵנִי אָרֶץ לכן אתה אומר בלבך מי יורידני לארץ (מ"ד): ד אומר לו השי"ת, דע כי גם אִם־תַּגְבִּיהַ אפילו אם תגביה מקום מושבך במקום גבוה כַּנֶּשֶׁר שעף גבוה יותר מכל העופות וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ [ד] מדורך מִשָּׁם אוֹרִידֶךָ לארץ ותהיה נמסר ביד האומות (מ"ד) וי"א אל עמק יהושפט

עיונים והארות

א. חזון עובדיה אמר לו הקב"ה לאליפז, אתה הוכחת לאיוב (ד/יג) בחזון בשעפים [במחשבות] מחזיונות לילה, אני אעמיד ממך בן נביא שיפרע מבית אביך בחזון, שנאמר חזון עובדיה. כה אמר ה' אלקים לאדום, מה שנא עובדיה לאדום, א"ר יצחק אמר הקב"ה יבא עובדיה הדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם. אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר, עובדיה גר אדומי היה, והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא, כי אתא רב דימי אמר ירך מתוכה מסרחת (תנחומא, סנהדרין ל"ט).

כה אמר ה' אלקים אוי למלכות רביעית שהקב"ה נוקם בעצמו ממנה, במצרים פרע על ידי מלאך, וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, באשור ויצא מלאך ה"... אימתי היתה מלחמה זו, בימי יהושפט מלך יהודה, אין מלך באדום נציב מלך, משנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמיד מלך במקומו עד היום הזה (סדר עולם).

שמועה שמענו מאת ה' וכו' אפשר לרמוז לאדו"ם גי' א"ף ועידן רתחא מדת הרחמים מתהפכת לדין וז"ש לאדום רשעים וע"כ חרה אף ומזה נמשך דמדת רחמים שהוא שם הוי"ה כביכול נהפך לדין וזהו שמועה שמענו מאת ה' שהוא רחמים נהפך להם למדת הדין וזהו חזון עובדיה חזות קשה (החיד"א).

ב. הנה קטון נתתיך בגויים... כאשר רואה אדום, כי ניתנה בידו הממשלה (הרשות), לנגוש ביהודים ולמרר את חייהם, מיד משתלטת עליו גאווה והוא משלה את עצמו, כי אכן כה גדול וחשוב הוא בשמים. אולם באמת, הרי דבר זה כשלעצמו מוכיח, עד כמה בזוי ודל־ערך הוא, שדוקא הוא נבחר להיות נוגשם וצוררם של ישראל עם קדושים. וזה דומה למלך, שהיה לו בן יחיד, ואהבו אהבה יתירה והעמיד לרשותו שומרים ומשרתים נאמנים. הבן חלה במחלה אנושה והיה זקוק לטיפול רפואי חמור ביותר. הרופא הביע את רצונו לרפא את הבן, אולם בתנאי אחד להרחיק מאותו הבן את אביו המלך והמשרתים הנאמנים, ובמקומם להעמיד לרשותו אדם גס־רוח ואכזר, אשר לא יכיר לחלוטין את טיבו של בן המלך, את חשיבותו ואצילותו, וללא רגשי חמלה יכריחהו לקחת את התרופות החריפות ולשמור על ההוראות שלי, וכן היה.

אותו אדם גם רוח, משראה כי סולקו כל אנשי החצר ורק הוא המשגיח היחיד על הנסיך החולה החל להתגאות ולהתיימר כי הוא האדם החשוב ביותר בעיני המלך. אמרו לו הבריות: שוטה שכמותך! דוקא משום שאתה שפל ונבזה, גס רש ואכזר, ללא רגש של עדינות וחמלה נמסר לידך תפקיד זה, אשר כל ארם בעל נפש ולב, לא היה מסוגל לבצעו, אתה עכשיו בתפקיד זה, עד אשר יתרפא הנסיך על ידי אכזריותך, אולם לאחר מכן תשוב להיות בין האנשים השפלים והנבזים.

כיוצא בזה אומר הנביא אל אדום: "זדון לבך השיאך" באת לכלל גאווה על אשר ניתנה בידך המשימה להצר לישראל, אבל באמת דבר זה כשלעצמו מוכיח כי "קטון נתתיך בגויים, בזוי אתה מאוד" לפיכך נבחרת אתה, האכזר, חסר הלב, קהה המוח וגס־הרוח, להיות צוררם של ישראל, בשעה שזקוקים הם לרפואה, ואביהם הנאמן שבשמים נאלץ להעלים עין מהם ולהניחך לעשות בהם כרצונך. אולם, זכור מה יעלה בסופך "משם אורידך נאום ה'," (כוכב מיעקב).

ג. אם תגביה כנשר. אם תגביה כנשר לעתיד לבא כשהקב"ה דן את עשו הרשע מה עשו עושה, מתעטף בטליתו ובא ויושב אצל יעקב, שנאמר ואם בין כוכבים שים קנך, ואין כוכבים אלא יעקב, שנאמר דרך כוכב מיעקב... ויעקב אומר, אחי, לא תהא כיוצא בו, שנאמר אהי דברך מות אהי קטבך שאול, גזרות שהיית גוזר עלי לעבוד אלילים, אלו הייתי עושה נתחייבתי מיתה בידי שמים, ואם לא אעבוד אתה הורג אותי, כיון שירד עשו לשאול נשתייר יעקב לעצמו (תנחומא).

דברי הכתוב יובנו על פי משל: אדם פשוט מפשוטי העם עשה רעה לבן המלך, וכולם חשבו שעבור זה יחייב ראשו אל המלך. אבל להפתעת כולם לא די שהמלך לא המיתו, אלא אדרבה נישאו למעלה רמה. ואותו אדם חשב לתומו שהמלך לא יענישו יותר, אולם פתאום באה פקודה מהמלך להורידו מגדולתו. והסיבה לכך, כיון שבתחילה לא היה מכבודו של המלך להתעסק עם אדם פשוט ושפל ולהענישו, לכן הערים המלך להגביה אותו

(מלבי"ם) **נְאֻם־יְהוָה:** עתה הנביא לועג לאדום על הפורענות שתבא להם עוד קודם אחרית הימים (מלבי"ם) ה **אִם־גַּנָּבִים**
בָּאוּ לְךָ עליך **אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה** המפחדים לגזול ביום **אֵיךְ נִדְמֵיתָה** למה נדרמת וישנת (רש"י) וניכרת
ממך הכל (רד"ק) ומדוע לא גירשת אותם **הֲלֹוא** הרי סתם גנבים **יִגְנְבוּ דַיָּם** יגנבו די סיפוקם וכן **אִם־בֹּצְרִים**
התולשים את הענבים **בָּאוּ לָךְ** לגנוב **הֲלֹוא יַשְׁאִירוּ עֹלְלוֹת** היו צריכים להשאיר גרגירים קטנים (מצודות), ומדוע
א"כ לא השאירו לך מאומה: ו **תמה** אני עליך **אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו** איך נבחנו ונבדקו מטמוני עשו (פ"ד) **נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו**
נתגלו כל הדברים הצפונים והמוחבאים שלו (ת"י): ז **עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ** אותם אשר הבטיחו לבוא לעזרתך במלחמה באו וליוו
אותך רק עד גבול ארצך **כָּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ** כל אנשי בריתך המחוייבים לעזור לך בעת צרה הם הסיתו אותך
יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ והצליחו לפתות אותך ללכת למלחמה, ולא רק שלא עזרו לך אלא אוכלי **לַחְמְךָ** הם **יָשִׂימוּ**
לך **מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ** [ד] מכה במקומך, כי הכינו לך כליון ואבדון שיעצו עליך רעה **אֵין תְּבוּנָה בּוֹ** באדום להרגיש
מה עושים לו אנשי בריתו (רד"ק): ח **הֲלֹוא בַיּוֹם הַהוּא** באחרית הימים (רד"ק פסוק י) ביום הפורענות **נְאֻם יְהוָה**
וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מכל אלו שגדלו ויצאו **מֵהַר עֵשָׂו** שלא יתחכמו בתחבולות להציל
נפשם מן המלחמה: ט **וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן** אתה שמקור מחצבתך מאדום שיושבת בדרומה של ארץ ישראל ישברו גבורתך
במלחמה **לְמַעַן יִכָּרֵת־אִישׁ** כל גבור **מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל** מרוב ההרג שיבוא עליהם לא ישאר בהם איש אלא
כולם יכרתו (פ"ד): י **מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב** [ה] כל זה יגיע לך בגלל החמס שעשית ליעקב, ועל כן **תְּכַסְּךָ בוּשָׁה**
וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם ותהיה ניכרת לעולם ולא תוסיף לקום (פ"ד): יא **בְּיוֹם עָמְדְךָ מִנֶּגֶד** [ו] ביום שעמדת מנגד כאשר

עיונים והארות

למעלה, כדי שאחר כך מפלתו תהיה גדולה.

וזהו שאומר הכתוב: "אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך" אל לך לחשוב שלא אעניש אותך, אלא "משם אורידך נאום ה'" מהגדולה והחשיבות עצמה אורידך מטה מטה (פתח השער).

ד. לחמך ישימו מזור תחתיך. כל הנותן פת למי שאין בו דעה יסורין באין עליו, שנאמר לחמך ישימו תחתך אין תבונה בו ואין מזור אלא יסורין (סנהדרין צב/א).

ה. מחמס שחמסת כל ממונו, כמו שאמרו ז"ל על פסוק "בקברי אשר כריתי לי". מלמד שנטל כל ממונו ועשה ממנו כרי, כדי שלא ישאר לו חלק במערת המכפלה. והיה חמס. כי חלק לא היה לו. ומבריאת העולם היתה של ד' זוגות. מה שאמרתי ששדוד תישדד הוא מחמס אחיך יעקב שחמסת אותו. ונכרת לעולם כי הרעות הרבה את בניו, וזהו אומרו "ביום עמדך מנגד" וגו'. כי בעוד היה עומד מנגד להכרית את פליטיו, אמר כי גם אחר שנכנסו ובאו שעריו נבוכדנצר ושאר אומות עוזריו, "ועל ירושלים ידו גורל". איזה חלק יחריב כל אחר מהנכרים ההם. גם אתה נכנסת עמהם בגורל. וזהו "גם אתה כאחד מהם". וכן בגלות מדי שנעשו ישראל נכרים לקונם, שהשתחוו לצלם ובסעודת אחשורוש. אמר "ביום אחיך ביום נכרו", הוא יום שנעשה נכרי. "ואל תשמח לבני יהודה" שיצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב ביום אבדם, שהיה גמר הגזירה לאבדם. וכן "ואל תגדל פיך ביום צרה", שהוא כי הוא לא אמר למלך רק "יכתב לאבדם" בלבד, שהיה אפשר לפרש על איבוד נכסים, אך בראות המן בשער עזרתו הגדיל פיו, ואמר לסופרים לכתוב להשמיד ולהרוג ולאבד. וכן בגלות יון שנכנסו להיכל ופרצו פרצות, לא היה לך לבא "בשער עמי ביום אידם" לשמוח לאיד אחיך. וכן בגלות הרביעי שהוא שלך הכבדת הצרה. בקשת גם איזה יום מוכן לצרת ישראל הוא תשעה באב, וזהו "אל תרא ביום אחיך ביום אידו", שלא היה לך לראות ולהביט ברעתו שהיית בא לעשות לו שתהיה כיום אידו... ואחר שנתמעטו לא היה לך להסגיר את שרידיו ביום צרה. לשום אותם במסגר ובבתי כלואים... ועוד כי עונשך וכלי משחיתך להשחיתך כבר הוא במציאות מזמן עשותך הרעה. והוא דבר ידוע כי כל עוון אשר יעשה האדם נברא בו משחית, והמשחית עצמו הוא המייסרו. וזהו "גמולך ישיב בראשך". שהגמול רע אשר גמל לישראל הוא עצמו ישוב על ראשו. וזהו שלא אמר ישיב. אלא ישוב בראשו. (אלשיך).

ו. ביום עמדך מנגד. בשעה שהקיף נבוכדנצר את ירושלים בא עשו הרשע ועמד לו רחוק מן הכשדים מיל, והיה הורג כל מי שנמלט מן הכשדים, שנאמר ביום עמדך מנגד, אימתי, ביום שבות זרים חילו, ולא היה החורבן זה שלך, אלא של בבל, שנאמר שבות זרים חילו, וגם אתה כאחד מהם בקש להמנות עם מחריבים ראשונים... זה שאמר הכתוב "שמעו כי נאנחה אני ואין מנחם לי", בני קיני שמעו אף על פי שלא באו יצא שכרם בהפסדם, למה שלא באו להזדווג לי, אבל עשו הרשע לא די שלא בא לנחמני, אלא בא לסייע את אויבי... אמר עשו הרשע הריני

החריב נבוכדנצר את ביהמ״ק ולא באת לעזרת אחיך **בְּיוֹם שִׁבּוֹת זָרִים חֵילוֹ** ביום שזרים שדדו עושרם **וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו (שְׁעָרָו קרי)** של יעקב **וְעַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם יַדּוּ גוֹרָל** ועל ירושלים הפילו גורל וחלקו אותה ביניהם (רד״ק) **גַּם־אַתָּה** אדום **כְּאַחַד מֵהֶם** לכן מעלה אני עליך כאילו היית כאחד מהנלחמים והשודדים (מ״ד): יב **וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ** לא היה לך לראות את אחיך ביום צרתו **בְּיוֹם נָכְרוֹ** בעת שגלה ונתנכר מארצו **וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם** ולא היה לך לשמוח בעת שבני יהודה אבדו ונשמדו **וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה** ולא היה לך להגדיל ולהרחיב פיך בלעג ובוז ביום צרה של מפלת ישראל (רד״ק מ״ד): יג **אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם** וכ״ש שלא היה לך לבא בשערי הערים של עמי בעת צרתם לכבוש אותם **אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה** לא היה ראוי לך לראות **בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם** שבא עליו **אֵידוֹ** צרתו **וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה** וכ״ש שלא היה לך לשלוח ידיך **בְּחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ** בנכסיו לגנוב ולבזוז ביום צערו ואבלו (מ״ד): יד **וְאַל־תַּעֲמֹד** לא היה לך לעמוד **עַל־הַפֶּרֶק** במקום פרשת דרכים **לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו** להסגיר לאויב את היהודים הנמלטים להכריתם (רד״ק) **וְאַל־תַּסְגֵּר** ולא היה לך לתת למאסר את **שְׂרִידָיו** הנשארים **בְּיוֹם צָרָה** (מ״ד): טו **כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה** יום התשלומים מה׳ **עַל־כָּל־הַגּוֹיִם** שהרעו לישראל, וגם אתה אדום **כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ** לישראל כן **יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ** הגמול הראוי לך **יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ** (מ״ד): טז **כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם** עשיתם משתה ושמחה **עַל־הַר קָדְשִׁי** על חורבן בית מקדשי, כן **יִשְׁתּוּ** אדום **וְכָל־הַגּוֹיִם** שהרעו לעם ישראל **תָּמִיד** את כוס התרעלה **וְשָׁתוּ וְלָעוּ** יהיו מבולבלים ונשחתים מן הפורעניות **וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ** יהיו כלים כאילו לא היו מעולם (רד״ק): יז **וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה** ישארו בה ישראל ונדחי ישראל יתקבצו מעט מעט **וְהָיָה קֹדֶשׁ** ולא יוסיף לבוא בה שום טמא **וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרָשֵׁיהֶם** את אותם עכו״ם שירשו אותם (רד״ק): יח **וְהָיָה בֵּית־יַעֲקֹב אֵשׁ** הבוער מקרוב **וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה** [ז] שלהבת הבוערת למרחוק יותר מן האש (מלב״ם) **וּבֵית**

עיונים והארות

עומד כאן, אם אראה שישראל נוצחים אומר לסייע אתכם באתי, ואם ינצחו אותם בבל הופך אני והורג בישראל, ורוח הקדש צווחת ואל תעמוד על הפרק (ילמדנו).

ז. והיה בית יעקב אש. שואל הג״ר יונתן אייבשיץ ז״ל: ״למה לא גילה הקב״ה את קץ הפלאות על-ידי עבדיו הנביאים?״ והוא אומר: ״לפי דאם הנביא מוציא הדיבור מכוח לפועל על הפורענות שוב אינו חוזר, ואם יזכו ישראל בתשובה קול התור נשמע בארצנו קודם זמן הקצוב, וכל היום זמנו הוא, כי הדבר תלוי בתשובה והיום אם בקולו תשמעו. א״כ אלו היה השי״ת מגלה הקץ ע״י עבדיו הנביאים שוב אינו יכול לחזור, לכן הסתיר השי״ת את הקץ, ולדניאל הראה רק במראה, בבחינת ,הלב מבין', דהיינו לא בבחינת דיבור, ולבא לפומא לא גליא וכו׳.

ובית עשו לקש וכו׳. אפשר דהתורה נמשלה לאש ובגלות זה אנו נגאלים בזכות התורה וז״ש והיה בית יעקב אש דע״י עסק התורה שנמשלה לאש, וגם מכוח יוסף שאחיו גמלו לו לרעה והוא פייסם וכלכלם כיד המלך לכן בית יוסף להבה תלהט את בית עשו שהיא קש ולא יהיה שריד לבית עשו וכמ״ש בפסיקתא בטעם שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל.

א״נ, כמ״ש בס׳ יערות דבש דף ע״ד כי אין מגרש כח הנחש כי אם האש כי ארס הנחש שרשו מיסוד עפר ונחש עפר לחמו והאש תכלית הריחוק מן העפר זה מטה מטה וזה מעלה מעלה ולכן אש מגרש ארסו של נחש והאריך בזה. ובספרי הקטן דברים אמרים דרוש י״ד העמדתי הקדמה זו על בוריה ע״ש ואפשר דלכך המשיל הקב״ה ליעקב ויוסף לאש ולהבה דעשו נחש הקדמוני אשר בעפר יסודו כל קבל דנא נמשלו יעקב ויוסף לאש ולהבה לכלה ולהתם ולא יהיה שריד לבית עשו.

ובזה יש בנותן טעם למשז״ל הקול קול יעקב והידים ידי עשו בזמן שהקול יעקב שעוסקים בתורה אין הידים ידי עשו וכו׳ והטעם כי עשו נחש עפר וכשעוסקים בתורה שהיא אש מבטלים לעשו דהאש מגרש ארסו של נחש. וזה טעם משז״ל דאמר הקב״ה בראתי יצה״ר בראתי לו תורה תבלין דהיצר גונדא דחימה משרש נחש יצא ולכן התורה שהיא אש מגרשת כח הנחש דהוא מן העפר (החיד״א).

עֵשָׂו׀ לְקַשׁ הנשרף מיד וְדָלְקוּ בָהֶם ישראל ידליקו את בית עשו וַאֲכָלוּם וישרפום וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד שום שארית לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֶּר ובודאי כך יהיה (מ"ד): יט וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב ישראל שיושבים בנגב ירשו אֶת־הַר עֵשָׂו שהוא בצד דרום וְהַשְּׁפֵלָה ובני ישראל היושבים בעמק אֶת־פְּלִשְׁתִּים ירשו את ארץ פלישתים וְיָרְשׁוּ גם אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן ובני מנשה אֶת־הַגִּלְעָד שהיא היתה שלהם (ר"י): כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה ובני הגולה של העם הזה [י"א, שהם בני דן שגלו קודם כל השבטים הם ירשו את הכנענים שהם צור וצידון (מלבי"ם)] לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מעשרת השבטים אֲשֶׁר־ישבו עם כְּנַעֲנִים שברחו מארצם בימי יהושע והגיע מקום מושבם עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַם ובני הגולה של שבט יהודה שהיו בירושלים אֲשֶׁר ישבו בגלות בִּסְפָרַד שהיא אספמיא יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב את הר עשו ארץ אדום (ר"י ומ"ד): כא וְעָלוּ מוֹשִׁעִים שהוא מלך המשיח שבעה רועים וח' נסיכי אדם בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו [ח] על מה שהרעו לישראל, ואז וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה הכל יודו במלכותו יתברך (רד"ק):

עיונים והארות

ח. ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו - ועלו מושיעים כתיב עד אשר אבא אל אדוני שעירה, חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב לשעיר, אלא אימתי ילך אצלו, לעתיד, הדא הוא דכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. והיתה לה' המלוכה - לפי שנאמר כי יד על כס י־ה, שאין הכסא שלם ולא השם שלם עד שיכרית זרע של עשו, שנאמר האויב תמו חרבות לנצח ועמם נתשת וגו', וה' לעולם ישב כוננו למשפט כסאו (ב"ר ע"ח).